

ENERGIA TRADYCJI

Podręcznik edukacji regionalnej dla nauczycieli

ENERGIA TRADYCJI

Podręcznik edukacji regionalnej dla nauczycieli

Autorzy:
Elżbieta Naparstek
Norbert Niestolik
Aldona Urbanek

Rybnik 2018

Autorzy:

Elżbieta Naparstek

Norbert Niestolik

Aldona Urbanek

Korekta:

Iwona Niestolik

Zdjęcia:

Norbert Niestolik

Rysunki do legend:

Martyna Świąder – uczennica ZSzP nr 8 w Rybniku

Fotografia na okładce:

Łukasz Zawada

Skład komputerowy i opracowanie pomocy dydaktycznych:

Tomasz Stadnicki

Wydawca:

Miasto Rybnik

Druk:

Drukarnia Kolumb, Chorzów, www.drukarniakolumb.pl

ISBN: 978-83-932158-5-0

SPIS TREŚCI

I WSTĘP	5
II METODOLOGIA PROGRAMU WRAZ Z OPISEM POMOCY DYDAKTYCZNYCH	19
1. Edukacja na rzecz rewitalizacji	19
1.1. Wprowadzenie	19
1.2. Deficyt kapitału społecznego	20
1.3. Rewitalizacja	20
1.4. Wnioski i rekomendacje z warsztatów partycypacyjnych	24
1.5. Cele Programu	28
2. Nauczanie i uczenie się zorientowane na nabywanie kompetencji regionoznawczych	31
2.1. Kluczowe cechy nauczania i uczenia się	31
2.2. Metody i formy pracy	36
2.3. Moduły tematyczne	47
3. Narzędziownik Nauczyciela	54
3.1. Scenariusze wizyt studyjnych	54
3.2. Pomoce dydaktyczne	57
3.3. Warsztat pracy nauczyciela edukacji regionalnej	68
III ŚWIADECTWA NASZEJ „MAŁEJ OJCZYZNY”	71
1. W poszukiwaniu tożsamości i wartości, a edukacja regionalna	71
2. Dzielnicowe abc	88
3. Niezwykłość śląskich familoków	111
4. Rybnickie legendy	121
5. Kuchnia śląska – kluczem do poznania i zrozumienia tożsamości kulturowej mieszkańców Śląska	139
IV PODSUMOWANIE CZĘŚCI MERYTORYCZNEJ Z CIEKAWOSTKAMI	154
1. Podsumowanie	154
2. Ciekawostki	155
3. Słowniczek	158
V BIBLIOGRAFIA	162
VI ZAŁĄCZNIKI	169

I WSTĘP

Przemiany społeczno-polityczne roku 1989 wywarły ogromny wpływ na polską oświatę. Jedną z oznak tego zjawiska był powrót do realizacji zagadnień związanych z edukacją regionalną. Uznano, że: *edukacja regionalna jest w stanie obronić młodych ludzi przed uniformizacją ich życia, uratować odrębność, pomóc w powrocie do korzeni własnej kultury, stworzyć silny związek z rodzinną ziemią, przygotować do zaangażowanego działania dla środowiska, wyrobić postawę otwartości i tolerancji dla innych społeczeństw i kultur*. Podstawą prawną działań nauczycieli w szkołach stał się dokument Ministerstwa Edukacji Narodowej *Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe*. (1995)¹. Realizacja treści edukacji regionalnej stała się więc nakazem i obowiązkiem szkół. Wybrano kilka form działania. Jedną z nich była edukacja regionalna, jako oddzielny przedmiot często realizowany w oparciu o programy własne nauczycieli i finansowany przez organy prowadzące poszczególne szkoły. Nauczane treści zostały wzbogacone o imprezy: muzyczne, teatralne, krasomówcze, konkursy i festiwale. Od roku 1999 na różnych przedmiotach lekcyjnych realizowano obowiązkową ścieżkę edukacji regionalnej. W szkołach tworzone izby regionalne. Nauczyciele stali się autorami wielu projektów oraz publikacji o tematyce lokalnej i regionalnej. Wzmocniło to ich rolę w środowisku, jako animatorów życia kulturalnego i naukowego, a także pogłębiło społeczną rangę w najbliższej okolicy. Niestety, działania szkół opierały się zazwyczaj na wysiłku nauczycieli pasjonatów i entuzjastów, a nie były wyznacznikiem stabilnej i dalekowzroczej polityki edukacyjnej państwa. Zaniechano szkolenia nauczycieli w zakresie Podyplomowych Studiów Wiedzy o Regionie. W kolejnych latach edukacja regionalna była realizowana sporadycznie z tzw. godzin dyrektorskich i jeszcze rzadziej z funduszy gmin. Bezskutecznie apelowano o stworzenie podręcznika i zeszytu ćwiczeń. Chwalebne, w tym zakresie, wyjątki nie były w stanie zapobiec ogólnej niemocy nauczycieli – regionalistów. W wielu szkołach Górnego Śląska wiedza uczniów o ich lokalnej ojczyźnie opierała się tylko

¹ D. Grabowska, *Dziedzictwo kulturowe w regionie: założenia programowe*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Wydawnictwo Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 1995.

i wyłącznie na znajomości gwary². W rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół pominięto edukację regionalną, a jej treści w niewielkim zakresie realizowane były w ramach wymagań szczegółowych z poszczególnych przedmiotów. Na szczęście były także motywujące sukcesy, do których należy zaliczyć program *Górny Śląsk – program edukacji regionalnej dla wszystkich etapów kształcenia* (2005), DKOS-5002-14/05, napisany przez grupę wybitnych znawców tematu. Powodzeniem cieszy się również: podręcznik Edukacji Regionalnej – *Eduś* przygotowany przez Instytut Badań Regionalnych Biblioteki Śląskiej w Katowicach i *Wojewódzki Konkurs – Edukacja regionalna w szkole* pod patronatem Śląskiego Kuratora Oświaty. Wprowadzenie przedmiotu – edukacja regionalna w rybnickich szkołach podstawowych w roku szkolnym 2016/2017, obowiązującego w klasach IV szkoły podstawowej otworzyło kolejny rozdział w historii regionalizmu na Śląsku. Zaistniała szansa, że pomysł ten zainspiruje do podobnych działań inne gminy Górnego Śląska. Chwaląc miejscowe szkoły za dotychczasowe dokonania, uznano, że wiedza o regionie jako przedmiot nauczania będzie stanowić nową wartość w edukacji³.

WYZWANIA DLA NAUCZYCIELI

Edukacja regionalna stawia przed nauczycielami szczególne wyzwania. Ze względu na swój interdyscyplinarny charakter obejmuje bowiem swoim zakresem liczną grupę szkolnych przedmiotów nauczania:

- język polski: wiedza o języku regionalnym, literatura regionu, legendy i podania,
- historię: wybrane zagadnienia z historii lokalnej i regionalnej w połączeniu z historią powszechną,

² N. Niestolik, *Nauczyciel regionalista na Górnym Śląsku – refleksja historyczna, spojrzenie w przyszłość*, [w:] *Historia, instytucjonalizacja i perspektywy kształcenia nauczycieli na Śląsku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Katowice 2010, ss. 255-260.

³ *Encyklopedia Rzeczy Śląskich*, dodatek do Tygodnika Regionalnego „Nowiny” z dnia 16 marca 2016 r., ss. I-IV.

- wiedzę o społeczeństwie: współczesne zagadnienia dotyczące wsi, miast, gmin, powiatów, województw regionu, wiedza o społeczności lokalnej,
- geografię: topografia lokalna i regionalna, flora i fauna,
- biologię i chemię: zagadnienia z ekologii,
- sztukę: muzyka, taniec, sztuki plastyczne, architektura,
- technikę: rzemiosło i przemysł,
- religię: historia lokalnego kościoła, różnorodność wyznaniowa,
- informatykę: region w mediach⁴.

Można także założyć, nie posługując się szkolnymi przedmiotami nauczania, że edukacja regionalna wymaga od nauczyciela podstawowej wiedzy w zakresie następujących zagadnień:

Mikroekologii: wiedzy o środowisku przyrodniczym i możliwościach jego ekorozwoju. Uczeń powinien posiadać wiedzę dotyczącą środowiska naturalnego, zrozumieć, że przyrody nie należy traktować jako zbioru niewyczerpanych zasobów, lecz jako element skoordynowany z działalnością człowieka na zasadzie wykorzystywania zasobów przyrody bez doprowadzenia do jej degradacji.

Mikrogeografii: wiedzy o lokalnej i regionalnej topografii, pomnikach przyrody, nazwach miejscowych.

Historii regionalnej i lokalnej: wiedzy o wydarzeniach, bohaterach i strukturach politycznych. Uczeń powinien poznać ważne wydarzenia z historii swojej rodziny (a zwłaszcza jej genealogię), szkoły, miejscowości i regionu, miejscowe herby. Powinien zaznajomić się z zabytkami oraz związanymi z nimi podaniami i legendami.

Socjologii: wiedzy o społeczności lokalnej, jej wielokulturowości i przeobrażeniach cywilizacyjnych. Uczeń powinien poznać zróżnicowanie

⁴ N. Niestolik, *Edukacja regionalna w szkole – na przykładzie Jankowic Rybnickich*, praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Franciszka Antoniego Marka, Uniwersytet Opolski, Opole 2002, s. 19.

kulturowe i społeczne regionu i swojej miejscowości oraz społeczne przyczyny i następstwa takiego zjawiska. Powinien samodzielnie podać charakterystyczne cechy zbiorowości ludzkiej miejscowości, w której mieszka.

Języka regionalnego: wiedzy o języku regionalnym i jego odmianach, o współczesnej i dawnej literaturze lokalnej oraz regionalnej, o lokalnych podaniach ludowych i legendach. Uczeń powinien zrozumieć, że język regionalny, jeżeli go zna, stanowi nieodłączny element jego tożsamości. Jednocześnie nie powinien zaniedbywać nauki języka literackiego. Nauczyciel musi mieć świadomość, że język regionalny należy propagować, lecz nie można do niego zmuszać swoich uczniów.

Kultury materialnej: wiedzy z zakresu architektury, urbanistyki, twórczości artystycznej i rzemiosła. Należy ukazać uczniom niepowtarzalność kultury materialnej miejscowości i regionu. Zapoznać z dokonaniem artystów profesjonalnych i nieprofesjonalnych a także z przedstawicielami lokalnego rzemiosła⁵.

W swojej pracy z uczniami możemy także oprzeć się na kulturze ludowej oraz tradycji i z tego czerpać treści. W opinii Alojzego Lysko *kultura ludowa jest najdoskonalszą twierdzą, nie do zdobycia dla obcych. W niej bytuje cześć dla naszych przodków, mądrość, doświadczenie myśli zbiorowej wszystkich pokoleń, w nim kryje się najcenniejszy talizman – miłość do ziemi rodzinnej*⁶.

W zakresie kultury ludowej uczeń powinien poznać:

Literaturę ustną: wyrażoną głównie językiem regionalnym: baśnie, podania, legendy, bajki, opowieści, godki, przysłowia, gawędy, przypowieści, przepowiednie, wróżby, zagadki, modlitwy, wyliczanki.

Literaturę pisaną: zapiski, pamiętniki, raptularze, scenariusze inscenizacji i sztuk teatralnych, sztambuchy, kroniki, listy, wspomnienia, wiersze.

⁵ M. S. Szczepański, *Ludzie bez ojczyzny prywatnej i edukacja regionalna*, [w:] *Edukacja regionalna, od tradycji ku nowoczesności*, materiały konferencji naukowo-metodycznej, „WOM” Katowice, Katowice 1996, ss. 11-13.

⁶ A. Lysko, *Tylko w macierzy jest prawda*, [w:] *Edukacja regionalna, od tradycji ku nowoczesności*, materiały konferencji naukowo-metodycznej, „WOM” Katowice, Katowice 1996, ss. 36-37.

Muzykę ludową: pieśni, przyśpiewki, kolędy, kantyczki, pieśni religijne, pieśni obrzędowe, ballady, tańce, melodie.

Sztukę ludową: rzeźbę, malarstwo, haft, koronkarstwo, krzyże, kapliczki, obrazy religijne, fotografie, meble, elementy wystroju wnętrz, elementy stroju ludowego, narzędzia.

Teatr ludowy: widowiska doroczne, sztuki teatralne napisane i grane przez artystów ludowych.

Obyczaje: przesady, wierzenia, zwyczaje, doroczne obrzędy, zabawy.

Skuteczność działań nauczyciela w ramach tak szerokiego spektrum zagadnień stanowi wyzwanie związane z:

- dobrze napisanym i dobranym do wieku uczniów programem nauczania,
- zeszytem ćwiczeń lub podręcznikiem wspomagającym proces nauczania,
- ciekawymi formami pracy z uczniem w szkole i w czasie zajęć pozaszkolnych, zajęcia lekcyjne prowadzone metodami aktywizującymi uczniów, konkursy, przeglądy, festiwale, wycieczki, spotkania z ciekawymi ludźmi, prezentowanie własnego regionu w projektach wymiany międzynarodowej młodzieży.

Nauczyciel realizujący różne formy pracy w ramach edukacji regionalnej może napotkać trudności związane z:

- nieodpowiednim dostosowaniem treści nauczania do specyficznych potrzeb danego środowiska. W znacznej części realizowanego programu należy skupić się na tematyce lokalnej,
- uczeniem gwary tych, którzy nie chcą jej poznać i nie czują się Ślązakami,
- przekonywaniem na siłę do lokalnej ojczyzny, podczas kiedy należy tylko o niej uczyć i pozostawać przy nadziei, że stanie się ona ważną dla ucznia w przyszłości,
- zbytym werbalizmem nauczyciela, niestosowaniem aktywizujących metod pracy uczniów,

- brakiem wiary i przekonania nauczycieli, że ich działania zyskają aprobatę uczniów, środowiska oraz lokalnego samorządu. Należy pamiętać, że czasami efekty pracy są dostrzegalne dopiero po latach,
- wytwarzaniem sytuacji dydaktycznych, które prowadzą do rodzenia się antagonizmów, a zwłaszcza szowinizmu, zamiast ukazywania Górnego Śląska w aspekcie jego wielokulturowości wzbogacającej nasz region⁷. W tym miejscu można posłużyć się chociażby myślą księdza Emila Szramka o Ślązaku: (...) *który jest jak gruszą, która rodzi po obu stronach* czy porównaniem Śląska do ... *zielonego szmaragdu mieniącego się na żółto i niebiesko. Jest on tym cenniejszy, gdy składa się z domieszek wielu minerałów*. Takiego określenia użył w XVII wieku wrocławianin Heinrich Mühlport,
- obawą, że uczenie treści regionalnych może spowodować dezaprobatę określonych środowisk społecznych i politycznych, a tym samym zakłócić karierę zawodową nauczyciela,
- brakiem zainteresowania nauczycieli formami doskonalenia zawodowego, ograniczaniem się do bagażu własnych doświadczeń i znajomości gwary. Stosowanie w pracy z uczniami rozwiązań najprostszych, brakiem wiary w możliwości napisania programu autorskiego, zeszytu ćwiczeń, czy podręcznika.

W przeszłości nauczyciel, a zwłaszcza regionalista, cieszył się uznaniem społeczności lokalnej. Lucjan Malinowski w swojej relacji z podróży po Śląsku z roku 1877 napisał: *Jakkolwiek ogół męskiej ludności wiejskiej oddaje się przeważnie zawodowi rolnictwu, wszak pewien procent młodzieży, po wyjściu ze szkół, wstępuje do seminariów nauczycielskich lub do gimnazjów, a następnie do uniwersytetu na wydział teologiczny.*

⁷ Profesor Zbigniew Kadłubek w „Listach z Rzymu” podaje piękną wykładnię śląskiej wielokulturowości: *„(...) ostatnio ktoś nazwał nas, Ślązoków, kolaborantami. I chciał nas obrazić! O, chciał bardzo! A niey obrazi! Bo jo zech już downo niy słyszot tak słodkiego komplymyntu o Slonzokach! A, som my kolaborantami! My som collaborantes, czyli tymi, co „trudnom się razym z innymi”. (...) „Collaborare” znaczy „ciyrpieć razym”, „wspót ciyrpieć”, „razym się mynczyć”. Spót z innymi się trudzić”, razym coś robić”, „współpracować”, „wspólnie działać”, Ja, my som kolaborantami: chcemy być wjynksi, niż yno nasza mało śląskość, rospostarto mjyndzy rzekamii jynzykami, chcemy być kosmosym, chcemy współpracować. Chcemy kolaborować z każdym małym roślinom i kamjyniym na każdy drodze. (...) Kochomy się namjyntnie w różności i w różnicy. Chcemy się stać ważnom czynsiom pankolaboracji życie”, Księgarnia Św. Jacka, Katowice 2008, s. 69.*

Dla oznaczenia tego rodzaju kariery istnieje na Śląsku osobny termin: „wyuczyć się na rektora, albo za księdza. Oprócz rolnictwa te tylko dwa stany: nauczycielski i duchowny mają powab dla Szlęzaków. (...) Poświęcenie się innym zawodom, prócz wyżej wspomnianych należy między Szlęzakami do wyjątków⁸. Norbert Bonczyk w swoim poemacie *Stary kościół miechowski* z wielką estymą odnosi się do miejscowego nauczyciela Pawła Bienka, dla którego treści regionalne stanowiły ważny element edukacji:

Tam zamek, plebanija, tam szkoła z Rektorem!

Wiosko! We dnie raj oczu, a słuchu wieczorem (...)

Szkoła, kolebko księży, sędziów i kramarzy,

Sołtysów, ordynansów i gmińskich pisarzy,

Szkoła, ty lat dziecinnych tak słodkie wspomnienie (...)

W *Pamiętniku szkolorza miechowskiego* dodaje:

(...) Dla Miechowic Pan Rektór – co Bismarck dla Niemiec

A kto o tym nic nie wie – pewno cudzoziemiec⁹.

Realizacja treści regionalnych, zwłaszcza w ramach oddzielnego przedmiotu, wymaga nauczyciela charakteryzującego się cechami dobitnie opisanymi przez Josepha von Eichendorffa: *entuzjasta, człowiek natchniony, tam znajduje się czubek, szczyt świata¹⁰*. Każdy nauczyciel, a zwłaszcza regionalista musi być mistrzem i niekwestionowanym autorytetem dla ucznia. Profesor Adam Suchoński dodaje, że: *głównie od nauczyciela i jego cech osobistych, wiedzy oraz umiejętności dydaktycznych uzależnione jest budzenie i rozwijanie zainteresowań historycznych młodzieży. W tym procesie istotną rolę odgrywa znajomość regionu (...). Problematyka regionalna pozwala*

⁸ T. Smolińska, *Tradycyjne zwyczaje i obrzędy śląskie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2004, s. 112.

⁹ N. Niestolik, *Szkoła i nauczyciele w biografii i twórczości księdza Norberta Bonczyka*, [w:] „Biblioteka Nostra”, Śląski Kwartalnik Naukowy, nr 1(39)2015, Katowice 2015.

¹⁰ „*Wo ein Begeisterter steht, dort ist Gipfel der Welt*” – słowa te posłużyły abp. A. Nossolowi jako jeden z wątków kazania wygłoszonego w Gliwicach w czasie pielgrzymki papieża Jana Pawła II do Polski w roku 1999.

na kształtowanie więzów emocjonalnych z przeszłością, poprzez poznanie dziejów miejsca swojego zamieszkania lub najbliższej okolicy¹¹.

Kazimierz Kutz w jednej ze swoich wypowiedzi wskazał, że: *System edukacyjny na Górnym Śląsku jest polonocentrycznym gorsetem, który uniemożliwia jakiegokolwiek zainteresowanie ziemią, na której się przyszło na świat i na której się żyje*¹². Można popierać lub odrzucać zasadność opinii wybitnego Ślązaka, reżysera i polityka, jednak warto mieć na uwadze złożoność historii Górnego Śląska, jako terenu pogranicza kultur i narodów, gdzie rodziły się i nadal rodzą spory dotyczące chociażby jego: granic, języka, spraw narodowościowych, autonomii, czy wybitnych postaci. Edukacja w szkole bezwzględnie musi być wolna od tego typu zachowań. Dobrze i mądrze prowadzona przez nauczycieli edukacja regionalna pozwoli zakorzenić się uczniom w świecie ich „małych ojczyzn”, co stworzy podstawy społeczeństwa obywatelskiego.

¹¹ A. Suchoński, *Problematyka powstań śląskich w świadomości młodzieży ze szkół im. Powstańców Śląskich*, [w:] *Powstania śląskie i plebiscyt z perspektywy 60-lecia*, materiały na sesję naukową z okazji 60-lecia powstań śląskich, Opole 1981, s. 386.

¹² K. Kutz, *Ja Ślązak, ja Polak, ja Europejczyk*, Gazeta Wyborcza z dnia 29 maja 2009 roku.

OD INNOWACJI DO REWITALIZACJI

Edukacja regionalna jest powrotem każdego człowieka do domu, powrotem do źródeł życia, do źródeł jego etyki i języka, kultury rodzinnej, lokalnej, regionalnej. Powinnością naszą jest szukanie źródeł i korzeni i określenie własnej tożsamości, bo nie można żyć w zjednoczonej Europie bez świadomości, znajomości i szacunku dla miejsca wzrastania, dzieciństwa, doświadczania, wychowywania. „Nie można żyć w miejscu, które nie jest dla człowieka ważne i swojskie. To nasze bogactwo, którym możemy się podzielić z innymi a także gwarancja, że zachowamy odrębność, nie staniemy się ludźmi bez twarzy”¹³.

(Maria Stachowicz-Polak)

Decyzja władarzy miasta Rybnika o wprowadzeniu przedmiotu „Edukacja regionalna” w klasach czwartych szkół podstawowych wywołała w środowisku rybnickich regionalistów wielkie zainteresowanie i nieskrywane zadowolenie. Spora grupa nauczycieli ukończyła kurs doskonalący „Edukacja regionalna w szkole podstawowej” zorganizowany w Regionalnym Ośrodku Doskonalenia Nauczycieli i Informacji Pedagogicznej „WOM” w Rybniku pod fachowym okiem Marii Stachowicz-Polak wspieranej przez grupę doświadczonych i oddanych sprawie pedagogów. Przedmiot „Edukacja regionalna” realizowano w roku szkolnym 2016/2017 w oparciu o innowację pedagogiczną Marii Stachowicz-Polak pn. *Rybnik na Górnym Śląsku*, powstałą na bazie programu *Górny Śląsk. Program edukacji regionalnej dla wszystkich etapów kształcenia*, który został opracowany przez zespół w składzie: Katarzyna Adamczyk, Helga Bieniusa, Iwona Cieślak, Joanna Grajewska-Wróbel, Adam Hibszer, Maria Kopsztein, Halina Nocoń, Jolanta Pytlik, Barbara Sosna, Łucja Staniczek, Jadwiga Wąsowicz (Wydawca: Związek Górnośląski w Katowicach, Katowice – Opole-Cieszyn 2005).

Innowacja pedagogiczna *Rybnik na Górnym Śląsku* jest nowatorskim rozwiązaniem programowym. Intencją autorki jest: „uprawianie” edukacji regionalnej poprzez zabawę i przygodę, będące pretekstem do stawiania przez uczniów wielu pytań

¹³ K. Kiereta, *Moja Ziemia mówi do mnie ...*, [w:] K. Kiereta, M. Stachowicz-Polak, P. Polak, M. Wieczorek, *W poszukiwaniu przygody – wędrówki po Górnym Śląsku*, Wydawca: Stowarzyszenie Korzenie.pl, Rybnik 2011, s. 9.

i poszukiwania na nie odpowiedzi nie tylko w podręczniku, ale także w terenie i w okolicy bliskiej uczniom.

Podczas zajęć terenowych kluczową rolę w poznawaniu dziedzictwa kulturowego odgrywał bezpośredni kontakt uczniów z otoczeniem, który umożliwiał odbiór otaczającej rzeczywistości przez wszystkie doznania zmysłowe. W tym miejscu warto przypomnieć o międzyresortowym programie pn. *Świadome kształtowanie krajobrazu i ochrona krajobrazu historycznego*, który powinien być realizowany wraz z edukacją regionalną, bowiem w krajobrazie odciskają się procesy historyczne, które go kształtowały, stąd jest on świadectwem dorobku tej społeczności, a więc dziedzictwem, które winniśmy przekazać następnym pokoleniom¹⁴.

Innowacja zachęcała do współpracy z rodziną oraz środowiskiem lokalnym. Zamiarem autorki było traktowanie zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych jako elementu współtworzenia z uczniami (rodzicami, dziadkami itp.) wspólnego interdyscyplinarnego poszukiwania wiedzy o swojej rodzinie, mieście Rybniku i o regionie – Górnym Śląsku. Założenia programowe innowacji *Rybnik na Górnym Śląsku* realizowane były w wymiarze jednej lekcji w tygodniu. Treści kształcenia i wychowania ujęto w trzech kręgach tematycznych:

Krąg tematyczny I: W mojej rodzinie – w moim domu rodzinnym.

Krąg tematyczny II: W mojej dzielnicy – w moim mieście Rybniku.

Krąg tematyczny III: W moim regionie – na Górnym Śląsku, w tym:

1. Uwarunkowania geograficzne i historyczne.
2. Mieszkańcy Górnego Śląska. Społeczeństwo i kultura.

Po pierwszym roku realizacji innowacji, autorka dokonała ewaluacji przedsięwzięcia, z której wynika, iż innowacja wpłynęła na poprawę jakości pracy rybnickich szkół podstawowych w ramach edukacji regionalnej. Uczniowie uczestniczyli w zajęciach lekcyjnych, jakich do tej pory nie proponowała im szkoła. Wzrosła wiedza

¹⁴ A. Michałowski, *Świadome Kształtowanie Krajobrazu i Ochrona Krajobrazu Historycznego*, [w:] A. Michałowski (red.), *Krajobraz kulturowy: warsztaty dla nauczycieli i metodyków: rządowy program edukacyjny „Świadome kształtowanie krajobrazu i ochrona krajobrazu historycznego”*: zeszyt dydaktyczny, Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu. Narodowa Instytucja Kultury, Warszawa 2001, s. 5.

uczniów o Rybniku i Górnym Śląsku. Uczniowie pogłębili swój szacunek wobec ludzi i tradycji, zaczęli interesować się historią swoich rodzin, poszukiwali własnych korzeni, umocnili więź z miejscem, w którym żyją i wychowują się. Dzieci wykonały mnóstwo prac plastycznych, które upiększyły korytarze szkoły. Dzięki realizacji innowacji pedagogicznej uczniowie mogli reprezentować i szerzyć zdobytą wiedzę na konkursach, uroczystościach szkolnych oraz w środowisku lokalnym. Rodzice bardziej zaangażowali się w zadania szkoły związane z edukacją regionalną¹⁵.

Dokładnie przemyślane i opracowane działania edukacyjne w ramach innowacji przyczyniły się do wszechstronnego i harmonijnego rozwoju dziecka w różnych sferach jego życia. Zastosowany bogaty wachlarz metod i technik nauczania, uczenia się oraz różnorodne formy pracy, pozwoliły jednocześnie uczyć się, wychowywać i bawić się. Niezwykle istotnym było dostosowanie ich do możliwości intelektualnych uczniów. Sukces edukacyjny zależał od wiedzy, doświadczenia, mądrości i kreatywności nauczyciela.

Zaistniała możliwość wzbogacenia i rozwinięcia przedstawianej wyżej innowacji pedagogicznej *Rybnik na Górnym Śląsku*. Miasto Rybnik weszło w etap realizacji projektu w zakresie rewitalizacji. Nosi on nazwę *Rewitalizacja miasta – nowa energia rybnickiej tradycji* i współfinansowany jest ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020. Projekt jest realizowany na obszarach naszego miasta charakteryzujących się szczególnym nagromadzeniem problemów społecznych, przestrzennych, gospodarczych oraz infrastrukturalnych wymagających rewitalizacji. Celem projektu jest odbudowa wybranych, zdegradowanych obszarów Rybnika i wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego tych miejsc.

Jednym z kluczowych działań założonych w projekcie stało się opracowanie programu edukacji regionalnej wspierającego proces rewitalizacji w mieście Rybniku, będącego uzupełnieniem innowacji pedagogicznej, a także wydanie dla nauczycieli podręcznika wraz z materiałami dydaktycznymi.

¹⁵ Opracowano na podstawie ankiet ewaluacyjnych przeprowadzonych wśród nauczycieli rybnickich szkół podstawowych realizujących innowację pedagogiczną *Rybnik na Górnym Śląsku* w roku szkolnym 2016/2017 (wybór).

Program edukacji regionalnej proponowany uczniom rybnickich szkół podstawowych jest zgodny z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej (Dz.U. z dnia 24 lutego 2017 roku, poz. 356), obowiązującym od roku szkolnego 2017/2018, a także posługuje się definicją rewitalizacji zgodną z zapisami ustawy o rewitalizacji¹⁶, w której czytamy:

Rewitalizacja to proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych. Prowadzony jest on w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie i prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie programu rewitalizacji. Na przedsięwzięcie rewitalizacyjne składa się projekt lub zbiór projektów. W szczególności są to działania o charakterze społecznym, gospodarczym, urbanistycznym, budowlanym, środowiskowym, konserwatorskim, edukacyjnym, naukowym, zdrowotnym lub kulturalnym zawarte lub wynikające z programu rewitalizacji oraz logicznie powiązane z treścią i celami programu rewitalizacji.

Rewitalizacja (łac. *re+vita*) w znaczeniu dosłownym oznacza przywrócenie do życia, ożywienie. Celem rewitalizacji jest: społeczny, architektoniczny, planistyczny i ekonomiczny rozwój obszaru będącego w stanie kryzysu. Koncepcja rewitalizacji zrodziła się w Stanach Zjednoczonych w połowie XX wieku i wtedy polegała na ożywieniu miejskich dzielnic oraz powiększeniu ich dochodu. Działania były podejmowane przez lokalną administrację we współpracy z prywatnymi firmami. W kolejnych latach model amerykańskiej rewitalizacji uwzględnił działania mające na celu: ochronę wartości kulturowych i zabytków oraz szczególną uwagę poświęcił poprawie jakości życia mieszkańców. Zmierzano do reintegracji grup zagrożonych wykluczeniem społecznym na rynku pracy, a także w sferze konsumpcji, kultury i rekreacji. Niezwykle ważną sprawą w procesie rewitalizacji jest również pozyskiwanie do współpracy partnerów społecznych oraz organizacji pozarządowych.

W Polsce pojęcie rewitalizacji w przeszłości ograniczano do: remontów, modernizacji, konserwacji, restauracji, rekultywacji i adaptacji obiektów. Od 2015 roku

¹⁶ Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 roku (tj. Dz.U. z 2017 r. poz. 1023 ze zmianami).

odnosi się do szeroko zakrojonych działań podejmowanych na wielu płaszczyznach: architektonicznej, społecznej, ekonomicznej i kulturowej poprzez ożywianie miejsc, odtwarzanie więzi społecznych, poprawianie warunków codziennego życia, zagospodarowanie terenów przemysłowych itp.

Rybnik zajmuje szczególne miejsce wśród miast Polski, które podjęły się trudu realizacji projektów rewitalizacyjnych. Po przystąpieniu do ministerialnego konkursu „Modelowa Rewitalizacja Miast”, rozpoczął realizację projektu pn. *Rewitalizacja miasta – nowa energia rybnickiej tradycji*, współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020, dzięki któremu nadano rewitalizacji nowy wydźwięk. Prezydent Miasta Rybnika Piotr Kuczera zwrócił uwagę na bardzo istotną kwestię: *Bardzo długo w Rybniku mówiono o rewitalizacji, jako o rewitalizacji fizycznej tkanki miejskiej. Mówiąc „rewitalizacja” mieliśmy na myśli tylko remont jakiegoś budynku. Tymczasem jest to proces o wiele bardziej złożony. Przystąpiliśmy do konkursu, który pokaże prawdziwą twarz rewitalizacji, czyli przede wszystkim rewitalizację społeczną. Miasto to ludzie, więc mieszkańcy w procesie rewitalizacyjnym muszą zostać zauważeni.*

Wśród działań podejmowanych przez rybnicki samorząd w ramach projektu należy wskazać na:

- analizy problemów społeczno-gospodarczych i potrzeb mieszkaniowych na obszarach rewitalizacji,
- działania animacyjne na obszarach rewitalizowanych, obejmujące m.in. wprowadzenie animatorów społecznych oraz tworzenie systemu wsparcia inicjatyw społeczności lokalnej obszarów rewitalizacji w postaci mikrograntów,
- konkurs architektoniczny z częścią partycypacyjną na zagospodarowanie przestrzeni wspólnych jednego z dawnych osiedli patronackich oraz opracowanie koncepcji architektoniczno-urbanistycznych części wspólnych terenów mieszkaniowych w formule warsztatowej, ekspertyzy techniczne i inwentaryzacja wybranych budynków na obszarze rewitalizacji,

- przygotowanie materiałów dydaktycznych dla programu edukacji regionalnej; działanie skierowane do uczniów i uczennic szkół podstawowych Rybnika, w tym opracowanie i wykonanie materiałów dydaktycznych, druk publikacji dotyczącej edukacji regionalnej z elementami rewitalizacji, organizację wizyt studyjnych w obiektach dziedzictwa kulturowego na obszarach rewitalizacji,
- działania upowszechniające rezultaty i efekty projektu.

Miasto Rybnik inicjuje działania, które mają na celu przywrócenie mieszkańcom miejsc zapomnianych m.in. poprzez nadanie nowych funkcji zabytkowemu Zespołowi Szpitala Miejskiego nr 1 (zwanego „Juliuszem”), tworzenie miejsc poświęconych historii Huty „Silesia”, czy wybudowanie tężni solankowej na dawnych terenach rekreacyjnych dzielnicy Paruszowiec-Piaski w wyniku konkursu w ramach budżetu obywatelskiego – to tylko przykładowe działania związane z procesem rewitalizacji w Rybniku.

Autorzy niniejszego opracowania pragną złożyć słowa podziękowania wszystkim osobom, które przyczyniły się do jego powstania. Dziękujemy Panu Piotrowi Kuczerze Prezydentowi Miasta Rybnika za podjęcie trudu rewitalizacji miasta, co umożliwiło realizację naszych edukacyjnych i regionalistycznych pasji. W czasie pracy odwiedzaliśmy interesujące, a często zapomniane miejsca, poznawaliśmy ciekawych ludzi, odkrywaliśmy niezwykle wydarzenia. Dziękujemy za wsparcie i cenne uwagi merytoryczne wszystkim pracownikom Urzędu Miasta Rybnika zaangażowanym w projekt. Dziękujemy Pani Marii Stachowicz-Polak – ekspertce ds. edukacji regionalnej za pomoc i zapał jakim emanowała w czasie pracy naszego zespołu. Dziękujemy liderom rybnickich dzielnic za cenne uwagi dotyczące świata ich „małych ojczyzn”. Składamy podziękowania nauczycielom i uczniom rybnickich szkół podstawowych, zwłaszcza tym, którzy byli dla nas inspiracją i skarbnicą wspaniałych pomysłów na rewitalizację. Mamy nadzieję, że nasza wspólna praca i niniejsza publikacja oraz pomoce dydaktyczne, wykonane w czasie realizacji projektu, dobrze wpiszą się w dzieło edukacji regionalnej w Rybniku i w proces odnowy naszego miasta.

II METODOLOGIA PROGRAMU WRAZ Z OPISEM POMOCY DYDAKTYCZNYCH

1. EDUKACJA NA RZECZ REWITALIZACJI

1.1. Wprowadzenie

Niniejsza metodologia to swoisty drogowskaz strategicznych i taktycznych elementów programu edukacji regionalnej. **Celem programu jest przede wszystkim popularyzowanie idei rewitalizacji ze szczególnym uwzględnieniem poszanowania industrialnego dziedzictwa kulturowego Rybnika.**

Roczny program edukacji regionalnej będzie wsparciem procesu rewitalizacji w Rybniku zainicjowanego w ramach projektu pn. *Rewitalizacja miasta – nowa energia rybnickiej tradycji*.

Swoim zasięgiem program obejmie rybnickie placówki oświatowe, dla których organem prowadzącym jest Miasto Rybnik. Program będzie realizowany na lekcjach przedmiotu *Edukacja regionalna*, jako rozwinięcie innowacji pedagogicznej autorstwa Marii Stachowicz-Polak *Rybnik na Górnym Śląsku* w klasach czwartych szkół podstawowych. W opracowaniu zostały uwzględnione wnioski i rekomendacje z warsztatów partycypacyjnych przeprowadzonych w rybnickich szkołach podstawowych przez autorkę innowacji.

1.2. Deficyt kapitału społecznego

Rybnik, mimo iż jest dynamicznie rozwijającym się ośrodkiem, nie tylko na tle aglomeracji śląskiej, ale również na tle całego kraju, boryka się z trudnościami, które zostały zdefiniowane w *Polityce Społecznej Miasta Rybnika 2023+* przyjętej 29 lutego 2016 roku. Do największych z nich należy zaliczyć zauważalną przestrzenną koncentrację ubóstwa mającą trzy wyraźne ogniska zapalne. Największa jest skala kryzysu w blisko jedenastotysięcznej dzielnicy Boguszowice Osiedle, zaś największe natężenie w dzielnicy Paruszowiec-Piaski. Trzecim wierzchołkiem rybnickiego trójkąta problemów jest dzielnica Niewiadom. Ten trójkąt wyznacza kierunek działań programu rewitalizacji. Drugi trójkąt dzielnic o nieco mniejszym natężeniu problemów to Śródmieście-Niedobczyce-Chwałowice, które jeszcze nie są w tak głębokim kryzysie, jak dzielnice pierwszego trójkąta, ale są o krok od osunięcia się w taki kryzys. Szczególne wsparcie należy w tym kontekście kierować do Śródmieścia, z uwagi na symboliczne znaczenie dla miasta i ważną rolę wizerunkową dzielnicy. Ten aspekt, jako determinant wyboru kierunków edukacji regionalnej, pojawiać się będzie w programie w ujęciu historycznym, przestrzennym, jak i społecznym.

Kolejną sferą wymagającą wsparcia jest niski poziom postawy przedsiębiorczej wśród mieszkańców Rybnika. To pesymistyczny wskaźnik z punktu widzenia perspektyw przezwyciężenia aktualnego kryzysu w dzielnicach Rybnika. Dlatego też kluczowym elementem aktywizującym programu edukacyjnego jest pobudzenie postawy przedsiębiorczej u dzieci, możliwości zadania sobie pytań o swoją przyszłość w odniesieniu do miejsca, w którym żyją.

1.3. Rewitalizacja

Rewitalizacja staje się kluczowym elementem rozwoju miast, przeciwdziałając negatywnym zjawiskom oraz stymulując rozwój społeczny i gospodarczy. Polega nie tylko na przebudowie lub adaptacji budynków, ale przede wszystkim na rozwiązywaniu problemów społecznych, poprawie warunków mieszkaniowych, a także na poprawie przestrzeni publicznych oraz zwiększaniu atrakcyjności gospodarczej. Intencją autorów programu jest oswojenie terminu „rewitalizacja”, przybliżenie jego codziennych przejawów nauczycielom i uczniom, danie możliwości świadomego działania w jego

ramach oraz zwrócenie uwagi, że zintegrowany proces rewitalizacji powinien być prowadzony w dialogu z lokalną społecznością i wszystkimi innymi interesariuszami, a jego przyczyny i skutki wykraczają poza obszar bezpośredniego prowadzenia działań i mają szerszy kontekst społeczny i terytorialny.

W ramach działań rewitalizacyjnych konieczne jest również wzmocnienie lokalnego potencjału, dzięki któremu mieszkańcy będą wykazywali inicjatywę w procesie rewitalizacji oraz będą w pełni świadomi dziedzictwa kulturowego, którego są spadkobiercami. W rezultacie, będą odpowiedzialni za miasto. Z tego powodu konieczną częścią działań rewitalizacyjnych jest prowadzenie wieloletniego programu edukacyjnego służącego wzmocnieniu kapitału społecznego i tożsamości lokalnej, a także promowaniu wiedzy o procesie rewitalizacji poprzez program edukacyjny kierowany do grupy najmłodszych użytkowników miasta, czyli do dzieci i młodzieży.

Charakterystyka obszaru rewitalizacji w mieście Rybnik

Obszary objęte działaniami projektu pn. *Rewitalizacja miasta – nowa energia rybnickiej tradycji* to fragmenty dzielnic Rybnika: Śródmieścia, Niewiadomia, Niedobczyc, Paruszowca-Piasków i Chwałowic, czyli miejsc charakterystycznych dla industrialnego dziedzictwa Rybnika, które zostały ukształtowane przez rozwój przemysłu górniczego i hutniczego od końca XVIII wieku oraz budowę osiedli patronackich w XIX i początku XX wieku. Niedawno dotknięte negatywnymi konsekwencjami procesu destabilizacji obszaru przemysłowego, narażone są na odpływ ludności, a nawet zagrożone defaworyzacją społeczną.

Z kolei dzielnica Śródmieście boryka się z zupełnie odmiennymi problemami. Jest historycznie ukształtowanym centrum miasta o zróżnicowanych funkcjach wielkomiejskich. Tutaj najmocniej uwidaczniają się problemy przemian społecznych i wynikających z nich implikacji, takich jak: utrudnienia komunikacyjne oraz zjawiska kryminogenne. Wyzwania rewitalizacji łączą się również z infrastrukturą: zagospodarowaniem przestrzeni publicznej i stanem obiektów zabytkowych.

W związku z powyższym przeprowadzono badanie potrzeb mieszkańców powyższych obszarów oraz zaplanowano kompleksowe działania wspierające lokalną

społeczność w rozwijaniu więzi społecznych, poczucia sprawstwa i decyzyjności za wspólną przestrzeń.

Lokalny Program Rewitalizacji przewiduje również kierowanie wsparcia do dzielnicy Boguszowice Osiedle, w której zdiagnozowano kumulację problemów.

Obszary rewitalizacji objęte działaniami projektu pn. *Rewitalizacja miasta – nowa energia rybnickiej tradycji:*

- Niewiadom: os. Gustawa Morcinka (przy ul. Gustawa Morcinka) wraz z najbliższym otoczeniem, obejmującym kompleks budynków Zabytkowej Kopalni „Ignacy” z okresu 1780-1920; os. Beata przy ul. Augustyna Kwiotka – osiedle patronackie powstałe na początku XX wieku w sąsiedztwie nieistniejącej już kopalni węgla „Szczęście Beaty”,
- Niedobczyce: os. Rymer zlokalizowane na ul. Barbary, Generała Andersa, Ignacego Paderewskiego i Obrońców Pokoju wraz z otoczeniem – osiedle robotnicze powstałe na początku XX wieku w sąsiedztwie (nieczynnej) kopalni „Rymer” wpisane do rejestru zabytków,
- Chwałowice: zespół kolonii robotniczej przy ul. 1 Maja wraz z otoczeniem – osiedle patronackie powstałe na początku XX wieku dla pracowników kopalni „Donnersmarck” (dziś KWK „Chwałowice”) – obszar ochrony konserwatorskiej,
- Paruszowiec-Piaski: osiedla przy ul. Słonecznej, Przemysłowej, oraz Porucznika K. Oгородowskiego wraz z otoczeniem – osiedla patronackie powstałe pod koniec XIX i na początku XX wieku dla pracowników nieistniejącej dziś Huty „Silesia” – objęte ochroną konserwatorską,
- dzielnica Śródmieście – historycznie ukształtowane centrum miasta, o zróżnicowanych funkcjach wielkomiejskich, z największą liczbą obiektów podlegających ochronie konserwatorskiej.

Program edukacji regionalnej ma na celu zachęcenie uczniów szkół podstawowych do poznawania najbliższego otoczenia, historii swoich dzielnic, miasta, regionu i rozbudzanie twórczego uczestnictwa w życiu kulturalnym poprzez opracowanie i wdrożenie programu edukacji regionalnej. Program wspomże

kształtowanie postaw otwartości wobec ludzi i świata, a co za tym idzie będzie wsparciem w wychowaniu młodych ludzi na gospodarzy swojej „małej ojczyzny”.

Wskazano także cele szczegółowe do których zaliczono między innymi:

- wspieranie uczniów szkół podstawowych w poszukiwaniu i wzmacnianiu tożsamości lokalnej i pozytywnych związków z miastem Rybnik,
- umiejętność zaprojektowania własnej przestrzeni wkomponowanej w dziedzictwo kulturowe miasta na przykładzie obszaru rewitalizacji,
- kształtowanie poczucia odpowiedzialności za pielęgnowanie tradycji i popularyzację dorobku poprzednich pokoleń mieszkańców Rybnika,
- kształtowanie trwałych więzi z małą ojczyzną i świadomości własnych korzeni,
- wzmacnianie kapitału społecznego, w tym kreowanie postaw obywatelskich, odpowiedzialności, kooperacji i dbałości o dobro wspólne, zwłaszcza w obszarze miejsca swojego zamieszkania,
- wprowadzenie do świadomości uczniów pojęcia „rewitalizacja”,
- poznanie industrialnego dziedzictwa miasta Rybnika,
- poznanie postaci związanych z obszarami rewitalizacji oraz historycznych i lokalnych liderów,
- kształtowanie potrzeby ochrony zabytków historycznych, kulturalnych i przyrodniczych,
- poznanie wartości tkwiących w najbliższym otoczeniu,
- rozbudzenie zainteresowań poznawczych uczniów, potrzeby własnych poszukiwań w obszarach: rodziny, miasta, regionu,
- kształtowanie umiejętności krytycznej oceny przeszłości, formułowania własnych sądów i zwalczania stereotypów,
- kształtowanie postawy szacunku, otwartości, tolerancji na inne społeczności i kultury, walka z nietolerancją i dyskryminacją,
- udział uczniów w procesie rewitalizacji w aspekcie długofalowych działań i budowania kapitału społecznego,
- zintegrowanie społeczności lokalnych wokół tradycji i lokalnych wartości kulturowych,

- budzenie aktywności na rzecz swojego miejsca zamieszkania, na bycie przedsiębiorczym, aktywnym i innowacyjnym.

Program edukacyjny ma ponadto wzmocnić tożsamość lokalną, promować wiedzę o procesie rewitalizacji, a także propagować rewitalizację w obszarach miejskich wymagających takiego procesu. Ważnym jego aspektem jest kreatywność realizatorów – nauczycieli i uczniów. W przypadku młodych ludzi, powinno się przekładać ich pomysły na konkretne rozwiązania rewitalizacyjne w obszarze dzielnic, w których mieszkają. Dotyczy to także pomysłów w zakresie rozwiązań architektonicznych w obszarze kulturowego krajobrazu rewitalizowanych dzielnic, jak i rozwiązań, które pozwolą młodym na poznanie historii sławnych ludzi, patronów ulic, ciekawych miejsc, niezwykłych zdarzeń oraz współczesnych liderów i artystów. Program ten dotyka więc świata uczuć i ducha miejsca (*Genius loci*) kształtującego trwały związek młodego człowieka ze światem jego „małej ojczyzny”.

1.4. Wnioski i rekomendacje z warsztatów partycypacyjnych

Warsztaty partycypacyjne pod nazwą „Odczarowujemy rybnickie dzieci” zostały przeprowadzone wśród uczniów klas czwartych rybnickich szkół podstawowych w sześciu dzielnicach Rybnika: Chwałowicach, Niewiadomiu, Niedobczycach, Paruszowcu-Piaskach, Śródmieściu oraz Boguszowicach Osiedlu (ujętych w Lokalnym Programie Rewitalizacji Miasta Rybnika) przez Marię Stachowicz-Polak – ekspertkę ds. edukacji.

Wyboru klas czwartych do udziału w warsztatach partycypacyjnych dokonywał dyrektor szkoły i nauczyciel prowadzący edukację regionalną w danej szkole.

Program warsztatów obejmował cztery elementy składowe:

Rozmowa na temat identyfikowania się uczniów i uczennic ze swoim miejscem zamieszkania. Przeprowadzenie krótkiej ankiety składającej się z 3 kluczowych pytań (praca indywidualna):

1. Czym dla Ciebie jest dzielnica, w której mieszkasz?
2. Czy jesteś zadowolony/zadowolona, że tu mieszkasz? Dlaczego?

3. Jakie więzi uczuciowe łączą Cię z dzielnicą, w której mieszkasz? Co czujesz, myśląc i mówiąc o niej?

Dialog, w którym dzieci występując w roli przewodników po swojej dzielnicy próbowały odpowiedzieć na pytania:

1. Co pokażecie w swojej dzielnicy osobie, która jej nie zna?
2. W jakie ciekawe miejsca ją zaprowadzicie?
3. Jakie ważne postacie są związane z dzielnicą i dlaczego tak uważacie?

Dyskusja na temat atrakcyjnych metod nauczania i uczenia się oraz form pracy uczniów i uczennic na lekcjach edukacji regionalnej. Dzieci rozmawiały i sporządzały mapy mentalne na tematy:

- Jakimi sposobami najczęściej uczycie się na lekcjach regionalnej?
- Jak chcielibyście się uczyć o swojej dzielnicy, mieście Rybniku?
- Zaproponujcie Wasze ciekawe pomysły.

Projekt (naszkicowanie, narysowanie) pomocy dydaktycznych, z wykorzystaniem jakich uczniowie i uczennice chcieliby się uczyć na lekcjach edukacji regionalnej (praca w grupach).

W wyniku **analizy wniosków i rekomendacji** poczynionych przez Marię Stachowicz-Polak wyłania się kierunek rozwoju zagadnień szczególnie istotnych dla realizacji założonych celów programu, takich jak:

- zaproponowanie działań wzmacniających tożsamość osobistą i tożsamość lokalną uczniów i uczennic, istotnych w kształtowaniu więzi z „małą ojczyzną”
 - działania, które pomogą odpowiedzieć dzieciom na pytanie: Kim jestem? oraz pomogą poznać im otaczającą rzeczywistość i funkcjonować w zbiorowości lokalnej,
- wykorzystanie metod i form pracy na rzecz kształtowania poczucia tożsamości, identyfikacji z „małą ojczyzną” to przede wszystkim stworzenie warunków dla przyjęcia przez wychowanka odpowiedniej postawy wobec „małej ojczyzny”,

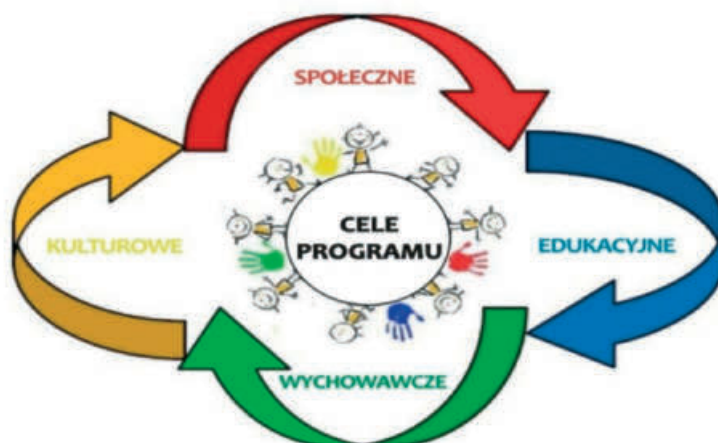
- uwzględnienie w programie wzajemnie przenikających się elementów: wiedzy o „małej ojczyźnie” i regionie – poznawanie; tworzenie osobistych więzi z „małą ojczyzną” i regionem; dochodzenie do tożsamości lokalnej (uświadamianie, jaką wartością jest moja „mała ojczyzna”); rozpatrywanie postaw cechujących gospodarza ziemi, na której on żyje i którą kocha,
- wskazanie nauczycielom rozwiązania w pracy z zespołem klasowym, w którym występuje problem dyskryminacji – działania uwrażliwiające na problem dyskryminacji,
- zaproponowanie szerokiego wachlarza metod nauczania i uczenia się oraz form pracy w odniesieniu do modułów tematycznych zaproponowanych przez uczniów i uczennice,
- uświadomienie nauczycielom edukacji regionalnej, iż podstawowym warunkiem kształtowania zakorzenienia w środowisku lokalnym u dzieci jest przekaz dziedzictwa kulturowego poprzez oddziaływanie na emocje dziecka za pomocą bezpośredniego kontaktu z otaczającą rzeczywistością społeczną, kulturową, przyrodniczą, historyczną i gospodarczą z wykorzystaniem legend i podań miejscowych, jako przykładu nauczania poprzez przeżywanie. Taki przekaz dziedzictwa kulturowego powinien wprowadzać dzieci w tajniki historii, tradycji i kultury,
- wskazanie nauczycielom wagi wykorzystywania „strategii kształcenia wyprzedzającego” w poznawaniu „małej ojczyzny”, której istotą jest aktywne organizowanie i przyswajanie wiadomości przez uczniów i uczennice przed lekcją w procesie samodzielnego zbierania informacji, a także przez poszukiwanie odniesień we własnej dotychczasowej wiedzy w związku z tematem, który będzie omawiany na lekcji. Uczniowie i uczennice wykorzystują wcześniejsze wiadomości, doświadczenia, związki emocjonalno-poznawcze, wiedzę potoczną itp. Poszukują także informacji i doświadczeń, które pozwolą im na nadanie nowym treściom osobistego znaczenia. Dopiero po opracowaniu ogólnego obrazu planowanego tematu następuje działanie kierowane precyzyjnie określonymi zadaniami ze strony nauczyciela,

- zaproponowanie nauczycielom metod i form przybliżenia uczniom terminu „rewitalizacja”, poprzez zastosowanie mapy mentalnej, gdzie uczniowie odpowiadają na pytania: Co to jest rewitalizacja? Co można rewitalizować? Po co? Jakie są spodziewane efekty tego procesu? Pokazać rewitalizację na konkretnych przykładach,
- wskazanie nauczycielom przykładowych zajęć terenowych, jakie można przeprowadzić w zespole klasowym w konkretnej dzielnicy, czyli lekcji w terenie, ćwiczeń terenowych, w tym na ścieżkach dydaktycznych (proponycja tworzenia ścieżek dydaktycznych przez uczniów i uczennice) oraz wycieczek (tworzenie katalogu wycieczek po dzielnicy, zabawa w biuro podróży, tworzenie mapy dzielnicy, opracowanie gry terenowej po dzielnicy). Dzięki wycieczkom, dzieci mogą obserwować w sposób bezpośredni otaczającą rzeczywistość, przeżywać przekazywane treści, spotykać się i rozmawiać z ludźmi związanymi z poszczególnymi dzielnicami, wczuwając się w atmosferę miejsc symbolicznych,
- zaproponowanie ćwiczeń i zabaw (w poszczególnych modułach tematycznych) nakierowanych na formułowanie przez uczniów licznych pytań, które będą stymulować ich ciekawość poznawczą,
- zaproponowanie w module tematycznym „Rybnik ciekawych postaci” przeprowadzanie spotkań, wywiadów z ciekawymi ludźmi, liderami i liderkami. Należy pamiętać również o postaciach zapisanych w nazwach ulic, postaciach historycznych związanych z przemysłem itp. Można wykorzystać strategię „Tropem bohatera” pomagającą uczniom w zrozumieniu tekstów opisujących bohaterów poprzez analizę ich zachowań,
- zaproponowanie nauczycielom tworzenia przez uczniów lapbooków o dzielnicach, jako atrakcyjnej pomocy dydaktycznej w edukacji regionalnej.

1.5. Cele Programu

Cel, w znaczeniu niniejszego opracowania, to planowany wynik każdego racjonalnego działania: to, do czego się dąży, o co zabiega. W innowacyjnym podejściu, edukację należy rozumieć, jako proces kształtowania zasobów intelektualnych społeczeństwa i mechanizm rozwoju społecznego. Natomiast przebieg uczenia się można nakreślić, jako proces integracji wiedzy, o określonych stanach rzeczy oraz umiejętności i kompetencji w stosowaniu tejże wiedzy w praktyce. Naturalną konsekwencją jest samodzielność w myśleniu, zdolność do rozwiązywania problemów, w tym zdolność do efektywnej komunikacji z otoczeniem.

Działania prowadzone w ramach programu edukacji regionalnej mają za zadanie spełnić następujące cele:

Opracowanie własne.

CELE EDUKACYJNE:

- wprowadzenie pojęcia „rewitalizacja” i wiedzy o tym procesie,
- zapoznanie z industrialnym dziedzictwem kultury materialnej, w tym m.in. obiektami na obszarach rewitalizacji w dzielnicach Rybnika: Niewiadom, Niedobczyce, Chwałowice, Paruszowiec-Piaski, Śródmieście (ze szczególnym uwzględnieniem kopalni, Huty Silesia, szlaku architektury ceglanej),
- zaprezentowanie postaci/bohaterów związanych z obszarami rewitalizacji, w tym postaci historycznych związanych z przemysłem oraz lokalnych liderów i liderów,

- rozbudzenie zainteresowań poznawczych i inicjowanie samodzielnych poszukiwań informacji na temat swojej rodziny (poszukiwanie informacji źródłowych), dzielnicy, miasta, regionu oraz ich miejsca w dziedzictwie narodowym i europejskim.

CELE SPOŁECZNE:

- wspieranie uczniów i uczennic szkół podstawowych w poszukiwaniu i wzmacnianiu tożsamości lokalnej i pozytywnych związków z miastem Rybnik, z własną dzielnicą,
- wzmacnianie potencjału społecznego, w tym kreowanie postaw obywatelskich ukierunkowanych na rozwój odpowiedzialności, kooperacji i dbałości o dobro wspólne wśród dzieci i młodzieży.

CELE WYCHOWAWCZE:

- kształtowanie postawy wzajemnego szacunku, otwartości i tolerancji na inne społeczności i kultury,
- zakorzenienie wrażliwości na potrzeby otoczenia oraz przeciwdziałania dyskryminacji,
- kształtowanie poczucia dbałości i odpowiedzialności za tradycję i popularyzację dorobku poprzednich pokoleń mieszkanki i mieszkańców Rybnika,
- kształtowanie trwałych więzi z „małą ojczyzną” i świadomości własnych korzeni,
- modelowanie umiejętności otwierających uczniom i uczennicom możliwość poznania świata i regionu, uczenia się i ekspresję twórczą poprzez poznawanie wartości tkwiących w ich kulturowym, społecznym, przyrodniczym otoczeniu,
- kształtowanie umiejętności krytycznej oceny przeszłości, formułowania własnych sądów i przeciwstawiania się stereotypom,
- wdrażanie do samodzielnych poszukiwań materiałów źródłowych o ludziach/ społecznościach z danej dzielnicy (otwartości i odwagi w poszukiwaniach), ich wpływu na jej rozwój i ostateczny kształt.

CELE KULTUROWE:

- kształtowanie postawy odpowiedzialności (u uczniów i uczennic) oraz potrzeby ochrony zabytków historycznych, kulturowych i przyrodniczych,
- wskazanie na rolę wartości duchowych i znaczenie wartości religijnych w życiu mieszkańców Górnego Śląska,
- umiejętność zaprojektowania przestrzeni społecznej, wkomponowanej w dziedzictwo kulturowe własnego miasta, na przykładzie obszaru rewitalizacji.

W procesie edukacji mamy do czynienia ze swoistym rozbiciem wiedzy na poszczególne dyscypliny. Uczniowie zaznajamiają się z nowymi pojęciami, twierdzeniami i metodami właściwymi dla tych dyscyplin. Dlatego też decydującą rolę w tym procesie pełni nauczyciel – kreator sytuacji edukacyjnych, które umożliwią uczniom przyswojenie nowych informacji zgodnie z jego możliwościami rozwojowymi i zasobem dotychczasowej wiedzy.

Podsumowując nauczyciel to lider procesu edukacyjnego, który potrafi zoperacjonalizować cele nauczania tak, aby uczniowie mogli zrozumieć istotę lekcji, skoncentrować się na zawartych w nich problemach i je zrozumieć. To również nauczyciel organizuje optymalny kontekst przestrzenny i czasowy procesu edukacyjnego oraz tworzy klimat efektywnej pracy. Dlatego też, pomimo skrupulatnie wytyczonych celów programu edukacyjnego, warto podkreślić kluczową rolę nauczyciela, którego zaangażowanie i wiedza będą decydowały o powodzeniu całego przedsięwzięcia.

Sposoby osiągnięcia założonych celów

Sposoby osiągnięcia zakładanych celów z pewnością są silnie skorelowane z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi uczniów oraz ich indywidualnymi możliwościami psychofizycznymi. Zakłada się, iż w programie kładziony zostanie silny nacisk na działania poprzez zabawę, która tak bardzo wypełnia świat dziecka, a która jako jedyna w sposób całkowicie naturalny jest w stanie zaangażować dziecko. Zabawy umożliwiają integrację treści programowych, metod/technik i form pracy, a w konsekwencji oddziałują na różne sfery rozwoju ucznia. Dają też szansę na twórczą aktywność w odkrywaniu śladów przeszłości.

2. NAUCZANIE I UCZENIE SIĘ ZORIENTOWANE NA NABYWANIE KOMPETENCJI REGIONOZNAWCZYCH

2.1. Kluczowe cechy nauczania i uczenia się

Edukacja na rzecz poznania swojego regionu opiera się na założeniu, że poprzez naukę o dziedzictwie, uczniowie zdobywają doświadczenia, a tym samym wiedzę o wszelkich aspektach życia społecznego, gospodarczego oraz kulturowego. Nie tylko uzyskują wiedzę teoretyczną o danym obiekcie i jego kontekście, ale poruszając się w kontekście edukacyjnym, nabywają sprawności w wielu innych, ważnych dziedzinach życia.

W nauczaniu o regionie wykorzystuje się nie tylko kontekst kulturowy i historyczny, ale co ważne również społeczny, gospodarczy i przestrzenny. Osadzenie dziecka w jego regionie, w miejscu zamieszkania, wymaga stworzenia warunków do aktywnego uczenia się w oparciu o odkrywanie, analizowanie i omawianie wyników analiz. Poniżej podajemy kilka przykładów wieloaspektowości zastosowania edukacji regionalnej:

Nabywanie kompetencji językowych

Języki są częścią dziedzictwa kulturowego oraz instrumentem porozumiewania się. Stanowią również kod przekazu historii rozpowszechnianej za pomocą książek, dokumentów, opowieści, napisów, sztuk teatralnych, pieśni, poezji i tym podobnych. Śląsk jest szczególnym miejscem w Polsce, gdzie gwara jest istotnym elementem budowania tożsamości mieszkańców Górnego Śląska. Jest przekazywana z pokolenia na pokolenie, buduje więzi rodzinne. W trakcie zajęć edukacji regionalnej uczniowie niejednokrotnie będą mieli okazję używać gwary. Może to w znaczny sposób wpłynąć na rozwój świadomości regionalnej i aktywne uczestnictwo w kulturze. Dla uczniów i uczennic, które nie urodziły się na Śląsku, ale tutaj mieszkają bezpośredni kontakt ze śląską mową pomoże zapoznać się z nią i zrozumieć. Natomiast uczeń, który posługuje się gwarą będzie mógł stać się przewodnikiem, nauczycielem, wręcz tłumaczem. Wzrośnie jego poczucie ważności, wartości i przynależności do regionu. Poczuje się gospodarzem na własnym terenie, odpowiedzialnym za siebie i swoich rówieśników.

Nabywanie umiejętności i wiedzy z zakresu nauki i techniki

Nauka i technika są mocno zakorzenione w naszej kulturze. Jednocześnie obserwujemy, że trudno jest motywować uczniów do nauki i pracy w tym obszarze, opierając się wyłącznie na zagadnieniach teoretycznych. Podejście oparte na dziedzictwie kulturowym może dać im osobiste odniesienie do tego rodzaju aktywności. W programie kładziemy nacisk na wizyty studyjne uczniów i uczennic do miejsc i obiektów dziedzictwa kulturowego na obszarach rewitalizacji objętych projektem. Dziedzictwo jest wówczas traktowane jako pole samorozwoju dla uczestników, którzy nie są tylko biernymi odbiorcami, ale poprzez tego typu działania w aktywny sposób w nim uczestniczą, stają się odkrywcami.

Nabywanie umiejętności osobistych i społecznych

Kompetencje społeczne i obywatelskie o charakterze interpersonalnym oraz międzykulturowym ukształtowały nasze poglądy i przyzwyczajenia. Elementy tożsamości regionalnej takie jak religia, tradycja, folklor oraz podstawowe wymogi życia codziennego zostaną przybliżone uczniom w ramach realizacji bloku tematycznego *Rybnik to ja*. Badanie i analizowanie ich ewolucji może się przyczynić do wzajemnego zrozumienia oraz do tworzenia nowych rytuałów, norm i wartości, jak również bardziej podstawowych i praktycznych sposobów realizowania naszej roli społecznej. Uczniowie i uczennice będą mieli okazję odkryć swoją tożsamość osobistą i społeczną, poznać i zrozumieć siebie oraz otaczającą rzeczywistość, nauczyć się funkcjonować w zbiorowości, stać się przedsiębiorczym, aktywnym i innowacyjnym. Uczniowie i uczennice wcielą się w nowe role, przeprowadzą wywiady, spiszą wspomnienia najstarszych członków rodziny, zorganizują wystawę pamiątek lub rodzinnego rękodzieła. Będą działać w swoim najbliższym otoczeniu. W przyjaznym i bezpiecznym środowisku rodziny i najbliższych będą się uczyć przyszłych ról społecznych. Będą zdobywać umiejętności wykonywania różnych zawodów.

Kształtowanie postaw przedsiębiorczych

Proces aktywnego uczenia się, charakteryzujący edukację regionalną oraz uczenie się w oparciu o wielorakie kompetencje wspomagają rozwój przedsiębiorczości. Wyzwania stawiane przed uczniami stają się wyprawą odkrywczą, polegającą na

radzeniu sobie w trudnych sytuacjach. Dzięki temu przedsiębiorczość rozwija się w znacznie szerszym zakresie, aniżeli poprzez model tradycyjnego nauczania opartego na podawczym przekazywaniu wiedzy. Kształtowanie u uczniów i uczennic postaw przedsiębiorczych bez wątpienia uda się osiągnąć realizując działania z dwóch modułów: *Rybnik z hałdą* oraz *Rybnik odczarowany*. Formowanie krajobrazu, rekultywacja hałd, zagospodarowanie przestrzeni, szukanie nowoczesnych rozwiązań, ale przede wszystkim pojęcie rewitalizacji, jako ożywienia i odnowy jak również powrót do „epoki podwórkowej” to tylko ramy programowe. Dzieci nauczą się projektować, aranżować i co najważniejsze promować własne pomysły i wytwory.

Stymulacja ekspresji kulturowej

Ekspresja kulturowa to osobna sprawność, która łączy się ze wszystkimi wymienionymi powyżej. Nadaje nauczaniu wymiar kreacyjny i innowacyjny. Wymaga jednak szczególnego uwzględnienia w programie edukacyjnym. Niemniej jest rozumiana, jako zespół świadomych działań zmierzających do zmiany jednostek i ich funkcjonowania w społeczeństwie. Ujawnia się w dwóch podstawowych wymiarach: ogólnym – wprowadzającym młode pokolenie w sferę ważnych dla społeczeństwa wartości oraz jednostkowym – stymulującym rozwój poszczególnych ludzi w ich indywidualnym kształcie¹⁷. Do rozwijania i doskonalenia ekspresji kulturowej przyczynią się z pewnością: wizyty w muzeum, tworzenie własnej izby regionalnej, przedstawienia i konkursy gwary śląskiej oraz filmy o tematyce regionalnej. Ogromne znaczenie będzie miała realizacja kolejnych modułów programu – *Rybnik zabytkowy* oraz *Rybnik ciekawych postaci*. Poznanie zabytków Rybnika zagwarantują zaplanowane wizyty studyjne. Poznanie ciekawych ludzi związanych z obszarami rewitalizacji może poprzez fascynację i chęć naśladownictwa stać się dla dzieci bodźcem aktywnego i twórczego udziału w życiu kulturalnym regionu.

Edukacja w ramach rewitalizacji oferuje ponadto przykłady dobrych praktyk oraz przydatne techniki i inspiracje, łączy elementy nauczania retrospektywnego¹⁸ jak

¹⁷ A. Białkowski (red.), *Standardy edukacji kulturalnej*, Fundacja Polskiej Rady Muzycznej, Warszawa 2008, ss. 10-11.

¹⁸ Nauczanie retrospektywne jest pochodną metody symulacyjnej, która wdraża uczniów do wszechstronnej analizy różnorodnych problemów, które kiedyś były dla kogoś problemami rzeczywistymi.

również działania zorientowane na przyszłość, które inspirują i ułatwiają rozumienie mechanizmów i nieprzewidywalnej natury przyszłości.

Edukacja regionalna może stymulować rozwój wszystkich wymienionych powyżej kompetencji i przyczyniać się do ich nabywania. Właściwym wyzwaniem jest realizacja wysokiej jakości nauczania o regionie, w taki sposób, by mogło ono zoptymalizować nabywanie przekrojowych kluczowych kompetencji, niezwiązanych z żadną konkretną dziedziną czy domeną. Obejmują one: kompetencje społeczne i obywatelskie, przedsiębiorczość, świadomość i ekspresję kulturową, umiejętność uczenia się.

Uczenie się i nauczanie w ramach edukacji regionalnej nie może odbywać się poprzez tworzenie tradycyjnych sytuacji dydaktycznych. Również rekomendacje autorki innowacji – Marii Stachowicz-Polak utwierdziły nas w przekonaniu, że ludzie uczą się poprzez doświadczanie i odkrywanie, co bezpośrednio determinuje sposób nauczania. Stąd również wniosek, iż uczniowie powinni być aktywnie zaangażowani w proces uczenia się. Osiągają wtedy lepsze wyniki, jeśli uczą się poprzez współpracę i współdziałanie ze sobą. Dzięki temu umożliwiają sobie nabywanie wiedzy, jej wymianę i konfrontację. Nie oznacza to jednak odejścia od tradycyjnego nauczania, lecz jedynie podkreśla konieczność dostosowania go do potrzeb uczniów.

W edukacji, w oparciu o sprawności uczniów, podkreśla się rolę otaczającego środowiska, w którym zachodzi proces uczenia się (umożliwia uczniom pełne zaangażowanie). Głównymi wyznacznikami tego podejścia są:

- **praktyczny kontekst** – to sytuacje, w których uczniowie odczuwają przydatność i znaczenie sprawności nabywanych w naturalny sposób. Przeprowadzenie wywiadu z krewnymi, znajomymi bądź ciekawymi postaciami daje możliwość poznania tradycji i historii rodziny i regionu w kontekście dziejów Śląska,
- **konstruktywne uczenie się** – polega na tworzeniu modeli, produktów, wytycznych, złotych zasad, relacji i innych namacalnych wytworów. Doskonałą okazją ku temu staje się proces rewitalizacji dzielnic Rybnika. Podczas wizyt studyjnych bądź analizy planów zagospodarowania miasta uczniowie i uczennice mają możliwość zaproponowania własnych rozwiązań i pomysłów wykorzystania obiektów zastanych oraz przestrzeni publicznej.

Takie działania kształtują w młodym pokoleniu poczucie odpowiedzialności za miejsce zamieszkania, w naturalny sposób przygotowują je do udziału w takich inicjatywach jak budżet obywatelski czy konsultacje społeczne,

- **podejście multidyscyplinarne** – metody nauczania powinny mieć charakter integracyjny i holistyczny. Dlatego program proponuje szerokie spektrum metod, technik i form pracy będących niewątpliwie wyznacznikiem innowacyjnej edukacji,
- **synergia grupowa**¹⁹ (między rówieśnikami, nauczycielami) – współpraca i interakcja są domenami nauki, ułatwiają również uczenie się w różnych obszarach. Wymaga to otwartego podejścia, w ramach, którego nauczanie uwzględnia dialog między uczniami i nauczycielami dotyczący oczekiwań, potrzeb, celów oraz wyborów. Poprzez pracę w grupach, zespołach, drużynach jak również dialog, dyskusje, rozmowy dzieci będą nawzajem się inspirować, współpracować, pomagać sobie. Wiedza grupy stanie się większa, a efekty pracy rewelacyjne,
- **uczenie się poprzez odkrywanie** – sposób nabywania wiedzy lub kompetencji nie może być wyłącznie procesem otrzymywania informacji, lecz zawsze powinien polegać na odkrywaniu. Dlatego proponujemy pracę z materiałem źródłowym, planem, mapą. Uczniowie będą np.: samodzielnie gromadzić informacje na temat swojej dzielnicy, wyszukiwać w najbliższym otoczeniu różnego rodzaju osobliwości oraz ciekawostek, organizować galerie, wystawy, kącki pamięci. Doskonale sprawdzi się tutaj stosowanie pomocy dydaktycznych i gier edukacyjnych,
- **uczenie się refleksyjne** – to analiza własnych potrzeb, motywacji, zaangażowania, postępów i wyników. To refleksja na temat działania, jak również refleksja w działaniu. Zgodnie z programem dzieci będą uczyć się ze swoich aktualnych lub przeszłych doświadczeń, spróbują połączyć nowo zdobytą wiedzę z tą, którą już posiadają. Ułatwią im to m.in. karty pracy,

¹⁹ Synergia grupowa – powoduje, że wiedza grupy jest większa niż suma wiedzy każdego z jej członków z osobna. Uczniowie nawzajem się inspirować do osiągnięcia większych celów, współpracują, pomagają sobie.

mapy mentalne, analiza przypadku. W trakcie zajęć należy stworzyć uczniom możliwość samooceny, ustalenia poziomu i oceny osiągnięć. Uczniowie mogą podzielić się również swoimi spostrzeżeniami co jest dobre, co wymaga poprawy, co przysporzyło trudności. Mogą również przedstawić swoją propozycję rozwiązań,

- **uczenie się indywidualne** – proces konstruowania osobistej wiedzy i sprawności. Informacje, wiedza, strategie mają dla jednostki sens o tyle, o ile stają się integralną częścią własnej wiedzy i kompetencji tej osoby. Wyznacznikami tego procesu będą indywidualne wytwory uczestnika zajęć oraz zgromadzone przez niego pamiątki, dokumenty, informacje zdobyte w trakcie wywiadów i drzewa genealogiczne.

Przyjęta metodologia zakłada, że uczenie się zachodzi poprzez działanie. Jeśli naszym celem jest, by uczniowie nauczyli się czegoś o otaczającej ich przestrzeni, nie należy wygłaszać wykładów, lecz zachęcić ich, by samodzielnie złożyli makiety familoków (pomoc dydaktyczna). Jeśli chcemy, aby nauczyli się czegoś o ważnych osobach ze swojej dzielnicy, nie trzeba podawać im gotowych informacji, ale np. polecić, by złożyli puzzle, czy zrobili wywiad z mieszkańcami na temat danej postaci. Należy zachęcić uczniów, by podzielili się przemyśleniami na bazie zgromadzonych doświadczeń i wiedzy. Edukacja w oparciu o metody aktywizujące ma wybitnie dynamiczny charakter i obejmuje posługiwanie się zdobytymi kompetencjami w życiu codziennym. Autorefleksja nad postęпами podczas zgłębiania danego tematu jest integralną częścią doświadczenia, jakim jest proces uczenia się, a przejawia się poprzez prezentację i omówienie swoich refleksji.

2.2. Metody i formy pracy

Realizacja programu edukacji regionalnej bazuje na pracy metodami aktywizującymi. Główną zaletą tych metod jest doskonalenie umiejętności przydatnych nie tylko podczas zajęć lekcyjnych, ale również w codziennym życiu, np. umiejętności konstruowania wniosków, myślenia analitycznego i krytycznego, łączenia zdarzeń i faktów w związku przyczynowo-skutkowe, umiejętności właściwego zachowania się w nowej sytuacji, komunikatywności, dyskusowania, kreatywności.

W trakcie realizacji programu wskazane jest zaproszenie do współpracy większej liczby aktywnych podmiotów w tym: organizacje pozarządowe, instytucje kultury, biznes zaangażowany w działalność na rzecz miasta, a także przedstawiciele środowiska lokalnego i przede wszystkim rodziców.

Proponowane metody/techniki i formy realizacji

Najbardziej optymalny dobór metod nauczania i form pracy daje możliwość łączenia możliwości uczenia i wychowywania, daje możliwość korelacji wysiłku intelektualnego z działaniami praktycznymi uczniów, doznaniem estetycznymi i przeżyciem.

Metody aktywizujące, na których opiera się zaproponowany program, to przede wszystkim metody nauczania zwiększające czynne uczestnictwo uczących się w zajęciach dydaktycznych oraz ograniczające rolę nauczyciela do pomagania uczącym się w realizacji celów kształcenia i kontroli postępów. Obecnie funkcjonuje pełny wachlarz metod aktywizujących, które można zastosować w kształceniu dzieci. Ich ilość oraz forma stale ewoluuje, gdyż istnieje możliwość modyfikacji metod już stosowanych. Metody aktywizujące i innowacyjne uzupełnią metody tradycyjne:

- metody podające: wykłady, pogadanki, opowiadania, opisy, prelekcje oraz wszelkiego rodzaju objaśnienia, wyjaśnienia,
- metody eksponujące: filmy, ekspozycje, wystawy, pokazy,
- metody praktyczne: wykonywanie różnego rodzaju ćwiczeń i zadań.

Warto również pamiętać o zastępowaniu bądź przeplataniu ćwiczeń typowo teoretycznych, różnego rodzaju grami i zabawami tematycznymi, które nie tylko pomogą zrozumieć i przyswoić prezentowane treści programowe, ale dostarczą świetnej zabawy. Stosowane kompleksowo poprawią komunikację, nauczą aktywnego słuchania, wpłyną na budowanie prawidłowych relacji w grupie, podniosą poziom zaufania i poczucia własnej wartości. Ponadto uruchomią procesy myślowe, pozytywne emocje oraz zadbają o wspianą atmosferę zajęć.

Poniższe zestawienie przedstawia wykaz wybranych metod i form realizacji na zajęciach edukacji regionalnej.

METODY REALIZACJI:

- podające,
- eksponujące,
- praktyczne działanie,
- gry i zabawy tematyczne,
- metoda projektu,
- metoda przypadków,
- metoda sytuacyjna,
- metoda inscenizacji,
- drama,
- metoda gier dydaktycznych,
- burza mózgów,
- mapa mentalna,
- dywanik pomysłów,
- analiza SWOT,
- praca z mapą,
- fiszki,
- portfolio,
- techniki/metody kreatywne i inne.

FORMY REALIZACJI:

- praca indywidualna – służąca samokształceniu i samorealizacji, w tym dająca możliwość rozwijania własnych zainteresowań, dająca uczniom swobodę wyboru oraz możliwość podejmowania indywidualnych decyzji, a także ponoszenia konsekwencji dokonanych wyborów (autonomizacja),
- praca w grupach – ucząca współdziałania w zespole, rozwijająca umiejętności demokratycznego sposobu podejmowania decyzji, rozwiązywania konfliktów oraz wymiany doświadczeń i wiedzy między samymi uczniami,

- praca zbiorowa – stosowana głównie podczas podsumowań działań, scalająca cały zespół jako jednostkę społeczną, w której funkcjonują różne osobowości,
- zajęcia terenowe, w tym lekcje w terenie i ćwiczenia terenowe (na których uczniowie będą m.in. uczestniczyć w grach terenowych), wycieczki dydaktyczne, wycieczki turystyczno-krajoznawcze i inne, wizyty studyjne,
- urządzanie kącików regionalnych,
- zaznajamianie z pamiątkami rodzinnymi dzieci,
- włączenie w program elementów kultury regionalnej (symbole, gwara, piosenki, tańce, obrzędy, stroje, literatura),
- gromadzenie materiałów gwarowych i folklorystycznych,
- tworzenie ścieżek dydaktycznych we własnej dzielnicy, na których mogą być prowadzone zajęcia,
- wizyty w Urzędzie Miasta Rybnika i w innych instytucjach użyteczności publicznej,
- wizyty w zakładach pracy, warsztatach rzemieślniczych,
- lekcje muzealne (np. w muzeum w Rybniku, w izbach regionalnych, skansenach),
- spotkania z gawędziarzami, wykorzystanie twórczości poetów i pisarzy, artystów lokalnych i regionalnych, z interesującymi ludźmi (w tym np. z reprezentującymi ginące zawody) w celu przybliżenia piękna gwary, poznanie ciekawostek o regionie, zwyczajów, obrzędów, legend, podań i innych,
- uczestnictwo w imprezach lokalnych promujących miejscową kulturę²⁰.

Spośród, niemal nieograniczonego kanonu metod i form pracy, z punktu widzenia efektywności stosowanych metod w ramach edukacji regionalnej, wymieniono tylko wybrane (powyżej) i przedstawiono niektóre spośród nich:

1. Metoda projektu – zakłada stworzenie warunków, w których uczniowie zdobywają wiedzę samodzielnie przez indywidualne planowanie sposobu rozwiązania zadanego problemu. Za ojca metody projektu uważa się W. H. Kilpatricka²¹. Jest to metoda, w której uczniowie zespołowo realizują różnorodne przedsięwzięcia w oparciu

²⁰ M. Stachowicz-Polak: *Rybnik na Górnym Śląsku*, Innowacja pedagogiczna, Rybnik 2017.

²¹ M. Duliban (red.), *Metoda projektów w nauczaniu historii*, „Raf”, Rzeszów 2000, ss. 10-15.

o przyjęte wcześniej założenia. Zadanie jest koordynowane przez nauczyciela. To on określa merytoryczne ramy projektu. Metoda ta ma przede wszystkim rozwijać samodzielność, uczyć kompletowania danych, korzystania ze źródeł, prezentowania wyników pracy zespołowej. Jest to zazwyczaj praca długoterminowa. Metoda projektu zalicza się do tzw. metod poszukujących. Efektywna praca metodą projektu, wymaga przestrzegania następujących faz pracy:

- zainicjowanie projektu,
- spisanie kontraktu,
- wybór tematu,
- podział na grupy,
- sformułowanie ogólnych oraz szczegółowych celów projektu,
- przygotowanie harmonogramu pracy, podział zadań,
- dobór literatury i poszukiwanie źródeł wiedzy,
- realizacja projektu,
- prezentacja wyników projektu,
- ewaluacja.

Można nią pracować przy projektowaniu modelu, scenariusza, pomocy dydaktycznej, wystawy, filmu, audycji itd. Uczniowie przedstawiają efekty swojej pracy na forum klasy. Dla uporządkowania wymagań wobec uczniów stosuje się często pisemną formę kontraktu. Pełny kontrakt zawiera: temat projektu, plan pracy, zadania szczegółowe dla poszczególnych członków grupy, sposób realizacji zadań, pomoce dydaktyczne np. literaturę. W kontrakcie powinien być też zawarty: termin ukończenia prac, sposób prezentacji oraz jasne kryteria oceny. Podczas pracy tą metodą uczniowie zobowiązani są kontaktować się z nauczycielem, celem wyjaśnienia wątpliwości, korekty ewentualnych pomyłek. W trakcie konsultacji nauczyciel ma możliwość zasugerowania zmian, może też uzupełnić literaturę, nadać inny kierunek itd. Nauczyciel powinien być otwarty na niekonwencjonalną współpracę. Powinien też być

elastyczny, musi bowiem dostosować wymagania do zdolności konkretnych uczniów oraz warunków w klasie czy w terenie²².

2. Metoda przypadków – polega na analizie przez uczniów przypadku zawierającego dany problem (ważne wydarzenie w regionie/dzielnicy). Punktem wyjściowym tej metody jest węzłowa relacja wydarzenia, która jest przedstawiona w formie pisemnej. Opis nie powinien jednak zawierać kompletnej informacji. Po wstępnym zapoznaniu się z opisem wydarzenia, następuje etap samodzielnego uzupełniania przez uczniów informacji. Kolejnym krokiem jest analiza zdarzenia i przedstawiane są propozycje rozwiązań. Można wyróżnić dwa zasadnicze rodzaje studium przypadku: uczniowie poszukują przyczyn problemu lub wyciągają wnioski.

3. Metoda sytuacyjna – polega na dokonaniu analizy sytuacji problemowej/wydarzenia przed zajęciami. Następnie na dyskusji nad przedstawionym problemem i przyjęciem adekwatnego do danej sytuacji rozwiązania. Przy czym opis sytuacji zawiera dodatkowo komplet materiałów przybliżający dany problem (przygotowany wcześniej przez nauczyciela). Nauczyciel może w tym miejscu zastosować narrację detektywistyczną (uczniowie to detektywi, którzy otrzymują zestaw dowodów i muszą wyciągnąć na ich podstawie wnioski). Opis powinien przedstawiać wszystkie informacje, by móc sprawnie podjąć analizę sytuacji – nie ma tu bowiem etapu dopowiadania informacji przez nauczyciela. Metoda przypadków zawiera się w metodzie sytuacyjnej²³.

4. Metoda inscenizacji – polega na „odegraniu” pewnego zdarzenia. Uczniowie stają się aktorami i odgrywają w zgodzie z przygotowanym scenariuszem przydzielone przez nauczyciela role. Nie wszyscy uczniowie biorą udział w przedstawieniu, część wchodzi w rolę obserwatorów. Po obejrzeniu inscenizacji rozpoczyna się dyskusja, jej efektem powinna być wspólna, uzgodniona ocena zainscenizowanego problemu²⁴. Metodę inscenizacji można wykorzystać w celu analizy autentycznych wydarzeń historycznych/społecznych, aby przyrzeć się motywom działań osób biorących udział w danym wydarzeniu.

²² T. Nowacki, *O metodzie projektów*, Wydawnictwa CODN, Warszawa 1996, s. 54.

²³ Cz. Kupisiewicz, *Dydaktyka...*, s. 25.

²⁴ E. Brudnik, A. Moszyńska, B. Owczarska, *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Poradnik po metodach aktywizujących*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2000, s. 42.

5. Drama – jest poznawaniem przez doświadczenie i przeżywanie. W dramie nie są wykorzystywane gotowe scenariusze charakterystyczne dla teatru. Uczniowie uczestnicząc w dramie działają zgodnie z własną wyobraźnią i *ad hoc* ustalają kierunek rozwoju umownych zdarzeń, w których uczestniczą. Drama jest metodą otwartą, nie ograniczając jej wymogi scenariusza. W tej metodzie nie ma podziału na aktorów i publiczność, wszyscy uczniowie są aktywnymi uczestnikami zajęć²⁵. Jak wskazuje K. Witerska każdy praktyk dramy ma swój kanon technik, za pomocą których realizuje zamierzone cele: *Techniki i strategie dramowe są otwarte na eksplorację, transformację i kombinację, są one istotą dramy „pociętej” i dwupłaszczyznowej, której fabuła jest wielokrotnie przerywana i poddawana różnym zabiegom poznawczym. Jest pocięta na kawałki, a to, co dzieje się w przestrzeni między fragmentami dramowej fabuły jest ważniejsze od niej samej*²⁶. Wykorzystanie dramy może przybliżyć uczniom proces przenikania się kultur, wagę tolerancji w społeczeństwie wielokulturowym.

6. Metoda gier dydaktycznych – metoda oparta na zabawie prowadzonej według ściśle określonych reguł postępowania. Gra prowadzi do konkurowania grających ze sobą, którzy pod płaszczykiem zabawy uczą się. Wśród gier dydaktycznych można wyróżnić: quizowo – turniejowe, sytuacyjne, planszowe, decyzyjne oraz inscenizacyjne. Utrwalając dużą partię materiału warto skorzystać z bardzo lubianych przez uczniów krzyżówek, a także gier typu „domino”. Równie dużym uznaniem wśród uczniów cieszą się konkursy wiedzy o sztuce oraz konkursy wiedzy typu „Wielka Gra” lub „Milionerzy”. Tematy gier mogą być związane ze zwyczajami i obrzędami rybniczaków, gwarą śląską, folklorem.

7. Burza mózgów – przykład ekspresyjnej dyskusji polegającej na umożliwieniu uczniom szybkiego zgromadzenia wielu alternatywnych pomysłów na rozwiązanie problemu (zajęcia partycypacyjne, podczas których dzieci starają się zaprojektować „od nowa” swoją dzielnicę). Dopuszcza się zgłaszanie wszystkich rozwiązań, w obojętnej formie, tak żeby nawet chwila zastanowienia nie zmniejszyła pomysłowości. Pomysły te nie mogą być w żaden sposób oceniane, komentowane, a na ich autorów nie spada żadna odpowiedzialność, czy konsekwencja za ich podanie. Na tym etapie liczy się ilość, a nie jakość podawanych pomysłów. Dopiero na etapie

²⁵ J. Krzyżewska, *Aktywizujące metody i techniki w edukacji wczesnoszkolnej. Część II*, „Omega”, Suwałki 2000, s. 28.

²⁶ K. Witerska, *Drama, Techniki, Scenariusze*, Difin, Łódź 2011, s. 6.

późniejszym dopracowuje się konkretne propozycje. *Cała konstrukcja burzy mózgów jest tak pomyślana, aby przerwać komunikację między fazą pomysłów i fazą oceniania pomysłów. Inne nazwy tej metody to: giełda pomysłów, sesja odroczonej oceny, jarmark pomysłów, konferencja dobrych pomysłów*²⁷.

8. Mapa mentalna – mapa myśli, mapa pamięci, czy też mapa mózgu. Polega na graficznym przedstawieniu myśli i skojarzeń związanych z danym tematem. Do wizualnego opracowania mapy można użyć symboli, słów, rysunków, zdjęć, wycinków z prasy. Nasze myśli wybiegają w przód, są spontaniczne, nieuporządkowane. Zapisując je na mapie zwielokrotniamy efektywność pracy mózgu. Dzięki użyciu słów kluczowych, symboli, kolorów, rytmu i efektu trójwymiarowości uaktywniają się wszystkie ośrodki mózgu. Są wykorzystywane jego obie półkule, a promienista struktura map myśli, odzwierciedlająca naturalną architekturę mózgu, pozwala na błyskawiczną analizę i syntezę informacji, a także ogromnie skraca tempo notowania oraz przeglądania notatek w poszukiwaniu istotnych danych. Różne, często nawet sprzeczne mogą być skojarzenia uczniów. Najważniejsze, aby ich nie oceniać, nie wartościować. Twórca metody Tony Buzan, światowej sławy autorytet w dziedzinie metod twórczego wykorzystania umysłu, główne zasady metody opracował opierając się na najnowszych badaniach mózgu.

9. Dywanik pomysłów – to metoda, która polega na nieco innym sposobie prowadzenia dyskusji. Metoda daje szansę wszystkim uczestnikom zajęć na włączenia się do dyskusji, przedstawienie swoich poglądów i zaprezentowanie wiedzy na dany temat, podanie ciekawych rozwiązań. Do zastosowania dywanika pomysłów pasują więc najbardziej tematy, które możemy rozważać w następujący sposób: Dlaczego tak się dzieje? Co należy (należałoby) uczynić, aby polepszyć tę sytuację? Co ja zrobię już jutro, aby polepszyć tę sytuację? Najprostszy sposób pracy metodą:

1. Nauczyciel przedstawia problem, wprowadza krótką dyskusję.
2. Uczniowie zastanawiają się i poszukują pomysłów.
3. Zapisują je na karteczkach (jeden pomysł na jednej karteczce).
4. Na sygnał nauczyciela wieszają kartki na plakacie – dywaniku pomysłów.
5. Czytają pomysły i zastanawiają się, który jest najlepszy. Przyznają mu 1 pkt. Rozwiązanie, które ma najwięcej punktów jest najlepsze.

²⁷ J. Antoszkiewicz, *Metody heurystyczne*, PWE, Warszawa 1990, s. 76.

Dywanik pomysłów najlepiej sprawdza się do prowadzenia dyskusji na określony, z reguły kontrowersyjny temat. Celem może być znalezienie przyczyny problemu, poznanie stanowiska innych osób, poszukanie dróg rozwiązania problemu, wynegocjowanie sposobu realizacji wybranego rozwiązania. Metoda ta uczy jak należy dyskutować.

10. Analiza SWOT – służy do wykonania wstępnej analizy strategicznej. Polega na przeciwstawieniu przez uczniów cech i poglądów. Wykorzystuje zgromadzone informacje do opracowania strategii działania opartej na silnych stronach i szansach, przy jednoczesnym eliminowaniu bądź ograniczaniu słabych stron i zagrożeń. Dzięki tej technice uczeń kształci umiejętność rozróżniania pozytywnych i negatywnych zachowań oraz dostrzegania zagrożeń.

11. Praca z mapą – możliwość wykorzystania map na zajęciach edukacji regionalnej jest trudna do przecenienia. Mapy i plany miast są nieodzownym źródłem informacji o regionie. Służą do prostych celów turystycznych jak również do bardziej skomplikowanych nawigacji. Powinny być wykorzystywane na większości lekcji w celu utrwalania wiadomości oraz pogłębiania umiejętności orientowania się i poruszania w najbliższym otoczeniu. Dodatkową zaletą pracy z mapą jest propozycja wykonywania zadań w parach lub grupach. Stwarza to okazję do wzajemnej nauki i konfrontacji swoich umiejętności. Uczniowie uczą się współpracy w zespole.

12. Fiszki (fr. *fiche*) – kartka dotycząca określonego hasła, zawierająca informacje lub notatki z nim związane. Fiszki wykorzystywane są w różnego rodzaju katalogach tzw. bibliograficzne zawierają tytuł książki, jej autora, miejsce i rok wydania itp. Fiszki w znaczeniu ogólniejszym to dowolny, zwykle niewielkich rozmiarów kartonik lub kawałek papieru jako samodzielnie wykonana pomoc naukowa z hasłem, słówkiem, datą historyczną itp. Służy do systematycznego uczenia się. Z fiszkami możliwa jest nauka i powtórka wszelkich danych wg ustalonego systemu, którego autorem jest niemiecki publicysta Sebastian Leintner. Przedstawił go w swoim słynnym dziele „*Naucz się uczyć*” natomiast ogólne pojęcie „fiszki” jako narzędzia (auto)dydaktycznego po raz pierwszy sformułował Celestyn Freinet, pedagog francuski, twórca „francuskiej szkoły nowoczesnej”.

13. Portfolio – metoda polega na tworzeniu teczek dokumentujących pracę uczniów na dany temat. Mogą to być dokumenty, przedmioty, fotografie, notatki, graficznie przedstawione różne pomysły, spisane wywiady z ciekawymi ludźmi itp. Do realizacji zadania metodą portfolio dobrze jest włączyć rodziców, którzy zapoznając się z pracą wykonywaną przez dzieci będą jednocześnie czuli się współodpowiedzialnymi za proces ich edukacji. Ponadto mogą podobnie jak nauczyciel w szkole, wspierać i motywować dziecko w trakcie tworzenia, uzupełniania i prowadzenia portfolio.

14. Techniki/metody kreatywne – zaliczamy do nich różnorodne techniki rozwijające kreatywne myślenie i działanie, wśród nich wyróżnia się: ćwiczenia myślenia pytajnego (twórcze widzenie świata), ćwiczenia myślenia kombinacyjnego (twórcze łączenie), ćwiczenia myślenia transformacyjnego (twórcze przekształcanie), metody twórczego rozwiązywania problemów (według K. J. Szmidta).

Maria Stachowicz-Polak – autorka innowacji pedagogicznej dotyczącej edukacji regionalnej, zwraca uwagę na wykorzystanie w programie edukacyjnym elementów neurodydaktyki, jako nauczania i uczenia się przyjaznego mózgowi oraz pedagogiki twórczości, dalej uczenia poprzez stawianie pytań, wierność zasadzie pogładowości, a co najważniejsze wierność w możliwości poznawczej uczniów. Autorka innowacji udziela również wskazówek, niezbędnych do wykorzystania na etapie wdrażania programu edukacyjnego:

WSKAZÓWKI DLA NAUCZYCIELI:

- Postaraj się zrozumieć „digitalnych tubylców”, czyli współczesnych uczniów, którzy nie muszą siedzieć w skupieniu, aby się uczyć. Wykonywanie przez nich wielu czynności jednocześnie nie wyklucza przyswajania informacji, wręcz przeciwnie intensyfikuje je.
- Rozbudzaj empatię i kompetencje społeczne. To ważny element w pracy z uczniami, ponieważ te obszary zostały uśpione przez mózgi osób, które zastępują realne kontakty cyberspotkaniami.
- Pracuj nad motywacją i odpowiednim nastawieniem swoich uczniów. Przedstawiaj argumenty, które zachęcają do nauki. Ważne, by przemawiały one do ucznia i uświadamiały mu, że naprawdę warto.

- Zachęcaj do robienia notatek – taka czynność ułatwia zapamiętywanie. Notatki mogą tworzyć w postaci map myśli.
- Przedstawiaj fakty przez pryzmat emocji. Udowodniono, że człowiek lepiej przyswaja wiedzę, jeśli jest ona przedstawiona w formie życiowej historii.
- Zbuduj w klasie odpowiednią atmosferę, która spowoduje, że nauka postrzegana będzie jako pozytywna czynność związana z zaspokajaniem wrodzonej ciekawości.
- Zapewnij poczucie bezpieczeństwa i nawiąż życzliwe relacje z uczniami co sprawi, że dzieci nie będą bały się pytać i odpowiadać.
- Uwierz w swoich wychowanków – wiara w ucznia zawsze popłaca, powoduje, że dziecko również zaczyna wierzyć w siebie, a niemożliwe staje się osiągalnym celem.
- Spraw, by nauka nie była biernym procesem, ale samodzielnym poszukiwaniem rozwiązań pod okiem mądrego przewodnika (nauczyciela).
- Mózg to organ społeczny. Najlepiej mu idzie uczenie się w grupie i wspólne przeżywanie.
- Daj uczniom czas. „Trawa nie rośnie szybciej przez to, że się za nią ciągnie” /G. Hüther/. Neurony uczą się powoli. Im więcej razy coś powtórzysz i im różny będzie kontekst tych powtórzeń, tym lepiej zostanie utrwalone.
- Mózg najlepiej rozwija się dzięki kreatywności i entuzjazmowi. To właśnie one powodują, że lepiej przyswajamy wiedzę, potrafimy wykorzystywać nasze możliwości, a co za tym idzie, dostrzegamy sens uczenia się.
- Nuda i stres zabija mózg²⁸.

Intencją autorów programu jest skonstruowanie scenariuszy lekcji opartych na aktywności uczniów, gdzie nauczyciel pełni rolę przewodnika, wychowuje do samodzielności, w tym przede wszystkim do konstruktywnego rozwiązywania problemów, motywuje do poszukiwań, badań i analiz. W scenariuszach będziemy

²⁸ M. Stachowicz-Polak, *Rybnik na Górnym Śląsku*, Innowacja pedagogiczna, Rybnik 2017.

unikali metod podawczych, a samych nauczycieli zachęcimy do powstrzymywania się od podawania gotowych rozwiązań. Rola nauczyciela, którą promujemy, opiera się na procesie facylitacji²⁹, zatem nauczyciel: wspiera, pobudza, inspiruje kreatywny rozwój ucznia, pomaga uczniowi osiągnąć sukces edukacyjny. Istotne jest tu pozostawienie uczniowi życzliwej swobody i autonomiczności w tworzeniu i działaniu, a także zgoda na popełnianie przez niego błędów, poszukiwanie, obserwowanie itp.

2.3. Moduły tematyczne

Moduły tematyczne zawierają propozycje zagadnień do realizacji programu edukacji regionalnej oraz zakładane osiągnięcia ucznia. Pośród najważniejszych zagadnień pojawiła się tematyka np. tożsamość osobista i społeczna, poszukiwanie własnych korzeni, uczestnictwo w życiu społecznym i kulturowym środowiska lokalnego, rekultywacja hałd pokopalnianych, zabytki na szlaku architektury ceglanej, pojęcie rewitalizacji jako ożywienia i odnowienia, postacie związane z obszarami rewitalizacji, rozwijanie własnych zainteresowań, zdolności, wrażliwości estetycznej i wyobraźni.

W zakładanych osiągnięciach uczniowie kształtują i doskonalą szereg umiejętności: stają się innowacyjni, przedsiębiorczy i kreatywni; stają się ciekawi świata i ludzi; znają wartość swojej „małej ojczyzny” i regionu oraz potrafią przedstawić ich walory.

Tematyka zajęć, oparta na modułach, została przedstawiona w rozkładzie materiału zajęć lekcyjnych oraz zaplanowane wizyty studyjne.

Treści programowe uwzględniają najważniejsze wydarzenia z historii Górnego Śląska, zagadnienia wynikające z bogactwa kultury materialnej i symbolicznej regionu śląskiego, specyfiki środowiska geograficzno-przyrodniczego, właściwości życia społecznego, z podkreśleniem jego wielokulturowego charakteru. W programie pojawiają się elementy kultury ludowej, obejmujące osiągnięcia w dziedzinie nauki i sztuki, w tym muzyki, plastyki, literatury oraz filmu.

²⁹ Facylitacja (od fr. *faciliter* – ułatwiać) oznacza wspieranie i ułatwanie procesu komunikacji w grupie. Facylitator pomaga członkom grupy zdefiniować problem, który muszą lub chcą rozwiązać. Tworzy atmosferę wspólnoty, w której każdy bez obaw dzieli się swoją opinią, nie urażając przy tym innych i nie narzucając jej pozostałym. Rolą facylitatora jest pośredniczenie i usprawnianie przepływu informacji oraz nadawanie odpowiedniej struktury dyskusji. Dąży do skupienia energii grupy wokół zdefiniowanego celu, dba o to, by był on przez wszystkich rozumiany tak samo.

W obszarze tematów przyrodniczych i etnograficznych uwzględnione zostaną: różnorodność krajobrazowa Górnego Śląska i złożoność życia społecznego, wynikająca z uwarunkowań przestrzenno-politycznych Górnego Śląska. Ważnym elementem jest odwołanie się do tradycji, które ma na celu ukształtowanie takiej postawy młodego człowieka, która pozwoli mu nie tylko korzystać z dziedzictwa, ale je chronić i popularyzować.

Zaprezentowane poniżej moduły tematyczne są propozycją, nadal otwartym zbiorem, który można wzbogacać i poszerzać. Kluczowa jest inwencja i świeżość w podejmowaniu określonych tematów, dzięki którym uczniowie będą mogli odnaleźć własną ścieżkę pasji i zainteresowań, a w rezultacie – nić łączącą ich z miejscem zamieszkania. Bardzo ważną kwestią jest również wyważenie optymalnych proporcji zajęć – teorii i praktyki. Dlatego warto zwrócić uwagę, by przy opracowywaniu poszczególnych lekcji nie obciążać młodego odbiorcy zbyt dużą ilością suchych informacji, a z drugiej strony, nie posługiwać się zbyt daleko posuniętymi uproszczeniami.

W planowaniu i realizacji programu uwzględnione zostały poniższe moduły tematyczne związane z tożsamością lokalną i rewitalizacją miasta Rybnika, które wymagają nie tylko nowatorskiego i kreatywnego podejścia, ale i delikatności, subtelności w przekazaniu treści. Poczucie tożsamości jest zjawiskiem bardzo złożonym, niejednorodnym dla każdego człowieka, związanym z osobistymi emocjami i doświadczeniami. Stąd program oraz obszary tematyczne stanowią otwartą przestrzeń, nie zawężają pojęć, a proponują różne ścieżki, dzięki którym adresaci będą mogli odnaleźć zagadnienia najsilniej łączące ich z Rybnikiem. Podane niżej moduły tematyczne spełniają jeszcze jedną, istotną funkcję – mają inspirować do poszerzania katalogu tematów.

RYBNIK TO JA

Najważniejsze zagadnienia: tożsamość osobista i tożsamość społeczna – realizacja kluczowych kompetencji wspomagających rozwój ucznia i uczennicy w poznawaniu i zrozumieniu siebie, poszukiwaniu własnych korzeni, funkcjonowaniu w zbiorowości, byciu przedsiębiorczym, aktywnym, innowacyjnym.

Niezmiernie ważne jest tu wprowadzenie ucznia w świat wartości środowiska, z którego wywodzi się oraz pomoc w identyfikacji z tymi wartościami w kształtowaniu tożsamości pluralistycznej, gdzie człowiek, poznając siebie i odnajdując własne miejsce w społeczności uczy się odczytywać zachowania innych, a także dostrzegać i szanować różnice między ludźmi. Dzięki temu możliwe jest również przygotowanie młodych ludzi do aktywnego i twórczego uczestnictwa w życiu społecznym i kulturowym środowiska lokalnego, a co za tym idzie również świadome dążenie do społeczeństwa obywatelskiego. Realizacja edukacji regionalnej w praktyce szkolnej powinna przejawiać się w harmonijnym łączeniu treści przyrodniczych i historycznych ze sferą szeroko rozumianej kultury.

Łączenie powyższych treści daje możliwość nauczycielowi zwrócenia uwagi uczniów na wieloaspektowość procesów edukacji obywatelskiej i regionalnej, a także poszukiwania odpowiedzi na pytania dotyczące naszego otoczenia:

- Skąd jestem?
- Kim są moi rodzice, dziadkowie?
- Jakie były ich ulubione zabawy w dzieciństwie?
- Jak wyglądali mając tyle samo lat, co ja?

Zakładane osiągnięcia ucznia:

- doskonale rozumie wprowadzone pojęcia, w tym: tożsamość, kultura, tradycja, dziedzictwo kulturowe, rewitalizacja, „mała ojczyzna” i inne,
- zadaje pytania oraz stara się szukać na nie odpowiedzi,
- kształtuje własną tożsamość, ze szczególnym uwzględnieniem wartości tkwiących w tradycji rodzinnej w powiązaniu z tradycjami regionu,
- wykazuje refleksyjną postawę wobec określania własnej tożsamości oraz umiejętność hierarchizowania wartości niematerialnych i materialnych,

- dociekliwie przygląda się najbliższemu otoczeniu, ludziom i zjawiskom, dzięki odkrywczym pytaniom i twórczym tematom,
- pogłębia wiedzę i rozwija zainteresowania dotyczące swojej dzielnicy (staje się przewodnikiem po swojej dzielnicy),
- jest wrażliwy na dyskryminację ze względu na uwarunkowania rodzinne, ekonomiczne, społeczne, kulturowe i inne,
- rozwija i wzmacnia swój udział w życiu wspólnot: rodzinnej, klasowej, szkolnej, lokalnej, regionalnej, narodowej i europejskiej.

RYBNIK Z HAŁDĄ

Najważniejsze zagadnienia: formowanie krajobrazu, rekultywacja hałd pokopalnianych, jako krajobrazu zintegrowanego z otoczeniem, miejsca kultury przemysłowej, obszaru, na którym wprowadzane są nowoczesne rozwiązania proekologiczne, w tym antysmogowe, terenu przeznaczonego do spędzania wolnego czasu itp. Miasto, w którym kopalnie wraz ze swoimi atrybutami (hałdy, szyby) kształtują krajobraz miejski. To właśnie przemysł zdecydował o wizerunku tego miasta.

Zakładane osiągnięcia ucznia:

- potrafi korzystać z różnych źródeł informacji o Rybniku, Górnym Śląsku, w tym materiałów źródłowych, popularnonaukowych oraz tekstów kultury i na ich podstawie przygotowuje informacje na określony temat i ma do nich krytyczny stosunek,
- rozróżnia charakterystyczne elementy krajobrazu Górnego Śląska,
- potrafi wskazać w terenie składniki środowiska antropogenicznego w najbliższej okolicy,
- ocenia zmiany zagospodarowania terenu wpływające na wygląd krajobrazu najbliższej okolicy,
- zna charakterystyczne cechy kultury lokalnej – folklor muzyczny i taneczny, pierwiastki symboliczne i ludyczne pojawiające się w różnych formach w przestrzeni publicznej,

- jest świadomy różnic między regionami – dostrzega to, co różne i to, co wspólne, dostrzega ciągłość kulturową i własne zakorzenienie w tradycji,
- zadaje pytania oraz stara się szukać na nie samodzielnie odpowiedzi: Jak się nazywają parki w pobliżu mojego domu? Czy przestrzeń wokół mojego domu jest bezpieczna? Co bym zmienił/a, abym czuł/a się bezpiecznie? Dlaczego przy familokach jest tak mało parkingów? Skąd się wzięły ławki przy domach i komu służą? Gdzie kiedyś, a gdzie obecnie mieszkańcy trzymają zwierzęta? Czy uprawiono ogródki przydomowe? Gdzie mogłyby się odbywać spotkania mieszkańców? Jak można zagospodarować hałdę?

RYBNIK ZABYTKOWY

Najważniejsze zagadnienia: zabytki na szlaku architektury ceglanej, w tym m.in. familoki, osiedla patronackie, swojskie elementy krajobrazu Rybnika – Zabytkowa Kopalnia Ignacy, Huta „Silesia”, zabudowa dawnego Szpitala Miejskiego nr 1 zwanego „Juliuszem”, kopalnia „Rymer”, budynki związane z dawną kopalnią „Szczęście Beaty”.

Niewątpliwie kluczową rolę w poznawaniu dziedzictwa kulturowego w warunkach szkolnych odgrywa bezpośredni kontakt ucznia z otoczeniem – zajęcia terenowe. Umożliwiają one odbiór otaczającej rzeczywistości przez wszystkie doznania zmysłowe. Program zakłada w miarę możliwości zajęcia w terenie – lekcje w terenie, ćwiczenia terenowe, wycieczki.

Zakładane osiągnięcia ucznia:

- prezentuje swoją dzielnicę, swoje miasto Rybnik na tle regionu, jego walory i cechy wyróżniające i upodabniające, w szczególności pod względem dziedzictwa kulturowego,
- zna obiekty dziedzictwa kulturowego na obszarach rewitalizacji Rybnika,
- wskazuje elementy i zjawiska wielokulturowości – dawne i współczesne, obejmujące zarówno proces tworzenia się tożsamości śląskiej z uwzględnieniem wpływów kultury niemieckiej, czeskiej, żydowskiej, romskiej, jak i migracje ludności w obrębie Polski w latach dynamicznego rozwoju przemysłu.

RYBNIK ODCZAROWANY

Najważniejsze zagadnienia: pojęcie rewitalizacji jako ożywienia i odnowy, powrót do „epoki podwórkowej”, projekty własnej przestrzeni podwórkowej, tworzenie „klaspracowni” pod chmurką, aranżowanie animacji kulturalno-społecznych.

Są ciekawostki pochodzące z przeszłości, ale jest i współczesny wymiar Rybnika, jako miasta ciekawego, otwartego na nowe, wykorzystującego naturalny, wypracowany historycznie potencjał zamknięty w podwórkach, parkach, skwerach. Na ten obraz miasta składają się zarówno już istniejące, jak i dopiero co powstałe miejsca i zjawiska. Mają one charakter stały bądź tylko czasowy, jak: festiwale (muzyczne, podróżnicze itp.), wystawy. Rybnik mieni się różnorodnością i każdy może znaleźć tu coś dla siebie.

Zakładane osiągnięcia ucznia:

- zna ważne wydarzenia z historii swojej dzielnicy, miasta Rybnika i regionu Górnego Śląska, ich genezę i skutki, na ich podstawie podejmuje próby wyjaśnienia współczesnych procesów społeczno-historycznych i politycznych,
- potrafi poszukiwać wiedzy o swojej dzielnicy, mieście i regionie,
- czuje się odpowiedzialnym współgospodarzem „swojego miejsca na ziemi” poprzez uczestnictwo w działaniach kultury lokalnej i regionalnej, działaniach prospołecznych i proekologicznych,
- podejmuje inicjatywy na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego, które pozwolą mu na wykazanie się przedsiębiorczością,
- rozwija własne zainteresowania, zdolności, wrażliwość estetyczną i wyobraźnię,
- potrafi pracować w zespole nad realizacją wspólnych projektów.

RYBNIK CIEKAWYCH POSTACI

Najważniejsze zagadnienia: postacie związane z obszarami rewitalizacji, w tym postacie historyczne związane z przemysłem, lokalne liderki i liderzy, patroni ulic. Jedni się tu urodzili, inni przebywali tu dłużej bądź krócej, ale łączy ich miejsce – Rybnik, bardzo często dzielą: narodowość, pasję, lata, w których tworzyli. Wszyscy zostawili tu część siebie. Natomiast miejsce, w którym działali, wycisnęło na nich swe piętno oddziałując poprzez ludzi, kulturę, wydarzenia historyczne, specyficzny miejski krajobraz.

Tematyka, która powinna zostać poruszona w tym obszarze, to: miejsca związane ze słynnymi rybniczankami, Rybnik we wspomnieniach (wywiady/rozmowy), bezimienni/zapomniani wielcy rybniczanie.

Zakładane osiągnięcia ucznia:

- zna nazwiska i działalność ludzi zasłużonych dla miasta Rybnika, regionu,
- zna wkład mieszkańców (dawny i współczesny) w rozwój kultury duchowej i materialnej (w tym przemysłowej) miasta Rybnika, regionu Górnego Śląska, Polski i Europy,
- jest ciekawy świata i ludzi,
- rozwija umiejętności społeczne.

3. NARZĘDZIOWNIK NAUCZYCIELA

3.1. Scenariusze wizyt studyjnych

Zgodnie z założeniami opracowano scenariusze wizyt studyjnych dla uczniów i uczennic w obiektach dziedzictwa kulturowego na obszarach rewitalizacji objętych projektem. Jest to 5 scenariuszy uwzględniających aktywność dzieci poprzez m.in. projektowanie przestrzeni na obiektach rewitalizowanych, prezentowanie swoich talentów aktorskich i malarskich, reklamowanie miasta Rybnika. Planując wizytę studyjną należy dokładnie zapoznać się z danym scenariuszem w celu przygotowania niezbędnych materiałów/środków dydaktycznych.

Główne założenia podczas projektowania wizyt studyjnych:

- pobudzanie ciekawości i samodzielne zdobywanie informacji na temat najbliższej okolicy (szkoły, domu, dzielnicy, ulicy), historii rodzinnej i jej miejsca w szerszym kontekście historii miasta, postaci ważnych dla dzielnicy/miasta,
- w przygotowanych treściach i materiałach należy uwzględnić wiedzę o architekturze i mieście, jako przestrzeni wspólnej z uwzględnieniem elementów planowania partycypacyjnego,
- nacisk na partnerskie podejście do potrzeb uczniów i wzmacnianie jej potencjału w zakresie twórczego wykorzystania wiedzy i technologii. Sugerowane jest zapoznanie dzieci z amatorskimi portalami gromadzącymi wiedzę o tematyce lokalnej i wykorzystanie takich form aktywności, jak fotospacer, reklama miasta, lapbook itp.

WIZYTY STUDYJNE:

TYTUŁ WIZYTY	OBSZARY TEMATYCZNE	PYTANIA, NA KTÓRE DZIECI BĘDĄ SZUKAŁY ODPOWIEDZI
1. POCZTÓWKA Z RYBNIKA	Zobrazowanie procesu rewitalizacji. Historycznie ukształtowane centrum miasta.	Co to jest rewitalizacja? Po co się ją przeprowadza? Jaka jest? Jakie niesie skutki? Jakich są namacalne jej efekty? Jak mogę wesprzeć proces rewitalizacji w moim mieście? Gdzie są ważne miejsca/urzędy w moim mieście? Co mogę w nich załatwić? Co to jest mural? Co mogę nim wyrazić?
2. ŚLĄSKI MAM TALENT W PARKU CZEMPIELA	Walory turystyczno - przyrodnicze i krajoznawcze dzielnicy Niedobczyce. Śląski folklor słowny, muzyczny, taneczny.	Jakie było kiedyś, a jakie jest dziś zabytkowe osiedle górnicze? Czym się wyróżnia? Jak atrakcje w nim umieszczone wpływały na sposób spędzania czasu ówczesnych mieszkańców, a jak jest dziś? Jakie imprezy/spotkania plenerowe ożywiłyby to miejsce? Jakie gatunki drzew rosną w parku? Jakich wydarzeń historycznych były świadkami (drzewa)? Czym się charakteryzują? Czy znam śląskie piosenki, przyśpiewki? Czy nie jest mi obcy śląski folklor?
3. PIKNIK NAD STAWEM... PO ROBOCIE	„Cug znaczy pociąg” - żelazne drogi na Śląsku i ich znaczenie dla rozwoju regionu. Industrialny Rybnik, przeszłość i teraźniejszość.	Jakie były popularne środki komunikacji kiedyś i dziś? Czy kolej jest ważnym środkiem komunikacji i jakie ma znaczenie dla mnie? Do czego wykorzystywano kolej? Jak wyglądała podróż kiedyś i dziś? Jakich są najbardziej popularnych kierunków podróży? Czy znam ciekawostki dotyczące kolei? Ile waży lokomotywa? Jakich są rodzaje lokomotyw? Co to jest przemysł? Jakich gałęzi przemysłu funkcjonowały w Rybniku? Jakich zakładów przemysłowych mieściły w dzielnicy Paruszowiec-Piaski?

WIZYTY STUDYJNE:

TYTUŁ WIZYTY	OBSZARY TEMATYCZNE	PYTANIA, NA KTÓRE DZIECI BĘDĄ SZUKAŁY ODPOWIEDZI
		Jak wyglądał rozwój przemysłowy Rybnika na tle regionu? Jakie gry podwórkowe znam? W jakie gry podwórkowe bawili się nasi rodzice/dziadkowie?
4. ŚLĄSKI MAM TALENT W PARKU CZEMPIELA	Początek górnictwa na Górnym Śląsku. Szlak Zabytków Techniki.	Jakie były początki górnictwa na Górnym Śląsku? Ile osób zatrudniała kopalnia w czasach jej świetności? Jakie budynki składają się na kompleks kopalni? Jakie korzyści niósł ze sobą rozwój górnictwa dla mieszkańców regionu? Jakie jest położenie geograficzne Rybnika? Z jakimi miastami sąsiaduje? Jakie pasmo górskie można obserwować z wieży ciśnień? Co to jest wieża ciśnień i do czego służyła?
5. CHWAŁOWICKI PLENER MALARSKI MIĘDZY HAŁDĄ A... HAŁDĄ	Śląskie krajobrazy. Rewitalizacja hałdy według pomysłu uczniów.	Co to jest hałda? Jak powstaje? Co to jest rekultywacja? W jaki sposób można rekultywować hałdy? Czy hałda może stać się atrakcją turystyczną? Czym się charakteryzuje familok? Skąd pochodzi nazwa? Kiedy powstało osiedle familoków w Chwałowicach? Jak wyglądało otoczenie familoków? Jakie są charakterystyczne elementy śląskiego krajobrazu?

3.2. Pomoce dydaktyczne

Wykonanie pomocy dydaktycznych poprzedziły konsultacje z dziećmi w trakcie warsztatów partycypacyjnych. Dzieci podawały propozycje i projekty pomocy według własnych pomysłów.

Wszystkie zaprojektowane pomoce dydaktyczne zakładają uczenie się poprzez doświadczenie, wspierają samodzielne poszukiwanie wiedzy np. w internecie oraz włączanie rodziny i społeczności lokalnej. Pomoce zaprojektowano tak, by mogły być użytkowane przez dzieci w wieku 10-12 lat oraz przez osoby z niepełnosprawnościami.

LISTA POMOCY DYDAKTYCZNYCH:

NAZWA	FORMA
MAKIETA FAMILOKA	zestaw tektur do samodzielnego poskładania przez dzieci wraz z możliwością pomalowania
DZIELNICA, ULICA, PODWÓRKO – GRA MEMORY	gra podłogowa / outdoorowa zawierająca elementy twórcze i dydaktyczne
OSOBLIWOŚCI RYBNIKA	pomoc multimedialna, opracowana do wykorzystania na tablicy interaktywnej (pomoc dydaktyczna rozszerzona o elementy geografii i przyrody – mapa Rybnika)
PUZZLE – RYBNICKIE PEJZAŻE	puzzle uwzględniające najciekawsze miejsca w regionie (pomoc przewidziana dla dzieci z niepełnosprawnością)

Tytuł pomocy dydaktycznej	MAKIETA FAMILOKA
Grupa docelowa	Dzieci w wieku 10-12 lat
Moduł tematyczny programu	Rybnik to ja Temat: Mój dom, moje podwórko i moi sąsiedzi.
Zastosowanie dydaktyczne/cele:	Uczeń: <ol style="list-style-type: none"> 1. Doskonali umiejętności techniczne: <ul style="list-style-type: none"> – opisuje urządzenia techniczne ze swojego otoczenia, wyróżnia ich funkcje; – podaje zalety i wady stosowanych rozwiązań materiałowych i konstrukcyjnych; – rozpoznaje materiały konstrukcyjne: papier, materiały drzewne, bada i porównuje podstawowe ich właściwości: twardość i wytrzymałość; określa możliwości wykorzystania różnych materiałów w technice w zależności od właściwości; – posługuje się gotowymi zestawami do montażu; – wypisuje kolejność działań (operacji technologicznych); szacuje czas ich trwania; organizuje miejsce pracy; – posługuje się podstawowymi narzędziami stosowanymi do obróbki ręcznej. 2. Zdobywa wiedzę: <ul style="list-style-type: none"> – prezentuje swoją dzielnicę, swoje miasto Rybnik na tle regionu, jego walory i cechy wyróżniające i upodabniające, w szczególności pod względem dziedzictwa kulturowego/architektonicznego; – zna obiekty dziedzictwa kulturowego na obszarach rewitalizacji Rybnika oraz ich cechy charakterystyczne; – wskazuje elementy i zjawiska wielokulturowości – dawne i współczesne, obejmujące zarówno proces tworzenia się tożsamości śląskiej z uwzględnieniem wpływów kultury niemieckiej, czeskiej, żydowskiej, romskiej, jak i migracje ludności w obrębie Polski w latach dynamicznego rozwoju przemysłu.
Opis pomocy dydaktycznej	<p>Zestaw do samodzielnego złożenia oraz pomalowania. Kamienica wykonana jest z tektury modelarskiej.</p> <p>W zestawie znajdują się szyby docięte na wymiar. Elementy wycinane laserowo z materiałów o wyjątkowych właściwościach chłonnych wilgoć. Krawędzie elementów są zbrązowane, co jest naturalnym wynikiem obróbki laserowej.</p> <p>Makieta powstała na podstawie budynku znajdującego się w dzielnicy Rybnika – Niedobczyce.</p>

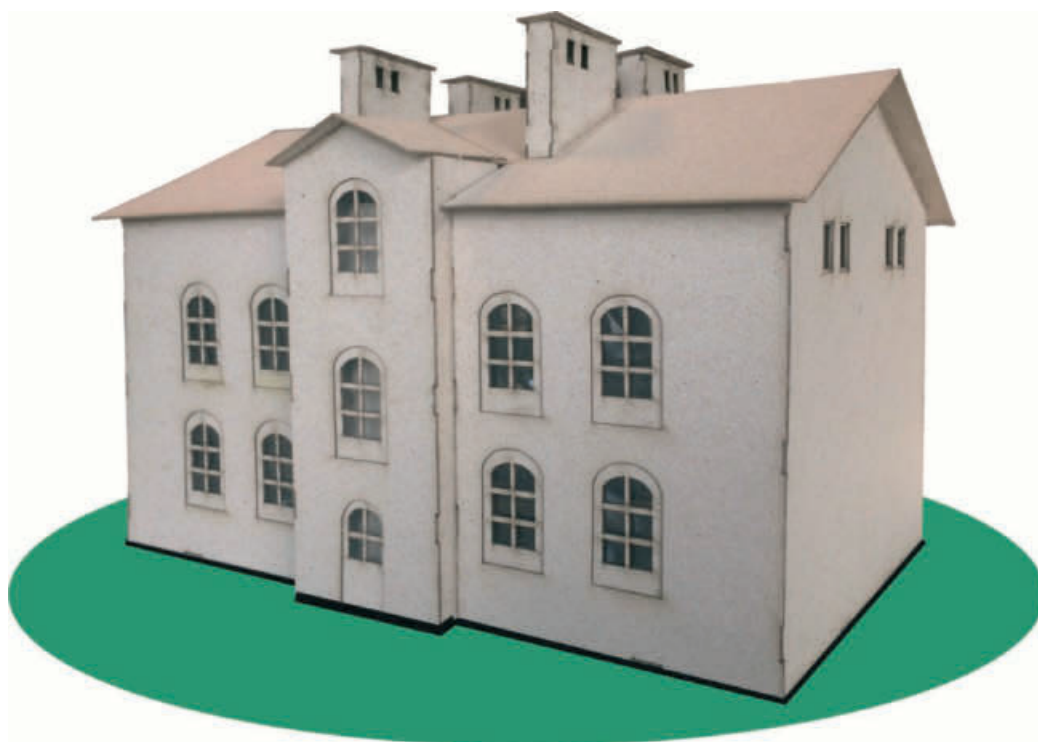
Instrukcja użycia

Należy wyjąć elementy z formatki (zalecamy używać skalpela lub nożyka tapetowego), którym należy delikatnie przeciąć wyznaczone miejsca. Po wyjęciu elementów, wystające połączenia można spiłować pilniczką (może być pilnik do paznokci) dla uzyskania gładkiej powierzchni. Do sklejenia konstrukcji użyć kleju modelarskiego lub kleju hobbystycznego.

Ze względu na wspomniane powyżej właściwości chłonne materiału należy mocno ograniczyć użycie wody przy obróbce oraz chronić przed wilgocią. Większość dostępnych na rynku farbek dla dzieci zawiera w sobie znaczne ilości wody, które niestety nie służą tekturze. Polecamy farby posiadające śladowe ilości wody w swojej zawartości, czyli: farby tempery i akrylowe oraz zwykłe farby plakatowe (standardowe wśród przyborów szkolnych). Wśród kredek polecamy dwa rodzaje pastel: suche i olejne.

Kolor familoka powinien być zgodny z oryginałem (kolor czerwony). Wyjęte z formatki elementy należy przechowywać w opakowaniach foliowych na płasko. Do publikacji dołączona jest instrukcja, pokazująca kolejne etapy budowy modelu.

ZDJĘCIE POMOCY DYDAKTYCZNEJ

Tytuł pomocy dydaktycznej	GRA MEMORY
Grupa docelowa	Dzieci w wieku 10-12 lat
Moduł tematyczny programu	Rybnik z hałdą Temat: Rybnickie ciekawostki.
Zastosowanie dydaktyczne/cele:	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – doskonali pamięć; – nawiązuje relacje społeczne; – poprawia zdolność koncentracji uwagi; – utrwała wiedzę z zakresu opisywanych dzielnic, legend, zabytków, ciekawostek przyrodniczych oraz kuchni; <p>Zalety gry memory:</p> <ul style="list-style-type: none"> – wpływa na rozładowanie napięcia i stresu towarzyszącego nauce; – sprzyja nawiązywaniu relacji społecznych z pozostałymi uczestnikami gry; – uczy współpracy w grupie, zespole; – pozwala na zredukowanie dystansu pomiędzy uczniem a nauczycielem, dzięki czemu ewentualne uwagi ze strony nauczyciela przybierają mniej formalny i mniej stresujący dla ucznia charakter; – doskonali sprawności umysłowe dzieci (na przykład pamięć, koncentrację, spostrzegawczość); – rozwija zainteresowania i kreatywność; – pobudza ciekawość; – motywuje do nauki; – sprzyja nauce skutecznego zapamiętywania; – uczy aktywności i zdrowej rywalizacji oraz przyjmowania porażek; – angażuje w zabawę dzieci nieśmiałe.
Opis pomocy dydaktycznej	<p>Zestaw składa się z 64 kart. Karty podzielone są tematycznie tworząc pary. Karty wykonano z tworzywa sztucznego o grubości około 3 mm. Narożniki kart zostały zaokrąglone.</p> <p>Materiał zastosowany jest nietoksyczny i może być używany przez dzieci.</p> <p>W zestawie znajduje się mata dydaktyczna podzielona na 36 pól. Pola posiadają adresację za pomocą kombinacji oznaczenia kolumn i wierszy. Zestawy kart mogą być także projektowane i wykonane dodatkowo bezpośrednio przez dzieci z zastosowaniem ogólnodostępnej tektury (bloku technicznego) lub materiałów o podobnych właściwościach.</p>

Instrukcja użycia

Karty z obrazkami tworzą pary o tym samym motywie (grafika + opis). Do gry dołączona jest również plansza podzielona na 36 pól. Do zabawy można wykorzystywać pełen zestaw kart, lub jedynie takie, które odpowiadają realizowanym treściom.

Zasadą gry jest wyszukiwanie par obrazków. Karty są podczas gry obracane obrazkiem na dół i każdy z graczy może naraz obrócić obrazkiem do góry tylko dwie karty. Gracze starają się zapamiętać tematy obrazków i ich położenie. Wygrywa ten gracz, który zgromadzi jak największą liczbę kart. Ilość graczy nie jest ograniczona.

ZDJĘCIE POMOCY DYDAKTYCZNEJ

	A	B	C	D	E	F
1						
2						
3						
4						
5						
6						

Legenda z dzielnicy NIEDOBCZYCE		Legenda z dzielnicy CHWAŁOWICE		Legenda z dzielnicy PARUSZOWIEC-PIASKI	
Legenda z dzielnicy NIEWIADOM		Legenda z dzielnicy ŚRÓDMIEŚCIE		MAKÓWKI	
WODZIONKA		AJERKUCHY		NUDLE	
SZPAJZA		DZIELNICA NIEDOBCZYCE	Dzielnica położona w południowo-zachodniej części Rybnika, sąsiaduje z pięknym parku leśnym w pobliżu wieśki Świdników i nieopodal już kopalni Rybnik.	DZIELNICA NIEWIADOM	Dzielnica leży w południowo-zachodniej części miasta. Znaną jest z Złoty Kopalni „Ipsos” na terenie której znajduje się 40 metrowa wieża widokowa.
DZIELNICA PARUSZOWIEC-PIASKI	Przemysłowa dzielnica, leżąca na wschodzie miasta, w której znajdują się fermy rekreacyjne zwanymi rybnickimi łąkami, zabudowa stacja kolejowa oraz zabudowa dawnej Huty „Głaz”. 	DZIELNICA ŚRÓDMIEŚCIE	Centrum, licząca najwięcej zabudowę dzielnica miasta, w której znajdują się fabryki młynów jak dawna Spółka Żywności, Kuchnia Akademicki czy Budynek pałacu. Antyczny Pałacowski. 	DZIELNICA CHWAŁOWICE	Dzielnica leży w południowej części miasta. Znajdujemy w niej między innymi dom kultury z salek, kinem, Teatr Głazka czy kopalnię zasłoniętą przez Dzwoniarzów.

<p>Miejsc w parku dawnej Huty „Silesia”, gdzie zachowały się pozostałości przemysłowe. Wyczerpanie się wyczerpanie powietrza na miejscu oraz obszarów parku wyczerpanie.</p>	 <p>STACJA RYBNICKO-PARUSZCZYWIEC</p>	<p>Ten wielki obiekt na rzecze Rudaie powstał wraz z budową rybnickiej elektrowni. Nigdy nie zawodzi, dlatego przez cały rok jest miejscem wypoczynku i rekreacji.</p>	 <p>JEZIORO RYBNICKIE</p>	<p>Na terenie tego parku w dzielnicy Młodzieżowe urządzenie figury „Jedyny trybik”. W jego składzie znajduje się wspaniały budo. Założony został w 1928 roku przez Gwardię Węgierską przy KBC „Kamer”.</p>	 <p>PARK IM. H. CZEMPIEŁA</p>
<p>Dawny funkcjonował ten szpital, a dziś znajduje się w strefie wyczerpania. Obok znajduje się przepiękny park i bulwar nad Rurą.</p>	 <p>KAMPUS</p>	<p>Dojrzysz do niej rzecze Rurą, natomiast ona sama wpada do Odry. Ma swoje źródła w okolicach Żer. Obok studnia w Rybniku znajduje się kapliczka poświęcona jej nazwy.</p>	 <p>RZĘKA RUDA</p>	<p>Wielki gmach z elektronicznym zegarem nad wejściem, w pobliżu którego znajduje się stółek żelaznych był, gwałtownie zniszczony z wyjątkiem i czem przetrwałych podłóg aliny zniszczenia.</p>	 <p>DWORZEC KOLEJOWY</p>
<p>Jeśli chce zobaczyć wieżę od ponad stu lat stoi nad Rybnikiem. Na jej szczycie widać wieżę ciemnej czerwi, która, by z nią obserwować panoramę miasta.</p>	 <p>BAZYLIKA PW. ŚW. ANTONIEGO PADEWSKIEGO</p>	<p>Ten okazały budynek jest siedzibą władz Rybnika. W sali posiedzeń im. Władysława Mickiewicza znajdują się wspaniałe przedstawienia. Przepięknie ozdoby wykonane w naszym mieście. Zaleca się w nim również spacer spacerów.</p>	 <p>URZĄD MIASTA RYBNIKA</p>	<p>Gmach z wieżą zegarową stojący przy rynku. Z jego szczytu o pełnych godzinach rozbrzmiewa rybnicki hejnał. Obecnie funkcjonuje Muzeum oraz Biuro Stowa Ciepłoty.</p>	 <p>RATUSZ</p>
 <p>FAMIELOKI</p>	<p>Charakterystyczne dla Śląska zabudowa budynek wielostanowiska z czerwonej cegły. Powstały dla pracowników publicznych zakładów przemysłowych. Tak nazwa jest także poświęcona za słowem „rodzina”.</p>	 <p>RONDO NA RYMERZE</p>	<p>Ta jedna spośród wielu rybnickich strażniczek o kształcie okrągłym. Wyróżnia się tym, że na jego środku wznosi się gwieździsta wieża zielona zainicjowana zabudową budo.</p>	 <p>HUTA SILESIA</p>	<p>Jeden z najstarszych huf na Śląsku. Przekształcony Tu słowo hufców, które w rzeczywistości są parki, a w czasie wojny zostały i były dla polowania.</p>
 <p>SZYB GŁOWACKI</p>	<p>Szyb ten jest częścią kompleksu Zabłykowej Kopalni „Ipsawy”. Napędzany silnikiem parowym, który swoim sprężeniem wyczerpał całą produkcję twórczej masy parowej. Nad nią wznosi się wspaniały szkielet wieży.</p>	 <p>RYBNICKI ZAMEK</p>	<p>Siedzibą w nim miały Sierżby Nierbertowski, był tam też kierownik. Na jego dziedzińcu można zobaczyć pozostałości dawnych fundamentów. Obecnie odwołują się w nim rozprawy sądowe.</p>	 <p>STAW NA PARUSZCZY</p>	<p>Jeśli chcesz zobaczyć wież, odwiedź stawa w nim budoła sąsił ten, cztery wspaniałe budoła elementów karku Rybnika.</p>
<p>Jeden z najstarszych szpitali w Rybniku, położony w sąsiedztwie wspaniałego Parku Babolina. Jego budowę zainicjował Juliusz Reger.</p>	 <p>DAWNY SZPITAL JULIUSZ</p>	<p>Jeśli to fragment pierwszego marmuranego kościoła w mieście, którego zabudowa do dziś przetrwała wspaniałym wyczerpaniu Parku na fircie.</p>	 <p>KOŚCIÓŁ AKADEMICKI</p>		

Tytuł pomocy dydaktycznej	"OSOBLIWOŚCI RYBNIKA" – GRA MULTIMEDIALNA
Grupa docelowa	Dzieci w wieku 10-12 lat
Moduł tematyczny programu	<p>Rybnik to ja Temat: W śląskiej kuchni „od kuchni”. Przy śląskim stole.</p> <p>Rybnik z hałodą Temat: Moje miasto na Ziemi. Symbolika Rybnika. Miasto 27 dzielnic.</p>
Zastosowanie dydaktyczne/cele:	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – poprawia zdolność koncentracji uwagi; – utrwała wiedzę z zakresu położenia dzielnic Rybnika oraz ich cech charakterystycznych (herb, flaga miasta); – wskazuje na położenie Rybnika w szerokim kontekście geograficznym; – określa położenie miasta w granicach województwa oraz w granicach administracyjnych Polski. <p>Gra multimedialna spełnia następujące funkcje:</p> <ul style="list-style-type: none"> – przekazuje informacje, a zarazem wymaga odpowiedzi na zadawane pytania; – zadania w grze są jasno określone i ich wykonywanie zależy od konkretnych reakcji na zadania – problemy przedstawiane przez program gry; – zapewnia natychmiastowe sprzężenie zwrotne, bezpośrednio informując ucznia, czy dobrze odpowiedział; – rezultaty czynności, które gracz wykonuje w trakcie gry bezpośrednio i w trybie rzeczywistym, pokazują, czy dokonane przez niego wybory były właściwe; – umożliwia uczniowi pracę indywidualną, tak by tempo przyswajania wiadomości było dostosowane do jego własnych potrzeb i zdolności; – wykorzystując możliwości, jakie daje gra komputerowa (np. wybór planszy), gracz może sam dostosować tempo rozgrywki do swoich potrzeb.
Opis pomocy dydaktycznej	<p>Gra wykonana jest za pomocą darmowego oprogramowania do tablic interaktywnych – Open-Sankore.</p> <p>Open-Sankore łączy w sobie prostotę tradycyjnych narzędzi dydaktycznych z korzyściami, jakie przynoszą technologie informacyjne i komunikacyjne (TIK).</p> <p>Przygotowywane slajdy czy lekcje są automatycznie rejestrowane, co zapobiega utracie danych i przechowywane w bibliotece dokumentów. Wszystkie potrzebne materiały i pomoce także mogą być gromadzone w wygodnej bibliotece.</p>

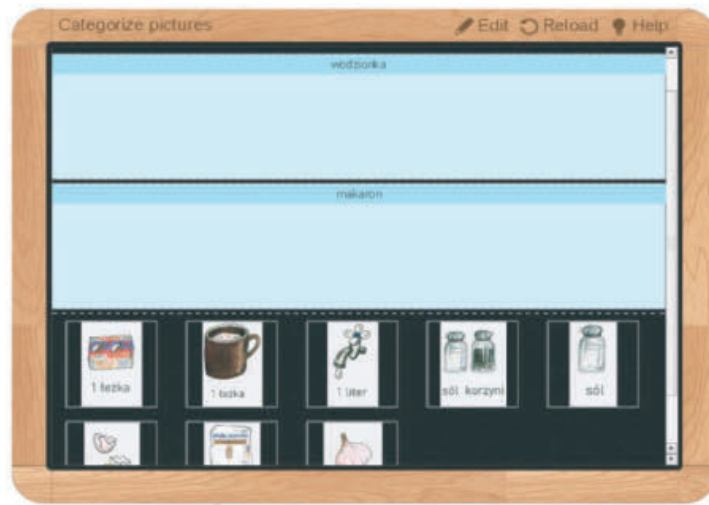
Instrukcja użycia

W ramach gry multimedialnej przygotowano kilka planszy/zadań do wykonania dla ucznia. Jedno z ćwiczeń wskazuje na położenie Rybnika w szerokim kontekście geograficznym. Pozwala na umiejscowienie miasta w granicach województwa oraz w granicach administracyjnych Polski. Przybliża herb i flagę miasta. Podsumowuje wiadomości dzięki czterem prostym pytaniom testowym.

Pytania automatycznie informują ucznia, o udzielonej odpowiedzi. Kolor zielony – dobrze, czerwony – odpowiedź niepoprawna. Kolejna z przygotowanych plansz dotyczy kuchni regionalnej. Gra polega na dokonaniu poprawnego doboru składników, z których mają być przygotowane potrawy: *wodzionka, szpajza, racuchy, makaron, makówki*.

Dziecko powinno przesunąć grafiki przedstawiające poszczególne składniki tak, by znalazły się w odpowiednim polu. Poprawny wybór sygnalizowany jest kolorem zielonym, błędny czerwonym. Aplikacja pozwala na wielokrotne poprawianie błędnych wskazań.

ZDJĘCIE POMOCY DYDAKTYCZNEJ

miasta na prawach powiatu

- 1 - Bielsko-Biała
- 2 - Bytom
- 3 - Chorzów
- 4 - Częstochowa
- 5 - Dąbrowa Górnicza
- 6 - Gliwice
- 7 - Jastrzębie-Zdrój
- 8 - Jaworzno
- 9 - Katowice
- 10 - Mysłowice
- 11 - Piekary Śląskie
- 12 - Ruda Śląska
- 13 - Rybnik
- 14 - Siemianowice Śląskie
- 15 - Sosnowiec
- 16 - Świętochłowice
- 17 - Tychy
- 18 - Zabrze
- 19 - Zory

1. BOGUSZOWICE OSIEDLE
2. BOGUSZOWICE STARE
3. CHWAŁOWICE
4. CHWAŁOWICE
5. COLEŃ
6. COBARTOWICE
7. CRABEWANIA
8. KAMIEN
9. KOKOCIN
10. LIGOTA LIGOCKA KUŹNIA
11. MIKSYK
12. NIEDŹCZYCE
13. NIEWIADOM
14. NOWYNYMAROKO
15. ORZEPÓWICE
16. PARUSZOWIEC PIASKI
17. POPIELÓW
18. RADZIEŁÓW
19. RYBNIK RUDZKA
20. RYBNIK PÓŁNOC
21. SMCENA
22. STODOLY
23. ŚRÓDMIEŚCIE
24. WIELKOPIE
25. ZAMYŚLÓW
26. ZEBRZYDOWICE
27. OCH-DUĆ

Tytuł pomocy dydaktycznej	"PUZZLE" – RYBNICKIE PEJZAŻE
Grupa docelowa	Dzieci w wieku 10-12 lat
Moduł tematyczny programu	Rybnik odczarowany Temat: Rybnik reWita – obszary objęte programem.
Zastosowanie dydaktyczne/cele:	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – rozróżnia charakterystyczne elementy krajobrazu Górnego Śląska – zna obiekty dziedzictwa kulturowego na obszarach rewitalizacji Rybnika; – jest świadomy różnic między regionami – dostrzega to, co różne i to, co wspólne; – dostrzega ciągłość kulturową i własne zakorzenienie w tradycji; – zadaje pytania oraz stara się szukać na nie samodzielnie odpowiedzi: Jak się nazywają parki w pobliżu mojego domu? Czy przestrzeń wokół mojego domu jest bezpieczna? Co bym zmienił/a, abym czuł/a się bezpiecznie? Dlaczego przy familokach jest tak mało parkingów? Skąd się wzięły ławki przy domach i komu służą? Gdzie kiedyś, a gdzie obecnie mieszkańcy trzymają zwierzęta? Czy uprawiono ogródki przydomowe? Gdzie mogłyby się odbywać spotkania mieszkańców? <p>Zalety puzzli</p> <p>Puzzle to elementy, które wzbudzają zaangażowanie i jednocześnie mobilizują dziecko do wytrwałości, skupienia uwagi oraz planowania własnych działań. Jako doskonały przykład zabawy konstrukcyjnej kształtują również precyzję ruchów oraz umiejętności projektowania. Zabawa z puzzlami pobudza wyobraźnię, rozwija zdolności społeczne i kreatywność. To także doskonałe zajęcie wyciszające, które uczy koncentracji i wymaga działania zorientowanego na cel.</p>
Opis pomocy dydaktycznej	Puzzle przedstawiają charakterystyczne dla krajobrazu Rybnika miejsca. Dla utrwalenia znajomości mapy dzielnic Rybnika umieszczono ją również w lewym górnym rogu puzzli. Puzzle wykonano ze specjalnej tektury puzzlowej, a wydruk wykonany jest w jakości 1440 DPI. Farby drukarskie są bezwonne, a wydruki w pełni ekologiczne, bezpieczne, a trwałość wydruku szacowana jest na dziesiątki lat. Pomoc dydaktyczna została opracowana pod kątem użycia jej przez dzieci z niepełnosprawnościami.
Instrukcja użycia	Celem gry jest ułożenie spójnego obrazka z bardzo wielu drobnych części. Puzzle mogą być układane zarówno indywidualnie przez dziecko, jak i zespołowo przez grupę dzieci.

3.3. Warsztat pracy nauczyciela edukacji regionalnej

Uzyskanie pozytywnych efektów w pracy dydaktycznej i wychowawczej na skutek wdrożenia działań wynikających z niniejszego programu edukacyjnego, ma na celu przybliżenie tematu rewitalizacji miasta Rybnika, a także doskonalenie pracy własnej. Łączy się z podjęciem określonych działań przez nauczyciela:

- **Ocena własnych umiejętności i wiedzy** na temat miasta i regionu.
- **Pogłębianie wiedzy i umiejętności** – udział w różnych formach kształcenia i doskonalenia oraz zapoznanie się z literaturą i dostępnymi materiałami źródłowymi.
- **Stosowanie różnorodnych metod i form pracy.**
- **Organizacja przestrzeni dydaktycznej** – tworzenie izb lub kąteków regionalnych.
- **Rozwijanie zainteresowań** uczniów i uczennic, poszukiwanie i zgłębianie wiedzy przez nich.
- **Wymiana pomysłów i doświadczeń** z osobami zainteresowanymi rewitalizacją.
- **Ewaluacja** podejmowanych działań edukacyjnych i wychowawczych w trakcie realizacji i po zakończeniu programu edukacji regionalnej.

Intencją autorów jest to, by dokładnie przemyślane i opracowane działania edukacyjne zawarte zarówno w części opisowej niniejszego podręcznika, w tym i w scenariuszach, przyczyniły się do wszechstronnego i harmonijnego rozwoju dziecka w różnych sferach jego życia. Treści nauczania są tu ze sobą integralnie powiązane i stwarzają możliwość nauczycielowi realizowania różnych zadań dydaktyczno-wychowawczych. Nie może tu zabraknąć również wychowywania do twórczości, rozwijania i stymulowania kreatywności młodych ludzi. Wyjątkowość rozwijania kreatywności polega przede wszystkim na tym, iż dostarcza wielokrotnych satysfakcji, pozwala budować poczucie własnej wartości i tożsamości. Twórczość będąca częścią kultury zawiera „pewne elementy lub żywioły”, gdzie danymi elementami lub żywiołami

są: [...] *tworzywo oraz tradycja, czyli coś, co dane zostało przez poprzednie pokolenia twórców, coś do czego twórca może sięgnąć*³⁰.

Lekcje z zakresu rewitalizacji będą jednocześnie lekcjami twórczości, nakierowanymi na wyzwolenie ciekawości poznawczej, która może stanowić swoisty wstęp do twórczości. Warto tę ciekawość rozwijać poprzez dociekliwe przyglądanie się otoczeniu, w poszukiwaniu pytań i odpowiadania na nie. Należy pamiętać, że od kreatywności nauczyciela, jego pasji i zaangażowania, ale przede wszystkim interdyscyplinarnej wiedzy i profesjonalnego przygotowania merytorycznego i metodycznego zależeć będzie wychowanie twórczego, otwartego człowieka o kształtowanej tożsamości. Program ten daje taką możliwość, zarówno nauczycielowi, a przede wszystkim uczniom³¹.

Uzupełnienie warsztatu pracy nauczyciela stanowi obudowa dydaktyczna. Na potrzeby programu opracowano: rozkład materiału nauczania, scenariusze zajęć lekcyjnych, scenariusze wizyt studyjnych.

Wskazane jest, by nauczyciele przed realizacją programu zapoznali się z podstawowymi zasadami nauczania edukacji regionalnej.

Zasady nauczania edukacji regionalnej:

- Oparcie na zasobach „małej ojczyzny”. Nauczanie powinno bazować na doświadczeniach wspólnoty lokalnej, wszelkie zjawiska powinny być ilustrowane na lokalnych przykładach. Prowadzić będzie to do rozwijania i wzmacniania kontaktów, więzi i uczuć rodzinnych, lokalnych, parafialnych i społecznych.
- Pogłębienie wiedzy przyrodniczej, historycznej i kulturowej „małej ojczyzny” i własnego regionu.
- Wyróżnianie wartości, postaw i wzorów wyrastających na gruncie lokalnym i regionalnym. Sprzyjają one kształtowaniu postaw patriotycznych i obywatelskich oraz tolerancji i szacunku wobec innych.

³⁰ A. Góralski, *Wzorce twórczości*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 1998, s. 11.

³¹ M. Stachowicz-Polak, *Innowacja...*, *op cit*, s. 11.

- Rozwijanie wspólnoty dla przyszłości. Prowadzi do zakorzenienia, rozwijania odpowiedzialności za przyszłość swojej „małej ojczyzny”, pielęgnowania dziedzictwa historyczno-kulturowego miasta i regionu, aktywnego uczestnictwa w życiu lokalnej społeczności³².

Ważne znaczenie w rozwijaniu postaw świadomego obywatelstwa u uczniów ma wzmacnianie ich więzi z najbliższym środowiskiem, poprzez ich aktywne uczestnictwo w wydarzeniach lokalnych i regionalnych. Stąd zadaniem nauczyciela jest również współpraca z różnymi instytucjami, placówkami i organizacjami kulturalnymi, społecznymi, edukacyjnymi itd. Należy wymienić:

- lokalne i regionalne organizacje pozarządowe zajmujące się badaniem i popularyzacją regionu,
- twórcy ludowi, pasjonaci, którzy są niejednokrotnie wzorami do naśladowania, autorytetami, źródłami informacji o „małej ojczyźnie” czy regionie; są „nośnikami”, a także i często „strażnikami tradycji”,
- władze lokalne, biblioteki, muzea, skanseny,
- domy kultury, koła gospodyń wiejskich i inne³³.

³² *Ibidem*, s. 11.

³³ *Ibidem*.

III ŚWIADECTWA NASZEJ „MAŁEJ OJCZYZNY”

*W krajobrazie odciskają się procesy historyczne, które go kształtowały,
stąd jest on świadectwem dorobku tej społeczności,
a więc dziedzictwem, które winniśmy przekazać następnym pokoleniom.*

(Andrzej Michałowski)

1. W POSZUKIWANIU TOŻSAMOŚCI I WARTOŚCI, A EDUKACJA REGIONALNA

Zdobywanie wiedzy na lekcjach edukacji regionalnej jest niezwykle pomocne w procesie poszukiwania własnej tożsamości. Edukacja regionalna stanowi podstawę powrotu do źródeł, do miejsca pochodzenia jak również identyfikowania się z miejscem urodzenia i wychowania. Ma na celu pomoc w świadomym określaniu własnego „ja” oraz odnalezieniu swojego miejsca teraz i w przyszłości. To proces kształtowania tożsamości człowieka związanego ze swoją ziemią i kulturą.

Czym zatem jest tożsamość młodego człowieka? Próby zdefiniowania pozwalają spojrzeć na to zagadnienie z wielu perspektyw. E. H. Erikson jest twórcą jednej z najważniejszych koncepcji rozwoju tożsamości, która występuje w kontekście dwóch znaczących dla człowieka relacji: stosunku do siebie samego i stosunku do innych ludzi, a więc zarówno do tradycji i kultury. Erikson zaobserwował, że w okresie dojrzewania ludzie zaczynają stawiać pytania o tożsamość. Młodzi ludzie muszą scalić wiele wizerunków własnej osoby. Próbują połączyć w jedną całość oblicze ucznia, przyjaciela, kolegi, lidera lub fana jakiegoś zespołu rockowego, piłkarskiego, zwolennika jakiejś idei czy religii. Próbują dokonać wyboru właściwej drogi życia. Często towarzyszy temu poczucie niepewności, zagubienia jak również nieskrywana negacja i odrzucenie celów wskazywanych przez tzw. ład społeczny. Młody człowiek stoi zatem przed wieloma problemami wiążącymi się z koniecznością samookreślenia, czyli różnicowania siebie od innych oraz określenia jako odrębnej jednostki. Poszukuje odpowiedzi na wiele nurtujących go pytań: „Kim jestem? Kim powinienem być w przyszłości? Jak mogę wykorzystać swoje umiejętności? Czego wymaga ode mnie otoczenie? itd.”.

Tożsamość to wizja własnej osoby, jaką posiada człowiek. To właściwości wyglądu, psychiki i zachowania się z punktu widzenia ich odrębności i неповtarzalności u innych ludzi. Kształtuje się w toku całego jego życia, jednak lata dzieciństwa, a szczególnie okres adolescencji³⁴ wydają się mieć znaczenie kluczowe. Wiek ten jest istotnym okresem w rozwoju osobowości, gdyż rozwija się wtedy samoświadomość zarówno celów, jak i zadań życiowych, kształtuje się samoocena i krytycyzm w stosunku do siebie i innych. W tym okresie kształtuje się również wola i charakter, krystalizują się zainteresowania i uzdolnienia. Następuje przechodzenie od wymagań zewnętrznych, wyrażonych w formie reguł zachowania się i przepisów, w wymagania wewnętrzne, a więc system potrzeb, nakazów moralnych, motywów, odczuwany przez jednostkę jako wewnętrzny przymus lub nakaz postępowania. Ponadto młode osoby przejmują od otoczenia różne przekonania, postawy, opinie, sposób mówienia czy ubierania się.

Wśród elementów składowych tożsamości, wymienia się: cechy, wartości, role i relacje. Kształtowanie się poczucia własnej odrębności prowadzi do chęci autonomii i usamodzielniania się. Dość często wysokie poczucie własnej wartości sprzyja nieakceptowaniu autorytetów i nieprzyjmowaniu z wiarą tego, co przekazują ludzie z otoczenia. Wobec pojęcia tożsamości wyróżniane są: tożsamość społeczna – uświadomienie sobie wspólnych właściwości z grupą, w której jednostka żyje, poczucie przynależności do grupy i dostrzeżenie odrębności grupy oraz tożsamość osobista – dostrzeżenie tego, co różni jednostkę od innych, powstawanie sądów na temat własnej osoby.

Tożsamość to poczucie, że jest się kimś unikalnym a jednocześnie zintegrowanym w obrębie społecznego układu odniesienia, w którym pełni się określoną rolę, zgodnie

³⁴ Adolescencja (z łac. *adolescere* – wzrastanie ku dojrzałości) jest jednym z okresów rozwojowych ludzkiego życia. To etap rozwoju charakteryzujący się niepełną dojrzałością emocjonalną, psychiczną, biologiczną, percepcyjną i intelektualną. Jest to czas między dzieciństwem a dorosłością, etap uciążliwy dla samego nastolatka, jak i jego rodziców/opiekunów oraz nauczycieli. Z jednej strony osiąga on znaczny poziom rozwoju intelektualnego oraz pewnej niezależności, z drugiej jest jeszcze wolny od pełnej odpowiedzialności z siebie i innych. W tym okresie zachodzi wiele intensywnych zmian na różnych płaszczyznach. Młody człowiek buduje własną autonomię i tożsamość, ustala hierarchię wartości i tworzy swój światopogląd, wzrastają jego umiejętności społeczne. Jest to okres poszukiwań, dylematów, pogłębionych refleksji. Jest to także czas eksperymentowania z rolami i otoczeniem. W związku z tym pojawia się szansa dla rozwoju tożsamości, ale i zagrożenie. Okres ten charakteryzuje się określonymi zachowaniami, które są dla dorosłych często trudne do zrozumienia. Okres adolescencji jest dla wielu młodych okresem krytycznym, gdyż dokonują się wtedy przemiany i przeobrażenia jakościowe, które odgrywają bardzo ważną rolę w ukierunkowaniu dalszej drogi rozwojowej.

z którą można postępować³⁵. Taka definicja tożsamości zakłada więc pewną stabilność poczucia tego kim się jest oraz znajomość własnych cech i zasad, a w konsekwencji może mieć to wpływ na poczucie bezpieczeństwa i posiadania własnego „miejsca na ziemi”.

Oswaldo Poli określa tożsamość jako odpowiedź na pytanie: Kim jestem? w połączeniu z poczuciem sensu własnej egzystencji na tle historii swojej rodziny, ludzkości. Stawia dodatkowe pytanie: Po co tu jestem? – i wskazuje na wartość wierności sobie. W tym ujęciu tożsamość nosi w sobie ślady temperamentu, wpływu okoliczności życia i związanego z nimi charakteru oraz wybranych wartości, wokół których ukształtowała się osobowość.

Wskazuje on na pierwszy „załączek” tożsamości, który otrzymujemy od rodziców: *Ponieważ dziecko nie ma jeszcze wykształconej umiejętności samodzielnego myślenia, wierzy w ich słowa i uznaje je za niepodważalne. Patrzy na siebie oczami rodziców i przybiera ich cechy, które mu przypisują. Czyni ich myśli własnymi aż do wieku dorastania, kiedy oddaje im odzienie, którym go okryli, starając się samodzielnie i na nowo zrozumieć, kim jest, jakie ma wady, zalety i cechy osobowości*³⁶. Należy tu dodać, iż oprócz rodziców znaczącą rolę odgrywają w tym procesie dziadkowie, nauczyciele, wychowawcy, rówieśnicy.

Istotnym dla każdej jednostki ludzkiej jest tzw. poczucie „zakorzenienia”, a przy tym osadzenia własnej osobowości w danym ciągu kulturowym, wkomponowaniu swojej biografii i aktywności twórczej w konkretną przestrzeń geograficzną i kulturową. Stąd tak istotne samookreślenie się uczniów przez próbę zhierarchizowania i zintegrowania różnych tożsamości na kontinuum: jednostka – rodzina – naród – ludzkość oraz dom – mała ojczyzna – region – ojczyzna – Ziemia – Wszechświat.

Identyfikacja człowieka z określoną przestrzenią „małej ojczyzny” wynika z bezpośredniego przeżycia względem tej przestrzeni w najwcześniejszym okresie dzieciństwa i młodości, kiedy świat najbardziej autentyczny i prosty, a którego piękno i wartość jakże często odkrywamy po latach.

³⁵ J. Mandrosz-Wróblewska, *Tożsamość i niespójność. Ja a poszukiwanie własnej odrębności*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1988, s. 27.

³⁶ O. Poli, *O tożsamości i osobowości*, „Bratni Zew”, Kraków 2012, s. 43.

Młody człowiek w procesie kształtowania się tożsamości narażony jest na wiele niebezpieczeństw. Nie zdaje sobie sprawy z zagrożenia i nie jest jeszcze gotowy, by samodzielnie zmierzyć się z wyzwaniami życia. Erikson pisał: *każde eksperymentowanie z wyobrażeniami własnej tożsamości jest igraniem z wewnętrznym ogniem emocji i popędów i jako takie niesie ze sobą ryzyko*³⁷.

Świat stwarza ogromne możliwości i musimy nauczyć młodego człowieka korzystać z wolności wyboru w taki sposób jednak, by nie zapomniał o korzeniach. Osiągnięcie w adolescencji tożsamości nadaje dalszemu życiu kierunek, prowadzi do krystalizacji systemu wartości osobistych i świadomości indywidualnych możliwości, zdolności i ograniczeń. Szczególnie ważne jest ukształtowanie cnoty wierności własnym wartościom, gdyż pozwala to na realizację celów życiowych.

Obserwacje zachowań młodych ludzi potwierdzają kategorię globalnego nastolatka. Tożsamość jego jest w znacznie mniejszym stopniu kształtowana przez wartości narodowe i państwowe, w znacznie większym – przez kulturę popularną oraz ideologię konsumpcji. Kultura popularna niweluje różnice narodowe, państwowe, etniczne i językowe. Świat konsumpcji w pełni odpowiada jego wizji rzeczywistości, tym bardziej, że nie poszukuje on uzasadnień dla tego, co go w życiu spotyka. Nic go nie dziwi, wszędzie czuje się u siebie, nie zna granic, co daje mu poczucie absolutnej wolności i niezależności³⁸.

Globalny nastolatek jest pragmatyczny³⁹, łatwo się komunikuje. Jest tolerancyjny dla różnicy i odmienności, jednocześnie cechuje go sceptycyzm wobec idei zaangażowania i głębszego uczestnictwa. Rzadko w swoim postępowaniu kieruje się autorytetami i ideałami. Nie potrafi odnaleźć wzorów, które stanowiłyby drogowskaz w drodze do dorosłości. Ma się wrażenie, że jest mu „wszystko jedno”, gdzie mieszka. Nie ma korzeni lub znaczącego kulturowego punktu „zaczepienia” jedynie „chwilowe

³⁷ J. Basistowa, *Istota i rozwój tożsamości w koncepcji Eriksona*, [w:] A. Gałdowa (red.), *Wybrane zagadnienia z psychologii osobowości*, Wydawnictwo UJ, Kraków 1995, s. 66.

³⁸ J. Miękina-Pindur, *Literatura młodzieżowa wobec kultury instant (na przykładzie powieści Małgorzaty Gutowskiej-Adamczyk)*, ss. 234, 241 [w:] N. Majchrzak, N. Starik, A. Zduniak (red.) *Podmiotowość w edukacji wobec odmienności kulturowych oraz społecznych różnicowań. Edukacja XXI w.* (t. 2/28), Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa w Poznaniu, Poznań 2013,

³⁹ Z. Melosik, *Mass media tożsamość i rekonstrukcje kultury współczesnej*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań 2012, s. 41.

sentymenty⁴⁰. Wzrasta w środowisku medialnym. Źródłem jego wiedzy o świecie i sobie samym nie jest bezpośrednio doświadczenie i własny wysiłek poznawczy, ale ekran komputera czy telewizora, prezentujący mnóstwo, często odmiennych stanowisk, dotyczących życia i jego sensu. Żadne z tych stanowisk nie ma charakteru obligującego, ostatecznego. (...) Kultura globalna ma charakter uniwersalnej „papki”, jest wyzwolona z narodowych tożsamości. To swoisty koktajl wartości, pseudowartości i antywartości bez jakiegokolwiek hierarchii. Jej produktem jest pokolenie ludzi bez własności⁴¹.

Wychowanie młodego człowieka dla przyszłości powinno opierać się na wartościach kulturowych, normach i wzorcach społecznych, przekonaniach, odpowiednich postawach ludzkich zawartych w języku, sztuce, tradycji. Powinno czerpać z dziedzictwa kulturowego „małych ojczyzn” oraz ze „świata wartości” tkwiącego w najbliższym środowisku, w rodzinie.

Świat człowieka jest światem wartości, które determinują człowieczeństwo, są niezbędnym elementem rozwoju, opisują to wszystko, co ludzkość od dawna określała mianem „dobra moralnego”, „cnoty”, „ideału”. Człowiek bezustannie dokonuje wartościowania, dostrzega, poznaje, ocenia i realizuje wybrane wartości, dzieląc je na moralno-etyczne, religijne, estetyczne, kulturowe. Tworzy system wartości⁴², czyli zespół wartości uporządkowany według stopnia ważności. Wartości są zmienne, zależne od czasu, miejsca i okoliczności oraz od tego, kto się do nich odnosi i w nich uczestniczy. Ich akceptacja zapobiega i przeciwdziała dehumanizacji różnych dziedzin życia, występowaniu zjawisk patologii społecznej. Cechują każdą kulturę i każdą epokę. Kolejne epoki historyczne decydowały o dominacji w życiu społecznym jednych wartości, a usuwaniu w cień innych⁴³.

Wartości są podstawowym stymulatorem rozwoju umysłowego, kulturalnego, społecznego i moralnego ludzkości, a także istotnym elementem budującym sytuację wychowawczą oraz dokonujący się na jej podłożu proces wychowania. Współczesny

⁴⁰ *Ibidem*, s. 44.

⁴¹ <http://www.bibula.com>

⁴² W. Stróżewski, *W kręgu wartości*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków 1992, s. 45.

⁴³ K. Olbrycht (red.), *Edukacja aksjologiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999, s. 123.

nauczyciel – wychowawca stojący w obliczu poważnego kryzysu „świata wartości”, w sposób troskliwy, właściwy i uzasadniony musi dokonać doboru wartości, które chce kształtować u wychowanka. Wychowanie i nauczanie nie istnieją bez postawienia przez nauczyciela-wychowawcę celu wychowania, a więc nie istnieją one bez wartościowania i bez wartości⁴⁴.

Wychowanie dla przyszłości nie może istnieć bez przeszłości, opartej na tradycjach rodzinnych, lokalnych, regionalnych. Czyż to właśnie nie edukacja regionalna jest fundamentem wychowania młodego pokolenia? Związek człowieka z dziedzictwem własnego regionu jest wartością, którą należy uświadomić dziecku i młodemu człowiekowi po to, by ukształtować w nim poczucie własnej tożsamości, jako podstawy zaangażowania się w funkcjonowanie własnego środowiska i autentycznego otwarcia na inne społeczności i kultury⁴⁵. Niezmiernie ważne jest wprowadzenie ucznia w świat wartości środowiska, pomoc w identyfikacji z nimi oraz kształtowanie tożsamości pluralistycznej. Człowiek poznając siebie i odnajdując własne miejsce w społeczności, uczy się odczytywać zachowania innych, a także szanować ich odmienność. Dzięki temu możliwe jest przygotowanie młodych ludzi do aktywnego i twórczego uczestnictwa w życiu społecznym i kulturowym środowiska lokalnego, a co za tym idzie – również świadome dążenie do społeczeństwa obywatelskiego.

Nauczyciele w swojej pracy wychowawczej winni zmierzać do tego, aby uczniowie znajdowali w szkole środowisko wszechstronnego rozwoju osobowego w wymiarze moralnym i duchowym, poszukiwali, odkrywali i dążyli do osiągnięcia wartości ważnych dla odnalezienia własnego miejsca w świecie, przygotowywali się do rozpoznawania wartości moralnych, dokonywania wyborów i hierarchizacji wartości oraz mieli możliwość doskonalenia się. Warto sięgać do usankcjonowanych tradycją wartości stanowiących podstawę funkcjonowania w danej społeczności wzorów kulturowych, zachowań oraz postaw jednostek i grup społecznych. Do wartości, które kształtowały codzienne doświadczenia pokoleń oraz normy obyczajowe stanowiące trwałą tradycję. (...) *Tradycja bowiem jest regulatorem i stymulatorem życia jednostkowego i społecznego.*

⁴⁴ M. Nowak, *Teorie i koncepcje wychowania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne Spółka z o.o., Warszawa 2008, s. 378.

⁴⁵ W. Książek, *Wstęp*. s.4 [w:] *O edukacji regionalnej – dziedzictwie kulturowym w regionie*, Biblioteczka Reformy MEN, nr 24, MEN, Warszawa 2000.

*Sama jest wartością – ma wpływ na inne wartości*⁴⁶. Obszar Górnego Śląska zaliczany jest do wyjątkowego regionu pod względem cech kulturowych i akceptowanego systemu wartości.

Proces wykształcenia się śląskiej tożsamości, a co za tym idzie wartości, tak określił socjolog Wojciech Świątkiewicz: *Odczytywanie własnej tożsamości poprzez identyfikację z rodziną i społecznością krajanów, poszerzone o afiliacje kościelne cieszyło się pierwszeństwem wobec innych odniesień: narodowych, językowych, politycznych, kulturowych. Stąd uzasadnione jest przekonanie o specyfice kulturowej Górnego Śląska zorientowanej wokół wartości rodziny, więzi lokalnych i regionalnych, religijności, a także pracy. Stąd również uzasadniony powrót do trwałych wartości wpisanych w naszą śląską tożsamość i tradycję.*

Wśród badaczy kultury Górnego Śląska istnieje powszechnie przekonanie, iż najwyższą wartość tradycyjnej kultury rodzimej ludności Górnego Śląska stanowi rodzina, która odpowiada za kształtowanie człowieka, jako osoby świadomej tego, co jest wartością.

Celem wychowania w rodzinie śląskiej było kształtowanie tych cech charakteru dzieci, które były później przydatne i cenione w dorosłym życiu. Wpajano pracowitość, prawdomówność i uczciwość, pobożność i poszanowanie rodziców oraz wszystkich osób starszych, bezwzględne posłuszeństwo, poszanowanie i przestrzeganie norm zachowań. Szczególną wagę przywiązywano do karności, zdyscyplinowania, porządku i oszczędności oraz unikania kłamstwa, kradzieży, kłótni i plotkarstwa. Nadzorowano sposób zachowania w różnych sytuacjach życiowych, zarówno na co dzień, jak i w czasie świątowań rodzinnych. Ogromne znaczenie miały tradycją uświęcone normy zachowań obowiązujące jako formy uszanowania świątowania w obrzędowości dorocznej i rodzinnej.

Wychowanie oparte było na autorytecie osób starszych. Największym szacunkiem cieszyli się członkowie bliskiej rodziny – ojciec i matka oraz dziadkowie. Tradycją były rodziny wielopokoleniowe zamieszkujące pod jednym dachem. Było to świadectwem rodzinnej więzi, szacunku i poczucia wzajemnej odpowiedzialności. Praca, przywiązanie

⁴⁶ I. Bukowska-Floreńska, *Rodzina na Górnym Śląskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007.

do ziemi rodzinnej i patriotyzm stanowiły wartość, a nauczanie rozumiano jako mądrość i wiedzę życiową, tzw. „nabieranie rozumu” przez praktykę i doświadczenie.

Wiadomo, iż wartości ulegają przemianom, które generowane są przez różne czynniki oraz uwarunkowania i rodzą różne postawy. Należy jednak w takich przemianach hierarchii wartości zachować rozagę oraz patrzeć wieloaspektowe. Punktem wyjścia i dojścia należałoby czynić osobę ludzką. Wskazane byłoby szczególne respektowanie tych wartości, które uznajemy za odpowiadające potrzebom autentycznie ludzkim, jak też tych, które w pewien sposób stanowią istotę naszej kultury i cywilizacji, będąc zarazem gwarancją zdrowego rozwoju osoby ludzkiej⁴⁷.

Propozycje wartości aktualnych i ważnych w wychowaniu, uznane za szczególnie cenne i warte urzeczywistnienia przez wychowawców i teoretyków wychowania można wyrazić w następujących postawach:

- *postawa otwarcia na świat i życie*, wynikająca z ufności i przekonania, że świat i życie posiadają sens i wartość; niezmiernie ważne jest kształtowanie u dzieci pozytywnego nastawienia do rzeczywistości, przywoływanie właściwych ideałów, budzenie zdrowych zainteresowań;
- *postawa aktywności*, przejawiająca się w gotowości do utrzymania siebie samego przez własną pracę i wysiłek; w wychowaniu dzieci ma na myśli wzbudzanie motywacji do pracy, gotowość ponoszenia trudów, poświęcenie się i cierpliwość; wychowawcy nie powinni ograniczać aktywności dziecka, ale pobudzać do niej i szukać możliwości jej rozwijania;
- *postawa realizmu*, przy szczególnej skłonności współczesnych ludzi do idealizacji życia i utopijności w myśleniu, powodowanych także nadziejami postępu naukowego i technicznego; wskazuje tu na szczególną rolę wychowania rodzicielskiego, gdyż to właśnie przede wszystkim rodzice powinni ukazywać dzieciom właściwe postawy i swoim przykładem wprowadzać dzieci w realistyczne rozumienie świata i nieba;

⁴⁷ M. Nowak, *Teorie i koncepcje wychowania*, op.cit. , s. 371.

- *postawa naznaczona kulturą serca*, chodzi o kształtowanie uczuć, o wychowanie emocjonalne⁴⁸.

W. Brezinka umieszcza wychowanie w „tradycji”, która jest nośnikiem doświadczenia wcześniejszych pokoleń, a jej elementy chronią przed wyobcowaniem i są spoiwem łączącym pokolenia. Wychowawcy powinni pomagać dzieciom i młodzieży w rozumieniu istotnych elementów tradycji oraz samodzielnej asymilacji stosownej wiedzy i umiejętności. Celem nie jest kurczowe trzymanie się tego, co tradycyjne, lecz raczej sensowne i dostosowane do epoki, rozwijanie tego, co odziedziczyliśmy, ulepszanie i rezygnowanie z elementów nieaktualnych (...) ⁴⁹. Należy tu odwołać się koniecznie do słów Jana Pawła II: *Wierność korzeniom jest zawsze twórcza, gotowa do pójścia w głąb, otwarta na nowe wyzwania, wrażliwa na «znaki czasu»*⁵⁰.

Tradycja jest nieodzowna w procesie wychowawczym. Dzieci i ludzie młodzi uczą się spontanicznie, na przykładzie innych tego, co powinno się wiedzieć, w co powinno się wierzyć i co powinno się czynić. Wszystkiego, co uważa się za cenne i czym należy kierować się w życiu. Przez wychowanie można jedynie uzupełnić lub ewentualnie skorygować to, czego dzieci nauczyły się same, na podstawie własnych kontaktów ze środowiskiem. Trzeba zadbać, aby przestrzeń kontaktów, wcześniejsza niż wszelkie wychowanie, była uporządkowana i zawierała logiczne, względnie trwałe wymagania. Dobra tradycja wspólnych ideałów i modeli życia jest potrzebna dzieciom, aby mogły *zdobyć* właściwą postawę wobec wartości. Jest potrzebna również wszystkim członkom społeczeństwa, aby osiągniętą postawę *zachowały* i umacniały (...). Jeśli komuś zależy, aby młodzież umiała żyć i zachowała zdrowego ducha, będzie troszczył się o jej zakorzenienie w dobrach tradycji, a nie przyczyniał się do jej wykorzenienia (...) ⁵¹.

Jak powiedzieć wychowankom, co jest wartościowe, jak ich przybliżyć do wartości i dlaczego właśnie do tych?

⁴⁸ *Ibidem*, s. 372.

⁴⁹ W. Brezinka, *Wychowanie i pedagogika w dobie przemian kulturowych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005, s. 11.

⁵⁰ Jan Paweł II, Przemówienie pożegnalne na lotnisku Balice na zakończenie 6. Podróży apostołskiej do Polski, Kraków, 10.06.29917 r.

⁵¹ W. Brezinka, *Wychowanie i pedagogika ...*, op.cit., ss. 12-13.

*Wartości to esencja wychowania;
są jak zapach lawendy: lawenda bez zapachu to siano.
Tak wychowanie bez Wartości traci wszystko...*
(Pino Pellegrino)

Według W. Stróżewskiego *idea człowieczeństwa zakłada (...), że człowiek jest bytem stojącym wobec wartości i na realizację tych wartości niejako skazanym – jeśli tylko naprawdę chce być człowiekiem*. Często już samo uhierarchizowanie wartości jest istotnym elementem *sztuki wychowania*⁵². Wypracowanie właściwej hierarchii wartości jest niezbędne do świadomego życia, podejmowania odpowiedzialnych decyzji oraz do rozwoju duchowego.

Zgodnie z sentencją: *Verba docent, exempla trahunt – słowa uczą, przykłady przyciągają*⁵³ – to właśnie poprzez wartości człowiek odnosi się do drugiego człowieka, a postępując zgodnie z nimi zdaje się stopniowo odnajdywać i realizować swoje człowieczeństwo. Problem wychowania do wartości zależy w dużej mierze od sposobu w jaki mówimy, gdy wskazujemy wychowankowi na pewne wartości, a także jak oddziałujemy na wychowanka. Od najmłodszych lat należy pomagać młodym ludziom odkrywać prawdziwe wartości, wskazywać, że to one są najlepszym i najtrwalszym fundamentem pod przyszłe dojrzałe życie. Oparte są na przeszłości, historii, tradycji naszych przodków oraz na wierności korzeniom naszej tożsamości tkwiącym w „małej ojczyźnie” – największym skarbie osobistego dziedzictwa.

Puentą niech będą słowa jednego z wielkich polskich pedagogów końca XVIII wieku – Adama Naruszewicza, który tak pisał do króla Stanisława Augusta: *Wszystko idzie za mądrym wychowaniem młodzie: dobre nasienie płonnych chwastów nie wywodzi. Jaki grunt, taki na nim gmach niechybnie stanie; na słabym najwspanialsze padnie budowanie*⁵⁴.

Wychowawcza droga do nabywania wartości prowadzi według Katarzyny Olbrycht przez następujące etapy:

⁵² M. Nowak, *Teorie i koncepcje wychowania, op.cit.*, s. 381.

⁵³ Sentencja Seneki.

⁵⁴ A. Naruszewicz, *Do Stanisława Augusta, Króla Polskiego, W. Książęcia Lit., nauk i uczących się Ojca*.

- odkrywanie wartości – ich poznawanie, nazwanie i zrozumienia sensu; etap oparty na rzetelnym wyjaśnieniu i ukazaniu konkretnych, niosących te wartości przykładów osób, dzieł i działań;
- przeżywanie – budzenie emocji zainteresowania danymi wartościami, nasycanie ich emocjonalną treścią, aranżowanie wokół przekazywanych wartości sytuacji sprzyjających ich przeżywaniu;
- uwewnętrznianie, interioryzacja – stwarzanie sytuacji systematycznego powtarzania pożądanych doświadczeń, angażujących w bezpośrednie realizowanie danej wartości, dojrzewania do wartości poprzez praktykowanie,
- internalizacja wartości – uznanie danych wartości za własne i życie zgodne z przyjętymi wartościami; praca nad pogłębianiem postaw wierności uznanym wartościom, szacunku wobec nich, podziwu, zachwyty, odpowiedzialności za ich obecność i realizację w świecie.

Wychowanie do wartości, budowanie trwałych i silnych podstaw, stanowi wyzwanie zarówno dla nauczyciela jak i jego uczniów. Niech słowa: *Istnieją osoby, których sama obecność już jest wychowaniem; ludzie-lawenda: kto przejdzie w pobliżu przesiąka ich zapachem. Są żywym dowodem na to, że wartości przekazywane są przez kontakt z nimi...*⁵⁵, będą drogowskazem w codziennej pracy i spełnionym życzeniem każdego Nauczyciela – Regionalisty i jego wychowanków. Może wspólnie uda im się odpowiedzieć na wciąż otwarty zestaw pytań:

- Z jaką przeszłością, terażniejszością i przeszłością może się utożsamiać młody człowiek szukający ideałów, szukający korzeni?
- Jak wychowywać i edukować współczesnego adolescenta, aby, jako jednostka odpowiedzialna, niezależna i samodzielna, mógł śmiało wkroczyć w dorosłe życie i sprawnie funkcjonować w złożonym, wielowymiarowym świecie?
- Jak nauczyciel ma pomóc swojemu wychowankowi w poszukiwaniu własnej tożsamości, własnego miejsca na ziemi?
- Jak postępować, aby uczestniczyć w jego rozwoju w tym trudnym nie tylko dla niego okresie adolescencji?

⁵⁵ P. Pellegrino, *Jak wychowywać dzieci*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1999, s. 71.

- W jakim stopniu przestrzeń „małej ojczyzny” i identyfikacja z nią kształtują naszą tożsamość?

Na te i podobne pytania wciąż należy szukać odpowiedzi i rozwiązań.

*(...) Ważnym wymiarem współczesnej tożsamości jest zapach,
który często sprowadza się do skojarzeń z dzieciństwem.
Zapach pieczonego ciasta, świątecznych przygotowań,
ulicy, podwórka pozostaje na zawsze (...)*
(Marek S. Szczepański)

Zadania pomocnicze do tekstu

„W poszukiwaniu tożsamości i wartości a edukacja regionalna”

(Materiał do wykorzystania przy realizacji scenariuszy zajęć lekcyjnych nr 1, 2, 5)

1. Pytania do pojęcia: tożsamość.

TOŻSAMOŚĆ – Jakie słowa przychodzą na myśl, gdy słyszemy tożsamość? Czym jest tożsamość? Co to jest tożsamość osobista? Co to jest tożsamość społeczna? W jakich warunkach kształtuje się nasza tożsamość? Co uważamy za „ja”, z czym się identyfikujemy? Czy można wybrać i zmieniać swoją tożsamość, czy raczej jest się wybranym do konkretnej tożsamości? Jak kształtuje się nasza tożsamość? Czy nasza własna tożsamość jest dla nas ważna? Dlaczego tak/nie? Czym jest „ja” w ciągłej komunikacji? Dlaczego mówimy o zmieniającej się tożsamości naszych czasów? Dlaczego nasze „ja” wciąż się zmienia?

Tożsamość rzeczywista a tożsamość internetowa. To samo, czy coś innego?

Kim jestem? – aktualna „autodiagnoza”.

Kim mam być? – cudze oczekiwania wobec mnie.

Kim mogę być? – świadomość własnych ograniczeń i mocnych stron.

Kim chcę być? – mój pomysł na siebie i decyzja o jego realizacji.

2. Spróbuj określić swoją tożsamość osobistą, czyli swoje prywatne role związane z Twoją osobowością i charakterem, zainteresowaniami.

Ile ról pełnisz w życiu? Postaraj się teraz określić swoją tożsamość społeczną - wymienić jak najwięcej ról społecznych (np. uczeń, Polak, kobieta/mężczyzna, córka/syn, koleżanka/kolega).

Zrób listy na kartce do określeń obu tożsamości.

3. Przedstaw swoją tożsamość w postaci graficznej? (narysuj, naszkicuj itp.)

4. Jak rozumiesz tekst wypowiedzi amerykańskiego dziennikarza Pico Iyer, który tak skomentował typ postaw współczesnego młodego człowieka: *Należę do całkowicie nowej generacji ludzi, plemienia wędrowców. Mieszkańcy bez miejsca zamieszkania, przejeżdżamy przez kraje, jakbyśmy przechodzili przez drzwi obrotowe. Nic nie jest dziwne i żadne miejsce nie jest zagranicą. Jestem wielonarodową duszą na wielonarodowym globie. Wejście do samolotu jest dla mnie tak naturalne, jak podniesienie słuchawki telefonicznej. Składam moje ja i przewożę je ze sobą. Nigdy nie jestem zdziwiony. Ten rodzaj życia daje oczywiście bezprecedensowe poczucie wolności i ruchliwości. Możemy iść przez świat jak przez jarmark cudów, zabierając coś na każdym przystanku, traktując świat jak supermarket. Nie mamy domu, mamy setki domów. I nagle czuję się zaszokowany odkryciem, iż mam szafę z jaźniami, z której mogę wybierać. Przynależność staje się dla mnie tak obca, jak dezorientacja. Lecz jaką cenę płacę za to? Jaki rodzaj duszy zrodzony jest z takiego życia? I niekiedy zastanawiam się, czy ten nowy rodzaj braku przynależności nie jest obcy czemuś fundamentalnemu dla natury ludzkiej. Uchodźca żywi przynajmniej namiętne uczucia do kraju, który opuścił. Lecz co odczuwa przejściowy włóczęga? Za co moglibyśmy umrzeć, dla jakich pasji moglibyśmy żyć, skoro nie odczuwamy nigdy bólu rozłąki i radości zdumienia?*⁵⁶.

⁵⁶ P. Iyer, *The Soul of An Intercontinental Wanderer*, Harpers Magazine, April 1993, New York 1993, ss. 13–17.

5. Uzupełnij kartę tożsamości.

MOJA KARTA TOŻSAMOŚCI

Imiona: 1. 2.

Nazwisko:

Imiona rodziców: ojca matki

Miejsce urodzenia ojca:

Miejsce urodzenia matki:

Mieszkam w

Chciałbym mieszkać w,

ponieważ

Moją „małą ojczyzną” jest

Mieszkam w regionie:

Znam i posługuję się gwarą

Znam historię i tradycje mojej „małej ojczyzny”/mojego regionu:

Czuję się związany uczuciowo z moją „małą ojczyzną”/moim regionem.....,

ponieważ

Mieszkańcom mojego regionu można przypisać następujące cechy:

.....

Obywatelstwo:

Narodowość:

Moim językiem ojczystym jest

Na co dzień w rodzinie posługuję się językiem

Uczę się języków obcych:.....,

gdyż

Czuję się Europejczykiem, ponieważ

6. Jak rozumiesz poniższy tekst? Postaw do niego kilka pytań, które nasuwają się po jego przeczytaniu.

Z ludźmi teraz dzieje się tak, że są podobni często do słupa ogłoszeniowego lub do drzewka zasadzonego nieopodal słupa. Słup ogłoszeniowy jest bardzo „na czasie” z tym, co głosi, wyznaje, obwieszcza, do czego nakłania, czym chce zbulwersować, zwrócić na siebie uwagę. Jest bardzo kolorowy i atrakcyjny w swych barwach, ale ponad wszystko jest nowoczesny i światowy, jest „trendy”. Gdyby miał coś w rodzaju duszy, to na pewno z pogardą spoglądałby na drzewko obok, które jest tak staroświeckie, tak nierozgadane, tak głupio przywiązane do niezmiennych swoich kolorów, kształtów gałęzi i liści. „Czy ono wie na jakim świecie żyje? – myślałby. – Tamten świat, świat drzewek, jednolitych kolorów i wierności ziemi i niebu już dawno się skończył. Dla takich jak ono nie ma już miejsca we współczesnej rzeczywistości. I dalej, jeszcze krzykliwiej i agresywniej reklamowałby swoje (?) poglądy z całego świata. A drzewko? Nic tylko rośnie w głąb i wwyż, zastuchane w prawdę ziemi i nieba, i w tę swoją prawdę, tak bardzo od tamtej zależną i wspólną wszystkiemu, co żyje. Mijają tygodnie i miesiące. Słup dawno zapomniał, co głosił i wyznawał, wciąż zajęty wszystkim, co modne i przebojowe. Drzewo nosi tylko ślady czyichś „miłości, które niemilosernie pocięły jego korę, ale od najgłębszego korzonka do najwyższej gałązki jest sobą, według odwiecznej prawdy drzewa, ziemi, nieba. Któregoś dnia pyszny słup się przechyla i wywraca, pokazując ukrywaną pustkę i płytkość fundamentu. To rozrastające się korzenie drzewa podważyły ów fundament, wywracając słup. A ptaki w gałęziach drzewa zaczęły zakładać gniazda i śpiewać o tym, o czym słup zapomniał, a do czego zaczęło się garnąć wszystko co żywe, wierne i prawdziwe⁵⁷.

7. Przeprowadź wywiad z najstarszymi członkami swojej rodziny. Dokonaj zestawienia wartości rodzinnych znanych z przekazów oraz współczesnych ich odpowiedników.

⁵⁷ W. Grzyb, *Wszystko idzie za mądrym wychowaniem młodzieży*, [w:] *Dom na Skale*, <http://domnaskale.net.pl/archiwum/2006>.

WARTOŚCI RODZINNE	DAWNIEJ	DZISIAJ
Stosunek do Polski		
Stosunek do rodzinnej ziemi		
Stosunek do pracy i obowiązków		
Więzi rodzinne		
Wychowanie dzieci		
Tradycje religijne		
Obchody świąt i uroczystości		
Tradycyjne potrawy święteczne		
Tradycyjne codzienne potrawy		
Sposób ubierania się		
Sposób spędzania wolnego czasu		

2. DZIELNICOWE ABC

CHWAŁOWICE

Dzielnica Chwałowice jest położona na południe od centrum miasta. Jej nazwa wywodzi się od staropolskiego słowa „*chwata*” oznaczającego *stawę*. Inna wersja wiąże nazwę ze staropolskim imieniem *Chwał*, które prawdopodobnie nosił pierwszy osadnik w Chwałowicach⁵⁸.

Wieś istniała już w XIII wieku. Należała do okolicznego rycerstwa do początków XVIII wieku. Nazwa dzielnicy widnieje w dokumentach pochodzących z roku 1228 (*Falevich*)⁵⁹. W późniejszym czasie *Chwałowitz*⁶⁰. W latach 1945-1954 Chwałowice istniały jako oddzielna gmina. Później funkcjonowały jako osiedle na prawach miasta. W roku 1967 otrzymały prawa miejskie, a w 1973 roku stały się dzielnicą Rybnika.

Ważne miejsca:

- Kopalnia Węgla Kamiennego „*Chwałowice*” utworzona w roku 1903 jako *Donnersmarck-Grübe*,
- Sanktuarium św. Teresy od Dzieciątka Jezus z kościołem w stylu neobarokowym wzniesionym w latach 1926-1928,
- Osiedla familoków powstałe przed I wojną światową – tzw. „*Stare familoki*” przy ulicy 1 Maja oraz „*Nowe familoki*” przy ulicy Zwycięstwa,
- Pomnik harcerzy z inskrypcją „*Harcerze seniorzy i parafianie. Czuwaj. Wdzięczni i ufni w miłosierdzie Boże, Chwałowice 2002*”,
- Pomnik z inskrypcją „*Rodzina Tkocz. Oddali życie za Ojczyznę 1939-1945. Harcerze harcerzom 2007*” przy ul. 1 Maja,
- Pomnik z inskrypcją „*Bohaterom i męczennikom, bojownikom o wolność i niepodległość Polski poległym i pomordowanym w latach 1939-1945. Cześć i chwata*”,

⁵⁸ D. Halmer, *Do końca XIII w.*, [w:] Z. Hojka, B. Kloch (red.), *Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic*. Tom I, Rybnik 2017, s. 118.

⁵⁹ E. Bimler-Mackiewicz, *Herby i symbole miejskie.*, [w:] Z. Hojka, B. Kloch (red.), *Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic*. Tom II, Rybnik 2017, s. 43.

⁶⁰ D. Halmer, *Do końca XIII w.*, *op.cit.*, s. 120.

- Skwer powstańczy z trzema lipami oraz pomnikiem upamiętniającymi powstańców z Chwałowic. Oryginał był postawiony w tym miejscu z okazji 15 rocznicy wybuchu III powstania śląskiego (zniszczony w czasie wojny). Ten obecny (z 2003 r.) wymienia dowódców chwałowickiej kompanii powstańczej oraz ówczesnego wójta,
- Kapliczka wzniesiona w 1895 r. W latach 1964-1992 należała do kościoła polskokatolickiego,
- Dom Kultury w Rybniku-Chwałowicach,
- Park Górnika,
- Tor minizżużlowy.

Liczba mieszkańców: około 7 700.

Ważne osoby:

- Franciszek, Jan, Franciszka, Janina, Józef, Paweł, Paweł (syn), Tadeusz i Władysław Koźdoniowie – harcerze i działacze narodowi,
- Alojzy, Bronisław, Józef, Józef (syn) i Stanisław Pukowiec – harcerze i działacze narodowi,
- Ryszard, Jadwiga, Jan, Maria, Alfred, Alfred (syn) i Klara Tkocz oraz Anna Stefek – harcerze i działacze narodowi,
- Jan Jerzy Malcher – harcerz, uczestnik kampanii wrześniowej 1939 r., żołnierz armii polskiej na Zachodzie, w latach 1949-1979 w służbie brytyjskiej, jako kierownik wydziału w Ministerstwie Obrony,
- Guido Henckel von Donnersmarck – magnat przemysłowy, baron i hrabia, a później pruski książę, założyciel i właściciel kopalni „Donnersmarck” (obecnie „Chwałowice”),
- Franciszek Świerk – w latach 1967-1973 przewodniczący Miejskiej Rady Narodowej Prezydium Chwałowic,
- Abraham z Chwałowic – rycerz, pierwszy znany właściciel Chwałowic (I połowa XIV wieku),
- Marek Mollitor – pierwszy znany chwałowicki młynarz (I połowa XVII wieku).

Kopalnia Węgla Kamiennego „Chwałowice”

Sanktuarium św. Teresy od Dzieciątka Jezus

Skwer powstańczy

Pomnik Harcerzy „Harcerze, seniorzy i parafianie. Czuwaj. Wdzięczni i ufni w miłosierdzie Boże, Chwałowice 2002”

Osiedle nowych familoków przy ul. Zwycięstwa

Pomnik „Rodzina Tkocz. Oddali życie za Ojczyznę 1939-1945. Harcerze harcerzom 2007”

Pomnik „Bohaterom i męczennikom, bojownikom o wolność i niepodległość Polski poległym i pomordowanym w latach 1939-1945. Cześć i Chwała”

Rysunek z warsztatów partycypacyjnych uczniów Szkoły Podstawowej nr 13 w Rybniku-Chwałowicach

NIEDOBCZYCE

Dzielnica Niedobczyce jest położona w południowo-zachodniej części miasta, na wzgórzach oraz w rozległej dolinie rzeki Nacyny.

Dokument dla rybnickich norbertanek potwierdza istnienie wsi w 1228 r. Nazwa Niedobczyce wywodzi się od imienia ich ówczesnego właściciela *Niedobka* lub *Niedobki*. Typowo rolniczy charakter wsi zmienił się za sprawą rozwoju przemysłu węglowego.

W latach 1892-1896 wybudowano tutaj kopalnię „Johan Jacob” oraz osiedle robotnicze. Pierwsza zmiana jej nazwy nastąpiła w roku 1902. Od tej pory kopalnia nazywała się „Römer”, jednak krótko po tym została przemianowana w 1936 na „Rymer” od nazwiska Józefa Rymera, pierwszego wojewody śląskiego mianowanego w roku 1922. W okresie międzywojennym istniało tutaj gniazdo Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”.

W 1945 r. w skład Niedobczyc wchodziły: Niewiadom Górny i Dolny, Beata, Radziejów i Popielów. W latach 1945-1954 Niedobczyce stanowiły gminę. Prawa miejskie otrzymały w roku 1954. Do Rybnika przyłączono je w roku 1975.

Ważne miejsca:

- Osiedle familoków przy ulicach: Barbary, Generała Andersa, Ignacego Paderewskiego i Obrońców Pokoju powstałe w latach 1900-1929,
- Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa wybudowany w stylu neobarokowo-modernistycznym w 1922 roku,
- Park im. Henryka Czempieła założony w okresie międzywojennym,
- Dom Kultury w Rybniku-Niedobczycach,
- Przystanek kolejowy Rybnik-Niedobczyce,
- Budynek Szkoły Podstawowej nr 21,
- Budynek dawnej szkoły nr 22 i gimnazjum,
- Kapliczka z 1841 r. przy ul. Zagłoby (kapliczka z obrazem Matki Boskiej Śnieżnej, polichromowaną figurą św. Jana Nepomucena – patrona kaplicy),
- Pomnik *Pomordowanym przez okupanta i poległym na polach walki za naszą wolność.*

Liczba mieszkańców: około 12 300.

Ważne osoby:

- Damian Zimoń – arcybiskup senior Archidiecezji Katowickiej, honorowy obywatel miasta,
 - Alojzy Gryt – profesor zwyczajny na Wydziale Malarstwa i Rzeźby Akademii Sztuk Pięknych we Wrocławiu,
 - Henryk Czempiel – zasłużony rybnicki pedagog, dyrygent i dyrektor szkoły muzycznej,
 - Mikołaj, Sylwester, Wilhelm Kubica – gimnastycy KS „Górnik” Radlin, olimpijczycy,
 - Alfons Mrowiec – działacz narodowy i polityczny, żołnierz kampanii wrześniowej 1939 r. i Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, historyk,
- Brunon Janas – harcerz, lotnik, uczestnik Kampanii Wrześniowej 1939 r., walk we Francji, a następnie pilot brytyjskich Królewskich Sił Lotniczych (RAF).

Familoki przy ul. Gen. Andersa na terenie osiedla należącego do niefunkcjonującej kopalni „Rymer”

Dom Kultury w Rybniku-Niedobczycach

Przystanek kolejowy Rybnik-Niedobczyce

Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa z 1921 roku

Park im. Henryka Czempieła założony w okresie międzywojennym

Pomnik „Pomordowanym przez okupanta i poległym na polach walki za naszą wolność”

Rondo „Rymer”

Rysunek z warsztatów partycypacyjnych uczniów
Szkoły Podstawowej nr 21 w Rybniku-Niedobczycach

NIEWIADOM

Dzielnica Niewiadom jest położona w południowo-zachodniej części Rybnika. Jej początki sięgają pierwszej połowy XIV wieku.

Ówczesną nazwę *Noviedomie* kojarzy się z Nowe Domy. Inna jej wersja łączona jest z polską nazwą oznaczającą brak wiedzy lub jako nieznana, niewiadoma miejscowość. Wieś, jako majątek rycerski, była w posiadaniu rodu Kropaczów. Najstarsi właściciele wsi Jan, Mikołaj i Piotr z Niewiadamia, zostali wymienieni w 1414 roku, kiedy uczestniczyli u boku księcia w Pszczynie w 1463 roku⁶¹. Z Niewiadamia wyrósł ród rycerski Niewiadomskich. W I połowie XVIII wieku było tu aż pięć majątków rycerskich. Dużą rolę odgrywały tu szlachetnie urodzone panie.

W roku 1792, na granicy z Radlinem, powstała kopalnia „Hoym” później przemianowana na „Ignacy”. W Niewiadomiu powstały kolejne szyby: „Pfeiffer”, „Graf Reden” („Sobieski”), „Oppurg” („Głowacki”) oraz „Grundmann” („Kościuszko”), gdzie zakończono eksploatację w roku 1995. W roku 1954 Niewiadom został włączony do gminy zbiorowej Niedobczyce i tym samym przestał być samodzielną gminą. Od roku 1975 jest dzielnicą Rybnika.

Ważne miejsca:

- Zabytkowa Kopalnia „Ignacy”, dawniej „Hoym” z wieżą widokową oraz szymbami „Głowacki” i „Kościuszko”,
- Familok przy ulicy Gustawa Morcinka tzw. „Szlafhaus”,
- Osiedla Beata przy ulicy Augustyna Kwiotka należące do nieistniejącej już kopalni „Szczęście Beaty” (1859-1919),
- Dwa familoki przy ulicy Ludwika Zamenhofa,
- Familok przy ulicy I. Mościckiego (pierwszy familok kopalni „Hoym”),
- Kościół pw. Bożego Ciała i św. Barbary w Niewiadomiu Górnym,
- Kaplica z 1770 r. na krzyżowaniu ulic Sportowej i G. Morcinka zwana Floriankiem,
- Kaplice przy ulicach Batorego, Frontowej.

⁶¹ J. Sperka, *Do 1532 roku*, [w:] Z. Hojka, B. Kloch (red.), *Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic*. Tom I, Rybnik 2017, s. 185.

Liczba mieszkańców: około 4 700.

Ważne osoby:

- Augustyn Kwiotek – członek Polskiej Organizacji Wojskowej (POW), uczestnik trzech powstań śląskich. W czasie II wojny światowej więziony w Strzelcach Opolskich oraz w KL Auschwitz, gdzie został zamordowany
- Jan Abrachamczyk – członek Polskiej Organizacji Wojskowej, powstaniec, więziony i zamordowany w obozie w Ostaszku,
- Dominik Adamczyk – sztygar kopalni „Ignacy”, członek Polskiej Organizacji Wojskowej, powstaniec śląski, więzień obozu w Dachau,
- Konrad Brachmański – nauczyciel, harcmistrz, członek „Szarych Szeregów”, członek Komendy Hufca ZHP w Rybniku,
- Teodor Pawelec i Paweł Kubica – sportowcy, gimnastycy, członkowie klubu „Sokół Radlin”,
- Aloysia Anna Wiktoria „Luiza” von Larisch – urodzona w roku 1792 w Niewiadomiu żona poety Josepha von Eichendorffa,
- Wacław Kropacz, zwany młodszym – rycerz w służbie króla węgierskiego i czeskiego Macieja Korwina, dzierżawca majątku zamku rybnickiego, pan na Niewiadomiu (II połowa XV wieku),
- Rycerze Jan, Mikołaj i Piotr z Niewiadamia – uczestnicy wojny przeciw zakonowi krzyżackiemu w 1414 r.,
- Rodzina Niewiadowskich – dawni właściciele majątku rycerskiego w Niewiadomiu.

Familok przy ul. I. Mościckiego

Familok przy ul. L. Zamenhofa

Dawne kasyno kopalni „Szczęście Beaty”
(ul. Raciborska 243)

Nadszybie szybu „Graf Reden” (Sobieski)
z XIX wieku (ul. Sportowa obok nr 127)

Zabytkowa Kopalnia „Ignacy” (dawniej „Hoym”),
z szybem „Kościuszko” oraz wieżą widokową

Rysunki z warsztatów partycypacyjnych uczniów Zespołu Szkolno-Przedszkolnego nr 2
w Rybniku-Niewiadomiu

PARUSZOWIEC-PIASKI

Dzielnica Paruszowiec-Piaski jest położona w kierunku północno-wschodnim od centrum miasta. Składa się z trzech części: Paruszowca, Piasków i Zastawu. Nazwa Paruszowiec wywodzi się od imienia *Parus*, który mógł być założycielem miejscowości. Piaski wiążą się z piaszczystą glebą, a Zastaw od lokalizacji za tamtejszym stawem i rzeką Rudą.

Pierwsza wzmianka o Paruszowcu pochodzi z 1638 roku⁶². W roku 1926 wieś została przyłączona do Rybnika. W roku 1830 występowała jako kolonia pod polską nazwą *Paruschowiec* i niemiecką *Paruschowitz*. W połowie XIX wieku dominowała tutaj ludność mówiąca po polsku.

W roku 1753 na Paruszowcu wybudowano pierwszy obiekt hutniczy⁶³. Inicjatywę taką podjął hrabia Emanuel Węgierski. W roku 1788 zakład stał się własnością króla Prus. W roku 1864 przeszedł w ręce berlińskiego bankiera Izydora Mamrota, a następnie jeszcze kilkakrotnie zmieniał właścicieli. W roku 1898 rozpoczęto produkcję garnków i nadano hucie nazwę „*Silesia*”. Była źródłem utrzymania dla miejscowej ludności. Robotnicy zamieszkiwali w okolicznych familokach⁶⁴.

W związku z przeprowadzeniem linii kolejowych na trasie Rybnik – Katowice (1856) oraz Rybnik – Żory (1936) powstały dwa przystanki: Paruszowiec (w dzisiejszym miejscu od 1912)⁶⁵ i Piaski. W roku 1989 wybudowano w dzielnicy kościół pw. św. Jana Sarkandra.

Ważne miejsca:

- Zabudowania dawnej Huty „*Silesia*”,
- Osiedla robotnicze przy ulicach: Słonecznej, Przemysłowej, Porucznika K. Ogrodowskiego,
- Kościół pw. św. Jana Sarkandra,
- Rybnickie Błonia,
- Przystanek kolejowy Rybnik-Paruszowiec,

⁶² B. Kloch, *W Koronie Czeskiej 1526-1740*, [w:] Z. Hojka, B. Kloch (red.), *Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic*. Tom I, Rybnik 2017, s. 356.

⁶³ E. Bimler-Mackiewicz, *Herb i symbole miejskie*, *op.cit.*, s. 51.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ M. Jarząbek, *Od miasteczka do miasta 1848-1918*, [w:] Z. Hojka, B. Kloch (red.), *Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic*. Tom I, Rybnik 2017, s. 509.

- Pomnik z inskrypcją: *„Zginęli w walce o wyzwolenie ziemi polskiej spod jarzma niemieckiego w III powstaniu śląskim. Bojownikom o wolność i niepodległość Polski pomordowanym w hitlerowskich obozach koncentracyjnych 1939-1945”*,
- Kamienica na tzw. Złotym rogu (róg ulic Mikołowskiej i Przemysłowej).

Liczba mieszkańców: około 4 500.

Ważne osoby:

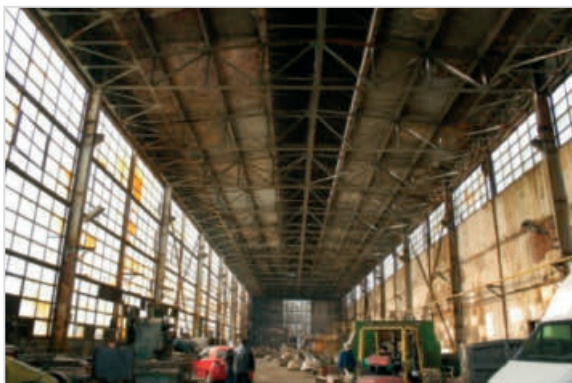
- Ryszard Kucjas – gimnastyk, trener, olimpijczyk, związany z KS „Silesia” Rybnik,
- Andrzej Wyglenda – żużlowiec,
- Walenty Wilczok – pracownik Huty „Silesia”, sportowiec, działacz TG „Sokół”, współzałożyciel KS „Silesia”, działacz sportowy, opracował historię sportu rybnickiego,
- Czesław Tarcholik – pracownik Huty „Silesia”, żołnierz Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie,
- Porucznik Kazimierz Oгородowski – uczestnik Kampanii Wrześniowej 1939 roku, obrońca Rybnika,
- Helena, Jan, Maksymilian i Wojciech Wolnik – działacze narodowi i patrioci,
- Salomon i Kasper Lachmann – właściciele zakładów hutniczych w Paruszowcu w II połowie XIX wieku. Zapoczątkowali produkcję naczyń emaliowanych, znaku rozpoznawczego huty w Paruszowcu.

Zabudowania dawnej Huty „Silesia”

Stara Poczta – obecnie „Magiczna Silesia”
(ul. Przemysłowa 17)

Hala Huty „Silesia”

Rybnickie Błonia

Przystanek kolejowy Rybnik-Paruszowiec

Dawne kino „Hutnik”

Familon przy ul. Wolnej

Familon przy ul. Przemysłowej

Pomnik „Zginęli w walce o wyzwolenie ziemi polskiej spod jarzma niemieckiego w III Powstaniu Śląskim. Bojownikom o wolność i niepodległość Polski pomordowanym w hitlerowskich obozach koncentracyjnych 1939-1945” (ul. Przemysłowa)

Rysunek z warsztatów partycypacyjnych uczniów Szkoły Podstawowej nr 3 w dzielnicy Paruszowiec-Piaski

ŚRÓDMIEŚCIE

Śródmieście jest ukształtowaną historycznie centralną częścią Rybnika. Przeważają w niej kamienice przedwojenne. W Śródmieściu znajdują się najważniejsze zabytki miasta. Stanowi ono jego centrum administracyjne, handlowe i religijne.

Ważne miejsca:

- Rynek Starego Miasta z budynkiem ratusza z 1822 roku oraz fontanną z figurą św. Jana Nepomucena,
- Kościół Akademicki na Górcie Kościelnej zwanej także Górą Cerekwicką będący prezbiterium dawnego kościoła z połowy XV wieku oraz pozostałości dawnego cmentarza,
- Skwer na rogu ulic Zamkowej i Bolesława Chrobrego – miejsce, w którym stała rybnicka synagoga (została zniszczona w latach 1939-1940),
- Bazylika pw. św. Antoniego Padewskiego budowana w latach 1903-1906,
- Zamek (pałac) z XVIII wieku, z relikdami zamku średniowiecznego (w warstwie przyziemnej i fundamentach). Obecnie siedziba Sądu w Rybniku,
- Kościół Matki Boskiej Bolesnej z 1801 roku,
- Kościół ewangelicko-augsburski z roku 1796 z wieżą z 1875 roku, przy którym funkcjonował cmentarz,
- Dawny Szpital Miejski nr 1, zwany „Juliuszem”, z najstarszą częścią oddaną do użytku w 1869 roku,
- Teatr Ziemi Rybnickiej otwarty w 1964 roku,
- Budynek Poczty Głównej z 1905 roku,
- Budynek Starostwa w Rybniku z 1893 roku,
- Budynek nowego ratusza z 1928 roku,
- Figura św. Jana Nepomucena z XVIII wieku przy kościele pw. Matki Boskiej Bolesnej,
- Deptak wraz z ciągiem kamienic z XIX i XX wieku,
- Dawny hotel, historyczny zajazd „Świerklaniec”,
- Park Henryka Wieniawskiego, miejsce gdzie znajdował się cmentarz żydowski.

Liczba mieszkańców: około 7 700.

Ważne osoby:

- Dr Juliusz Roger – ur. 23 lutego 1819 r., zm. 7 stycznia 1865 r. – niemiecki lekarz, przyrodnik, etnolog i działacz społeczny, inspirator budowy szpitala w Rybniku,
- Maksymilian Basista – działacz oświatowy i polityczny, członek Polskiej Organizacji Wojskowej (POW), powstaniec śląski, więzień więzienia przy ul. Montelupich w Krakowie i KL Auschwitz,
- Innocenty Libura – pedagog, społecznik, publicysta i autor książek, działacz: ZHP, PTTK, LOP,
- Juliusz Haase – właściciel garbarni, honorowy obywatel miasta, fundator parku Hazynhajda,
- Ks. Franciszek Blachnicki – ksiądz katolicki, założyciel Ruchu Światło-Życie, Sługa Boży,
- Ks. Franciszek Brudniok – rybnicki proboszcz, budowniczy kościoła św. Antoniego Padewskiego w Rybniku,
- Św. Jan Sarkander – ur. 20 grudnia 1576 r., zm. 17 marca 1620 r. – prezbiter, męczennik, święty kościoła katolickiego,
- Henryk Mikołaj Górecki – kompozytor współczesnej muzyki poważnej, profesor i w latach 1975-1979 rektor Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej w Katowicach (dziś Akademii Muzycznej im. K. Szymanowskiego w Katowicach), honorowy obywatel miasta,
- Władysław Weber – burmistrz Rybnika w latach 1922-1939 oraz 1945-1950,
- Otto Günther – burmistrz Rybnika na przełomie XIX i XX wieku. Za jego rządów miasto weszło w epokę nowoczesności, zlecił projekt wielkiej, wizjonerskiej przebudowy miasta,
- Antoni Żelazko – burmistrz Rybnika po reformach pruskich z początku XIX wieku, współtwórca nowoczesnego Rybnika. Był burmistrzem przez ponad 20 lat,
- Piotr Martulik – burmistrz Rybnika w końcu XVII wieku, obrońca praw miasta i społeczności mieszczańskiej, więziony przez właścicieli miasta,

- Lazarus Karfunkel – pierwszy rybnicki rabin, budowniczy rybnickiej synagogi (I połowa XIX wieku),
- Ks. Johann Gottlob Klar – pierwszy zamieszkały w Rybniku pastor i opiekun zboru ewangelickiego, budowniczy kościoła, centrum życia późniejszej parafii ewangelicko-augsburskiej w Rybniku (przełom XVIII/XIX wieku),
- Franciszek Idzikowski – autor opracowania dziejów Rybnika z roku 1861,
- Karol i Antoni Szafrankowie – założyciele Szkoły Muzycznej w Rybniku w roku 1934,
- Piotr Paleczny – pianista i pedagog,
- Lidia Grychtoł (Grychtołówna) – pianistka i pedagog, honorowy obywatel miasta,
- Adam Makowicz – pianista jazzowy, absolwent Państwowej Szkoły Muzycznej I i II st. im. Karola i Antoniego Szafranków w Rybniku, honorowy obywatel miasta,
- Otto Landsberg – niemiecki polityk żydowskiego pochodzenia, minister sprawiedliwości w pierwszym rządzie Republiki Weimarskiej,
- Hugo Perls – urodzony w Rybniku filozof, historyk, kolekcjoner sztuki oraz marszand, handlujący dziełami m.in. Edvarda Muncha, Pabla Picassa, Claude Moneta, Vincenta van Gogha, and Paul Cézanne'a,
- Przemysław I Szczęśliwy – książę raciborski, faktyczny założyciel miasta i budowniczy pierwszego rybnickiego zamku (koniec XIII – początki XIV wieku),
- Mieszko I Laskonogi – książę raciborski, fundator pierwszego rybnickiego kościoła, wraz z żoną, księżną Ludmiłą fundował rybnicki klasztor norbertanek (II połowa XII – początki XIII wieku).

Kościół Akademicki na Górze Kościelnej – dawny kościół gotycki z XV wieku

Bazylika św. Antoniego Padewskiego

Kościół Matki Boskiej Bolesnej z 1801 roku

Dawna kaplica szpitalna pw. Św. Juliusza na terenie zespołu dawnego Szpitala Miejskiego nr 1 (stan obecny)

Teatr Ziemi Rybnickiej

Budynek Poczty Głównej z 1905 roku

Budynek nowego ratusza z 1928 roku

Budynek Starostwa w Rybniku z 1887 roku
(ukończony w 1893 roku)

„Świerklaniec” – Dawny hotel, obecnie restauracja

Kościół ewangelicko-augsburski z 1791 roku

Tablica upamiętniająca synagogę

Dworzec Kolejowy w Rybniku

Budynek Liceum Ogólnokształcącego im. Powstańców Śląskich

Kamienica na styku ul. Jana III Sobieskiego i ul. Łony

Rynek Starego Miasta z fontanną i figurą św. Jana Nepomucena

Pałac (zamek) z XVIII wieku z reliktnami średniowiecznego zamku Obecnie siedziba Sądu w Rybniku

Rysunki z warsztatów partycypacyjnych uczniów Szkoły Podstawowej nr 1 w dzielnicy Śródmieście

3. NIEZWYKŁOŚĆ ŚLĄSKICH FAMILOKÓW

Ważnym elementem realizacji programu edukacyjnego związanego z rewitalizacją Rybnika są działania oparte na wizytach studyjnych oraz na pracy z uczniami w oparciu o historię *osiedli patronackich* i znajdujących się na ich terenie *familoków*.

Maria Lipok-Bierwiazzonek definiuje *familok* w następujący sposób: *Familok (od familia – rodzina) to wielorodzinny budynek mieszkalny. Na Górnym Śląsku nazwę tę przyjęto używać w odniesieniu do wielorodzinnych budynków w koloniach robotniczych, budowanych na przełomie XIX i XX w. (najstarsze pochodzą z lat 70. XIX wieku) w sąsiedztwie kopalń i hut, powstających i rozwijających się w regionie w tamtym czasie. Inwestorami kolonii robotniczych byli zazwyczaj właściciele tych wielkich zakładów przemysłowych (właściciele indywidualni bądź koncerny). Słowo familok używane jest nie tylko w potocznym języku Górnoszlązaków. Występuje ono także w języku literackim i naukowym, zwłaszcza w aspekcie spraw życia społecznego.*

Familok przy ulicy Por. Kazimierza Ogródowskiego w dzielnicy Paruszowiec-Piaski

Wielorodzinne budynki – *familoki* budowane były w celu umożliwienia robotnikom zamieszkania wraz ze swoimi rodzinami w pobliżu miejsca pracy. Osiedla patronackie, a w nich *familoki*, pozytywnie wpływały na stabilizację zatrudnienia i sprawne zarządzanie zakładami pracy. Istnienie osiedli było usankcjonowane prawnie. Po roku 1820 domy dla robotników budowane były w systemie *beihilfe* polegającym na tym, że

robotnicy sami je sobie budowali w oparciu o łatwo dostępne i korzystne kredyty. Stawiano budynki dwumieszkańowe, a czynsz za wynajęcie drugiego z nich pokrywał koszty spłaty kredytu. W roku 1904, w ówczesnym państwie pruskim, wydano Ustawę Osiedleńczą i Budowlaną, która nakładała na pracodawców obowiązek dbania o mieszkania pracownicze. Wygląd *familoków* oraz ich funkcjonalność zależały od zamożności inwestora i jego wiedzy na temat trendów architektonicznych i urbanistycznych. Bez względu na wygląd, wszystkie zapewniały każdej robotniczej rodzinie dach nad głową w bliźniaczych domach z cegły oraz zabudowania gospodarcze w podwórzu (ubikacje, chlewiki oraz komórki na węgiel). Do dzisiaj takie osiedla możemy oglądać m.in. w Szopienicach (obecnie dzielnica Katowic), w Rojcy (dzielnica Radzionkowa) i w Czułowie (dzielnica Tychów).

Jeżeli inwestor do budowy podszedł z dużą pieczołowitością i troską o robotników, powstawały osiedla o wyszukanej architekturze, z centralnymi placami, wokół których zlokalizowano: szkoły, sklepy, pocztę, gospodę, administrację osiedla, nadleśnictwo, łaźnię, pralnię i domy noclegowe. Patronackie domy dla robotników tworzyły więc albo kolonie złożone tylko z domów mieszkalnych lub stawały się większymi organizmami, a nawet małymi miasteczkami. Przykładem takiego rozwiązania jest osiedle Giszowiec w Katowicach. Zostało ono założone w roku 1907 dla robotników zakładów należących do koncernu „*Gisches Erben*” (*Spadkobiercy Gischego*). Budowano je według projektu Georga i Emila Zillmannów zakładającego stworzenie wiejskiego osiedla robotniczego z dużą ilością terenów zielonych. Kolejne takie osiedle powstało na katowickim Nikiszowcu. Jego początki wiążą się z kopalnią „*Gische*”. Zgodę na budowę uzyskano w roku 1908. Również tutaj, oprócz trójkondygnacyjnych bloków mieszkalnych, między innymi powstały: katolicki kościół, szkoła żeńska i męska, obiekty usługowe, łaźnia, pralnia, posterunek żandarmerii z aresztem dla jednego więźnia, hotel robotniczy, plac zieleni z brodzikami, plac gier i zabaw dla dzieci, a nawet piece chlebowe (*piekarnioki*). Bloki posiadały odmienne fronty z przechodnimi bramami (*ainfartami*) oraz wewnętrznymi dziedzińcami. Osiedle na Nikiszowcu było przeznaczone dla około 1200 robotniczych rodzin. Jego projektantami również byli Georg i Emil Zillmannowie. Podobne osiedla powstały także w: Radlinie (kolonia Emma) i w Czerwionce (Czerwionka-Leszczyny). W Rudzie Śląskiej wybudowano ponad

30 osiedli patronackich, co stanowiło największą liczbę w skali całego Górnego Śląska. Jedno z nich tzw. *Ficinus* powstałe w latach 1860-1876 przeznaczone było dla robotników kopalni „*Gottesseggen*” („*Błogostawieństwo Boże*”). Dla pracowników „*Friedenshütte*” („*Huty Pokój*”) w Nowym Bytomiu powstało osiedle zwane *Kaufhaus*. W dzielnicy Zabrze-Biskupice, pomiędzy doliną rzeki Bytomki a trasą łączącą Bytom z Zabrzem, w latach 1863-1871 wybudowano osiedle robotnicze *Borsig* dla pracowników kombinatu górniczo-hutniczego niemieckiego fabrykanta Augusta Borsiga. Blisko tzw. *Zandki*, czyli Kolonii Piaskowej powstał jeden z tzw. „*domów z żelaza*”, a w dzielnicy Zabrze – Rokitnicy wzniesiono osiedle robotnicze fundacji hrabiego Franciszka von Ballestrema. W Rybniku podobne osiedla powstały w dzielnicach: Chwałowice, Niedobczyce, Niewiadom i Paruszowiec-Piaski.

W świetle badań Marii Lipok-Bierwiaczonek: *Familok budowano z cegły, materiału dostarczały liczne i dobrze prosperujące na przełomie XIX i XX w. cegielnie. W domach budowanych według typowych projektów, tanich lub darmowych, bryła i sposób rozwiązania pozbawionej dekoracji elewacji nie wyróżniały się niczym szczególnym – dominował harmonijny rytm okien, często zamkniętych półkoliście, czasem ozdobą był gzyms między kondygnacjami z ukośnie ułożonych cegieł lub ryzalit mieszczący wejście do klatki schodowej. Dachy stosowano dwuspadowe, choć zdarzały się konstrukcje bardziej złożone. Na osiedlach projektowanych przez wytrawnych architektów elewacje budynków zachwycały swoim wyglądem. Dominowały na nich niepowtarzalne motywy zdobnicze, tynkowane blendy, fragmenty muru pruskiego i wykusze. Mieszkania w *familokach* składały się z reguły z dużej kuchni i pokoju, czasami z kuchni i dwóch pokoi, czasami także z komórki – spiżarni. Typowe mieszkanie miało około 35 m². Przepisy pruskie z 1904 roku nakazywały wyposażyć domy w prąd elektryczny, bieżącą wodę oraz ubikację. W starszych domach wodę zapewniał zlew (*ausgus*) z kranem (*kokotek*) umieszczony w sieni. Ubikacja (*haziel*) dla kilku rodzin mieszkających w jednej klatce schodowej początkowo znajdowała się na podwórzu, a później na półpiętrze. Wszystkie *familoki* posiadały piwnice i komórki usytuowane w podwórzu. Przeznaczano je na skład węgla lub chlewik (*chlywik*) na: świnie, kozy lub króliki. Na stryszku komórki umieszczano siano. Mieszkańcy *familoków* posiadali małe ogródki. W niektórych*

osiedlach budowano *piekaroki* (*piekarnioki*), w których kobiety wypiekały chleb lub *kotocze*.

Poza wymiarem materialnym *familok* miał swój szczególny wymiar społeczny. Jego mieszkańcy tworzyli wspólnoty, których spójność wynikała z faktu wspólnego zamieszkania i miejsca pracy. Za tym w parze szedł ten sam typ związków z pracodawcą, koleżeństwo zawodowe, wspólny rytm życia dopasowany do rytmu zmian w kopalni i te same zachowania kulturowe. Mieszkańcy znali się z imienia i nazwiska. Wzajemnie pilnowali swoich dzieci, uczestniczyli w życiu religijnym swojej parafii, wspólnie przeżywali wszelkie trudności i tragedie życiowe. Mówili tą samą gwarą. Podobnie urządzali swoje mieszkania i na ten sam kolor (jaskrawy czerwony lub zielony) malowali futryny okien i zewnętrzne parapety. Preferowali te same dania śląskiej kuchni. Korzystali ze wspólnych urządzeń według ustalonego harmonogramu i ustalali dyżury w sprzątaniu sieni oraz podwórka. W wolnych chwilach spotykali się na wspólnym biesiadowaniu.

Osiedla patronackie i *familoki* posiadały także swój wymiar symboliczny. Prawie zawsze przeprowadzanie się do nowoczesnych bloków z powodu rozbiórki *familoków* wiązało się z nostalgią za wspólnotowym życiem panującym na starych osiedlach. W dzisiejszych czasach śląskie *familoki* odbierane są w dwojaki sposób. Budzą sprzeczne skojarzenia. Spowodowane jest to – z jednej strony – ich złym stanem technicznym i zaniedbaniami remontowymi, ale i – z drugiej strony – utrzymaniem wśród mieszkańców osiedla poczucia wspólnotowości. Mieszkańcy troszczą się o miejsce swojego zamieszkania, m.in. poprzez włączenie się do procesu szeroko pojętej rewitalizacji. *Familoki* objęto ochroną konserwatorską, a osiedle Nikiszowiec wpisano na polską listę pomników historii. Bez wątpienia *familok* stał się jedną ze śląskich ikon.

Życie w *familokach* znalazło odzwierciedlenie w *Holonku*, czyli *dobrym Panu Bogu z gliny* Janoscha (Horst Eckert). Autor *Holonka* urodził się w roku 1931 w Zaborzu, dzielnicy Zabrze. Jego książka jest wspaniałą gawędą o wielu wydarzeniach dziejących się w śląskiej osadzie robotniczej blisko Bielszowic, należącej przed II wojną światową do Niemiec. Autor w barwny sposób, z dozą czarnego humoru i pikanterii, opowiada o urodzinach i śmierci, o weselach, zatargach sąsiadek i makabrycznych wypadkach. Janosch imponuje znajomością środowiska lokalnego oraz obyczajowości górnośląskiej.

Piętnuje drobnomieszczaństwo, obłudę, okrucieństwo i głupotę środowiska robotniczego ówczesnych *familoków*. Píše o sprawach dla niego ważnych, a dla obcych być może nieistotnych: *Najlepsze było świniobicie. Podkarmił sobie człowiek takiego wieprzka w chlewiku, maścił go, głaskał, dawał mu pomyje z całego domu do żarcia – a potem następował ten piękny dzień! Ryp! Młotkiem w głowę – i świniobicie! Pelka to prawdziwa świnia. Zawsze podawał się za szlachmistrza, a potem z pożyczonego mauzera (...) W ogóle ludzie na świniobicu dzielą się na kilka kategorii. Najpierw ci, co to sam na sam z mięsem i kiełbasami zamykają się w mieszkaniu i wszystko sami zżerają, nawet z zupy, którą rozdzielają pod drzewami, wylewają tłuste oka i dolewają wody. Ludziom takim lepiej schodzić z drogi, bo kto jest sknerą, ten i kradnie. Poza tym są znowu ludzie, którzy natychmiast po zabiciu świni urządzą wielkie święto i zapraszają całą ulicę. Przynosi się piwa i przygrywa harmonia.*

Kazimierz Kutz urodzony w roku 1929 w Szopienicach, w powieści *Piąta strona świata* opisuje miejsce swojego urodzenia i wczesnej młodości: *Mój pierwszy dom był osmoloną do koloru sadzy dwupiętrową czynszówką z jednym hinterhauzem, czyli oficyną w podwórzu, i sklepem od fasady po lewej stronie.(...) Dom ten- jak się rzekło – stał na styku dwu kultur, starej – agrarnej i nowej – wielkoprzemysłowej(...). W tym miejscu stanęła lawa barbarzyńskiego wyzysku, najprawdziwsze źródło wszystkich ludzkich nieszczęść na ziemi.(...) Ziemia ta poddała się już dawno, padła pod smrodami pobliskiej huty niczym zajeżdżona szkapa pod ciężarem nadmiernym.* W innym fragmencie książki Kutz namawia czytelnika do nostalgicznej podróży do miejsc swojego dzieciństwa: *Warto stanąć przed domem swojego urodzenia, po to, by podreperować umysł i serce, ocknąć się do życia, jak po letargu, przewartościować porządek w środku i oczyścić sumienie.* W biografii Kutza *Cały ten Kutz. Biografia niepokorna* pióra Aleksandry Klich odnajdujemy fragment, w którym ukazano „rytm życia” śląskiego *familoka*: *Świtem wysypują się z niego chudzi mężczyźni z rękami powykręcanyimi od trujących oparów huty. Potem do szkoły biegną dzieci. Na koniec na ławkach przed familokami zasiadają wielkie, otyłe, rozdęte od kaszy i klusek kobiety. Gotują mięso swoim chłopom, a ci robią się coraz bardziej żyłaści.*

Na śląskich osiedlach robotniczych rozgrywa się także akcja filmu *Angelus* Lecha Majewskiego oraz filmów Kutza: *Sól ziemi czarnej*, *Pęta w koronie* i *Paciorki jednego*

różańca. Angelusa kręcono w Hucie Kościuszko w Chorzowie, Murckach, Nikiszowcu, Rydułtowach i na stacji kolejowej w Bytomiu Bobrku. *Sól ziemi czarnej* zrealizowano w otoczeniu hałd i *familoków* na osiedlach Giszowiec i Nikiszowiec w Katowicach oraz na osiedlu robotniczym Lipiny. *Pęta w koronie* została nakręcona w kopalni „*Wieczorek*” na Nikiszowcu. W filmie dominują obrazy osady górniczej, będące egzemplifikacją wartości ważnych dla Ślązaków: domu, rodziny i etosu pracy. Natomiast *Paciorki jednego różańca* nakręcono w kolonii domków górniczych w Giszowcu. Film traktuje o agonii dawnego Śląska, wypieranego przez nowoczesny Śląsk wieżowców. Główny bohater filmu, Karol Habryka, jest uosobieniem walki o świat dawnych wartości, dziedzictwa i tożsamości.

Marek Szoltysek, znawca historii oraz kultury regionu, dokonał bardzo trafnego opisu śląskich familoków. W jednej ze swoich publikacji zatytułowanej *Elementarz Śląski* napisał: *Fest charakterystyczne dlo Śląska są familoki, czyli chałpy, kaj są mieszkania dlo poru rodzin. Familoki stowiały kedyś dlo swoich robotnikow kopalnie, huty abo inne fabryki. Idzie pedzieć, że familoki to są takie downiysze małe bloki miyszkalne. Są one jednak lepsze od dzisiyjszych blokow, bo dlo rodziny je tam niy yno miyszkanie, ale jeszcze inne wygody. Kole familoka kożdo rodzina mo miejsce dlo siedzynio na placu. Niykerzi stowiają se tam ławeczka i stół. Do miyszkanio we familoku noleży tyż malutko szopka i konsek zagródki. Downij tyż kole tyj szopki stoł haźlik, ale dzisiaj te luksusy są już porobione we środku chałpy. W szopkach zaś ludzie mieli wągel do polynio w piecu abo tyż trzymali se tam koza, kury a czasym nawet wieprzka. Niykere śląskie familoki mają fest piykno architektura.*

Senator Krystyna Bochenek zwróciła uwagę na najważniejszą wartość płynącą z mieszkania w familokach, uznając jednocześnie *familok* za najpiękniejsze śląskie słowo: *Piękne słowo to takie, które sprawia, że na sercu robi się ciepło. We mnie taką reakcję wywołuje familok, czyli tradycyjny śląski dom, wypełniony rodzinnym ciepłem, bezpieczny, solidny dzięki cegłom, z których jest zbudowany, ale także więziom łączącym jego mieszkańców.* Wypowiedź senator Krystyny Bochenek budzi skojarzenia z niezwykle ciekawą publikacją *Antologia. Najpiękniejsze śląskie słowa* wydaną przez Muzeum Śląskie w Katowicach i Bibliotekę Gazety Wyborczej. Słowo *familok* – rodzinny dom pracowniczy wyjaśniono w następujący sposób: *zbudowana z cegieł kamienica*

przeznaczona dla rodzin pracowników przemysłu ciężkiego, głównie górników i hutników. Te dwu-, trzypiętrowe wielorodzinne budynki mieszkalne ze wspólnymi ausgusami, hażłami budowano na przełomie XIX/XX w. Stąd gwarowe określenie familok. Słowo to kojarzy się z jedną wielką śląską Rodziną. Familok jest niczym mamulka. Zawsze można do niego wrócić. Dla mnie familok to metafora Śląska i śląskości (Maya Kowalczyk/Gliwice). Wokół pojęcia *familok* oscylują także w sposób bezpośredni lub pośredni inne śląskie słowa zamieszczone w publikacji, takie jak: *antrejek* – przedpokój, *bifyj* – kredens jako serce kuchni i napęd życia codziennego, *brotbiksa* – pojemnik na chleb, *bunclok/bonclok* – garnek gliniany (kamionkowy) służący do kiszenia kapusty czy ogórków, *ciaplyta* – błoto powstałe po ulewie, *fisla* – stryszek na gołębie, *gardina* – firana, którą odstawiamy, wypatrując i czekając powrotu bliskiej osoby, śledząc tęsknie jej odejście, podziwiając wschody i zachody słońca, *gorcuś* – garnek cynkowany, miedziany, aluminiowy, stalowy i emaliowany, *gulik* – ściek, kanał, studzienka ściekowa, *kadłubek* – domek dla ptaków, *karminadel/karbinadel* – kotlet mielony popularny w śląskiej kuchni, *klopsztanga* – trzepak stojący na każdym placu, między chlewikami a familokiem, miejsce dziecięcych zabaw na podwórku, spotkań i popisów akrobatycznych, *kwaska* – sok z kiszanej kapusty, *nociastek* – zaczyn, zakwas do wypieku smakowitego i sycącego chleba, który zawdzięcza mu swoje przymioty, *ryczka* – zydelek towarzyszący nam od najmłodszych lat do starości, *szajbki/szajtki* – firanki, które wieszano się do połowy kuchennego okna, „*Szczyńś Boże/Szczeńś Boże* – Dzień dobry, słowa oddające etos pracy górniczej Opatrzności Bożej, a także pozdrowienie o niezwykle pozytywnym ładunku, dobrze nastrojające do nadchodzącego dnia, *sznita z bajlagom* – kanapka czyli kromka chleba z obłożeniem, *szolka* – filiżanka.

Mityczny świat dwóch najbardziej charakterystycznych dla Górnego Śląska osiedli robotniczych: Giszowca i Nikiszowca, jakże różnych po względem architektonicznym, lecz podobnych w zakresie życia społeczności lokalnej, znalazł odzwierciedlenie w książce Małgorzaty Szejnert *Czarny ogród* wydanej w Krakowie przez Wydawnictwo Znak. We wstępie czytamy: *Sto lat temu na Górnym Śląsku powstało osiedle, w którym miały rozkwitać cnoty rodzinne i pracownicze. Domy pod wysokimi dachami z gontu stały w jabłoniach, a jeśli któraś zaczynała marnieć, pracodawca wysyłał anioła, wielkiego mężczyznę w czarnych kamaszach, który przynosił zdrowy szczep i stawiał przy furtce.*

Pracodawca rychło się zorientował, że ten zielony raj nie pomieści wszystkich robotników, jakich mu potrzeba. Niemal więc od razu, o parę kilometrów dalej, urządził drugi, lecz zupełnie inny: czerwone miasteczko, zwarte jak twierdza, z bramami prowadzącymi w brukowane uliczki i w dziedzińce ukryte wśród murów. Z czasem związał ze sobą zielone, czerwone i czarne (czyli kopalnię, która powstała już wcześniej) kolejką jak z lunaparku. Wozila bezpłatnie na szczytę, do kościoła albo na piwo. Początek temu dał Adam. Nie pierwszy człowiek, lecz pierwszy Giesche. To jego dalecy potomkowie zrobili biznesplan i na ziemi znajdującej się pod berłem cesarza Wilhelma II zbudowali Gieschewald i Nickischschacht.”.

Dzisiejsze *familoki* bardzo różnią się między sobą pod względem wyglądu, funkcjonalności, a nawet obejścia wokół nich. Osiedle na Piaskach w Rybniku zachwyca wspaniale odnowioną elewacją. W Chwałowicach mieszkańcy wzbogacili wyposażenie swoich mieszkań o łazienki i toalety. Na fasadach widnieją anteny satelitarne, a przed familokami stoją zaparkowane samochody. Niestety, na wielu takich osiedlach aż prosi się o gruntowne remonty. Wchodząc na teren niektórych z nich, mamy nieodpartą wrażenie, że przenieśliśmy się nagle do minionej epoki. Wewnętrznie buduje nas ich urok, a poraża stan techniczny. Dlatego niezwykle ważnym wydaje się zadanie mieszkańcom *familoków* kilku pytań:

- Co powoduje, że chcą żyć w tym miejscu?
- Czy nadal panuje tutaj swoista atmosfera wspólnoty mieszkańców?
- Jak modernizują miejsce swojego zamieszkania?
- Czy w swoim zachowaniu, a zwłaszcza wspomnieniach nawiązują do czasów minionych?
- Czy pragną przekazać następnym pokoleniom czar tego niezwykłego miejsca?

Festyn z okazji dnia dziecka w dzielnicy Chwałowice

Zofia R. od 32 lat mieszka w tzw. nowych familokach w Rybniku-Chwałowicach na ulicy Zwycięstwa. Jest niezwykle dumna z tego, że przyszło jej tutaj żyć. Nie widzi jakichkolwiek minusów mieszkania w familoku. Podkreśla głębokie więzi łączące mieszkańców. Panuje tam rodzinna atmosfera. Ludzie darzą się wielką życzliwością i udzielają sobie sąsiedzkiej pomocy, na przykład w trudnych chwilach oraz przy wychowywaniu dzieci. Urządzane są wspólne biesiady. Tradycją stało się wspólne grillowanie i sąsiedzkie picie kawy. Mieszkańcy w znacznym stopniu zmodernizowali swoje mieszkania. Posiadają łazienki i toalety, wymienili okna. Założyli centralne ogrzewanie. Wewnątrz familoków oraz w ich obejściu panuje porządek, chociaż w przeszłości bywało jeszcze lepiej. Zmieniły się czasy i mieszkańcy nie hodują świń, królików i gołębi. Są bardziej zagonieni, dlatego wzajemne więzi uległy ochłodzeniu. Z okazji festynów, świąt, urodzin czy wesel familoki przybierają odświętny wygląd. Jest tutaj wesoło, bezpiecznie i rodzinnie.

Jan K. (lat 65) pamięta czasy, gdy odwiedzał swoją babcię mieszkającą w Rybniku-Chwałowicach na tzw. starych familokach wybudowanych wzdłuż ulicy prowadzącej do Jankowic. Panowała tam niezwykła, rodzinna atmosfera. Ludzie żyli w zgodzie. Warunki mieszkaniowe były dobre, chociaż nieporównywalne z obecnymi. Cztery rodziny mieszkające w jednej klatce schodowej dbały o jej czystość i porządek. Każdy wiedział co i kiedy należy posprzątać. Wspólnie sporządzano grafik dyżurów. Okna malowano na czerwono, a na parapetach instalowano płotki. Dzięki nim można było tam przechowywać chociażby garnki z jedzeniem. Ubikacje były na zewnątrz budynków. Również tam panował porządek. Każda rodzina posiadała niewielki ogródek oraz chlewik na świnie i króliki. Ludzie dzielili się wszystkim, co posiadali. Ktoś z mieszkańców skonstruował pralkę, która wędrowała do kolejnych mieszkań.

W piwnicy jednego z familoków cztery rodziny urządziły sobie pralnię z wielką wanną, która dodatkowo służyła do kąpieli. Życie na familokach było zaszczytem. Kopalnia dbała o potrzeby ludzi. Najdrobniejsze zgłoszone potrzeby było szybko realizowane. Niestety w kolejnych latach budowano nowoczesne bloki, a familoki ulegały powolnej degradacji. Nie przeprowadzano potrzebnych remontów. Starzejąca się populacja mieszkańców nie była w stanie sprostać wymogom wkraczającej wszędzie nowoczesności. Dla wielu ludzi motywem mieszkania w tym miejscu stał się niski czynsz oraz względy rodzinne.

Festyn z okazji Dnia Dziecka w dzielnicy Paruszowiec-Piaski

4. RYBNICKIE LEGENDY

Obserwacje prowadzone przez sporą grupę nauczycieli – regionalistów pozwalają na wyciągnięcie wniosków dotyczących przedmiotu „Edukacja regionalna”. Zgodnie z nimi warto, a wręcz należy, uwzględnić w jego nauczaniu śląskie legendy oraz podania i to zarówno te o zasięgu regionalnym, jak i lokalnym, znane i często zapisywane przez ich ludowych piewców. Uczniowie od pierwszych lekcji historii mają świadomość, że każde zdanie zapisane w podręczniku szkolnym musi mieć oparcie w źródłach pisanych lub materialnych. Historii nie można pisać wedle własnego uznania. Musi być poparta dowodami, bez włączania do nich elementów fantastyki. Z drugiej strony taki przekaz nie zawsze budzi zainteresowanie odbiorców. Inaczej jest z legendami. Mimo, że nasycone irracjonalizmem, wywołują wielkie zainteresowanie wśród dzieci, są zapamiętywane i przekazywane z pokolenia na pokolenie. Wywołują emocje i pozwalają na zakorzenienie się uczniów w świecie regionu i małej ojczyzny. Młody człowiek łączy przekaz legendarny z konkretnymi miejscami w krajobrazie kulturowym swojego miejsca zamieszkania, dzięki czemu poznaje ich historię.

Legenda może stanowić także nieoceniony materiał wykorzystywany w pracy nauczyciela, także w jego rozwoju zawodowym, czy wręcz naukowym. Wielu nauczycieli regionalistów stało się autorami publikacji opisujących świat legend najbliższego dla nich świata. Legendy są tylko niewielkim wątkiem treści, jakie poznają uczniowie w ramach edukacji regionalnej, jednakże mogą stanowić bazę bardzo ciekawych sposobów pracy lekcyjnej i pozalekcyjnej. Uczniowie chętnie rysują postacie będące bohaterami legend, przy pomocy nauczycieli tworzą niewielkie i bardziej rozbudowane formy sceniczne, piszą opowiadania. Ich treść stanowi dla nich podstawę przemyśleń i rozmów, często identyfikują się z postaciami zasłyszanymi w legendach. Nieocenioną wartość ma również barwny i sugestywny przekaz legend dokonywany przez nauczyciela. Może on być poparty dodatkowo przekazem wizualnym, co dodatkowo wzmacnia jego siłę i skuteczność. Śląskie legendy stanowią niewyczerpane źródło inspiracji dla pedagogów. Ich analiza pozwala na snucie refleksji natury pedagogicznej pomocnych w pracy wychowawczej. Dla ucznia legenda jest mocnym ogniwem łączącym go z jego regionem a zwłaszcza światem „małej ojczyzny”. Warto

więc po nie sięgać i opowiadać je dzieciom barwnym językiem, opierać na nich część realizowanych programów.

Legendy są ważnym elementem naszej kultury ludowej i tradycji, która musi przetrwać, gdyż jak głosi Alojzy Lysko *jest ona najdoskonalszą twierdzą, nie do zdobycia dla obcych. (...) w niej kryje się najcenniejszy talizman – miłość do ziemi rodzinnej*⁶⁶. Przytoczone poniżej legendy, dotyczące pięciu rybnickich dzielnic, opracowano w oparciu o publikację Jerzego Buczyńskiego *Tajemnice rybnickich dzielnic* wydaną w Rybniku w roku 2012 staraniem Rybnickiej Agencji Wydawniczej. Autor publikacji jest urodzonym w Radlinie emerytowanym górnikiem, autorem wielu książek o tematyce śląskiej, laureatem nagród w dziedzinie literatury, publicystyki i kultury. Ilustracje do legend wykonała Martyna Świąder, uczennica Zespołu Szkolno-Przedszkolnego nr 8 w Rybniku.

Legenda „Chrzest Rybnika” przenosi nas do Śródmieścia, w miejsce zwane Górką Kościelną lub Górką Cerekwicką. Wznosi się tam prezbiterium kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny zbudowanego około 1450 roku. W roku 1797 rozebrano nawę kościoła, a część cegły wykorzystano do budowy kościoła pw. Matki Boskiej Bolesnej. Pozostawione przy rozbiórce prezbiterium obecnie stanowi niewielki kościółek zwany Akademickim.

Legenda dotyczy czasów, gdy w miejscu tym wznosiła się świątynia składająca się z kilku potężnych dębów i rzeźby pogańskiego boga. *Posąg miał ponad dwa metry*

wysokości, a przedstawiał postać z okazałym, wypukłym brzuchem i okrągłą twarzą, którą ozdabiał pokaźny gruby nochal. Nad rzeźbą znajdował się daszek, wsparty na dwóch drewnianych słupach. U stóp górki, na której stała prymitywna świątynia, położona była niewielka osada złożona z kilkunastu drewnianych

⁶⁶ A. Lysko, *Tylko w macierzy jest prawda*, op.cit., ss. 36-37.

chatup. Wokół niej rozlewało się kilka dużych stawów. W owych czasach prastara śląska nazwa stawu brzmiała „rybnik”, od znajdujących się w nim ryb, więc i wspomniana już osada nazwana została także Rybnik. Jej mieszkańcy uprawiali małe polećka, ale przede wszystkim zajmowali się połowem ryb w stawach.

W owych czasach wioska Rybnik należała do Państwa Wielkomorawskiego. Jak głosi legenda, jesienią roku 889 do osady zbliżało się trzech ludzi na koniach. Jeden z nich był mnichem. Za nim podążało dwóch pachołków. Udali się na wspomniane już wzgórze. Patrząc na drewniany posąg bożka, mnich powiedział: – *Oto ohydny bałwan, który swoją szpetną gębą uwłacza naszemu Jezu Krystowi!*. Jeden z pachołków dodał: – *Temu pogańskiemu bogu bardzo dobrze się powodzi. Patrzcie, jaki jest wypasiony!*

U stóp rzeźby stały dwa gliniane dzbany, leżało kilka placków, owoce i warzywa. Były to dary złożone przez rybniczian swojemu bogowi. Gdy brat Hugon, bo tak nazywał się zakonnik, chciał skosztować miodu znajdującego się w jednym ze dzbanów, na jego głowie wylądował spory kamień. W tym samym czasie groźnym męskim głosem ktoś rzekł: – *Niy tykać ofiar należónych do bogów*. Tajemniczą mówiącą osobą był wieśniak o szpakowatych włosach opadających na ramiona, który zwał się Wojśław i sprawował w osadzie funkcję przywódcy. Obok niego stało kilku jasnowłosych mężczyzn, skromnie ubranych i trzymających w rękach widły, drąg i siekierę. Wojśław wyrwał zakonnikowi z ręki dzban i rzekł: – *Oddowej to!* A później dodał – *Wynoście się stónd, ale już!* Po chwili rzekł: – *Bier grubasie tamtych dwóch i uciekajcie stónd, póki macie kości chtë!*. Przybysze posłusznie opuścili wzgórze a wieśniacy czuli satysfakcję z tego, że obronili swojego boga.

Po upływie trzech dni do osady przybyło kilkunastu mężczyzn ubranych w skórzane kubraki i hełmy na głowach. W rękach trzymali miecze i oszczepy. Zagonili

mieszkańców na środek wioski. Dowódca zwrócił się do rybniczan: *Pójdziecie teraz wszyscy na górkę, gdzie stoi wasz drewniany bożek!* Na pytanie Wojstawa o cel wizyty odpowiedział: – *Nie jesteśmy zbójami, lecz eskortą brata Waclawa, świętego zakonnika, który za przyzwoleniem morawskiego księcia będzie oświecał wasze ciemne łby. A teraz pójdziecie wszyscy na wzgórze, bo brat Waclaw już na was tam czeka.* Na wzgórzu oczekiwali na zebranych: brat Hugon i jego dwaj pachołkowie oraz wspomniany już ojciec Waclaw, który od pewnego czasu wędrował po Śląsku nawracając i chrzcząc pogański lud. Gdy rybniczanie dotarli do pogańskiej świątyni, przemówił do nich Waclaw: – *Witajcie dobrzy ludzie i niech wasze serca się radują, że do was przybyłem. A przybyłem po to, aby dusze wasze od wiekuistej zguby ratować. Albowiem dotychczas żyliście w ciemności, a teraz ujrzycie wielką światłość.* Wieśniacy nie rozumieli znaczenia tych słów. Po chwili kapłan dodał: – *Księżę morawski, któremu wy też podlegacie, oddał swoje państwo w opiekę potężnemu Bogu. Bogu jedynemu, czczonemu przez liczne narody żyjące na świecie. I ja wam, dobrzy ludzie, o tym Bogu opowiem (...) Ale przedtem zniszczony zostanie ten kawał kłosa, ta ohydna figura, w której siedzi diabeł, demon zła (...).* Mimo oporu zebranych pachołkowie zniszczyli posąg pogańskiego bożka. Rybniczanie ze zgrozą patrzyli, jak ich bożek, uznawany przez nich dotychczas za potężnego, nadprzyrodzoną i niezniszczalną istotę, teraz przemienia się w stertę porąbanego drewna (...) – *Nasz bóg został pokonany – wyszeptał Wojstaw, a po jego pomarszczonych policzkach stoczyły się dwie grube łzy.*

Kolejne dziesięć dni zakonnicy przeznaczili na nauczanie rybniczan nowej wiary: o Bogu, który stworzył ich świat i samego człowieka, posłał na ziemię swojego Syna, a ten za grzechy ludzi umarł i po trzech dniach zmartwychwstał. Później dokonano chrztu mieszkańców rybnickiej wioski. *Od wczesnego rana dzieci, kobiety, a na końcu mężczyźni po kolei wchodzili do największego, znajdującego się w obrębie wioski, stawu, gdzie Waclaw i brat Hugon nabierając kamienną czarką wody, polewali nią głowy dorosłych i dzieci. Wszyscy ochrzczeni otrzymali nowe imiona, pochodzące od świętych patronów.* W miejscu, gdzie stał pogański posąg, widniał teraz wysoki, misyjny krzyż. Wojstaw, któremu na chrzcie świętym dano imię Paweł, spoglądając na to miejsce rzekł: – *Jezu Kryst. Nasz nowy Bóg*

W Niedobczycach opowiada się legendę pod tytułem *Leśny potwór* o rycerzu zwanym Niedobkiem. Miał on być podwładnym Mieszka Piłtonogiego – księcia raciborskiego i opolskiego a od roku 1210 księcia zwierzchniego Polski. Był to drugi syn księcia opolskiego Władysława II Wygnańca. Urodził się między rokiem 1131 a 1146, a zmarł w roku 1211. Przydomek księcia nawiązywał do jego krzywych lub poplątanych nóg.

Rybnik-Niedobczyce. Widok na hałdę od strony ul. I. Paderewskiego (Os. Rymer)

Niedobek w nagrodę za wierną służbę księciu i usługi wojenne otrzymał ziemię. Wykarczował las i postawił sobie zgrabny, drewniany dworek. Sprowadził ludzi i założył wioskę, którą od jego imienia nazwano Niedobczycami. Żył się w niej spokojnie i w miarę dostatnio. Niedobek był dobrym, życzliwym i sprawiedliwym panem dla swych poddanych. Ponieważ nie mógł znaleźć sobie żony, prowadził życie samotnika uwielbiającego polowania.

Jednak spokój Niedobka i mieszkańców Niedobczyc zakłóciło niespodziewane wydarzenie. *Pewnego dnia na położonej w pobliżu wioski leśnej polanie, otoczonej dębowym zagajnikiem, młody pasterz Janko pasł stado świń. (...) Stadko Janka nie było zbyt duże, bo liczyło zaledwie pięć sztuk. Miało się już ku południu. Lipcowy dzień był nadzwyczaj skwarny, z bezchmurnego nieba, na którym zawisła rozpalona do białości kula słońca, lał się prawdziwy żar. Janko szczypty, piętnastoletni młodzieniec, usiadł w cieniu prastarego, rozłożystego dębu, rosnącego na skraju niewielkiej polanki (...), wyciągnął z kieszeni kapoty niewielką piszczałkę, którą sam sobie wystrugał z lipowej gałęzi.*

Nagle w leśnym gąszczu zagrzmiał niesamowicie głośny ryk i poniósł się echem pomiędzy drzewami. – Co to było? – Janko odjął fujarkę od ust. Ryk odezwał się ponownie. W zaroślach rozległ się potężny tupot i zbliżał się do polany. Spomiędzy grubych pni

dębów wychylił się potężny niedźwiedź. Miał zmierzwioną, rudawą sierść, łeb wielki jak cerber, przekrwione oczy, zaś w szeroko rozwartej paszczy widniały długie pożółkłe kły. Wyszedłszy na skraj polany, zwierzę stanęło na tylnych łapach, a wtedy Janko z ostupieniem stwierdził, iż wysokością przerasta normalne niedźwiedzie co najmniej o trzy głowy. – Bożyczku roztomily – wymamrotał pasterz trzęsącymi się ze strachu wargami – dyć to je jakowyś leśny potwór!

Niedźwiedź dopadł struchlałe z trwogi świnie i bydlątka. Janko poinformował o zdarzeniu mieszkańców Niedobczyc, którzy bardzo zaniepokoiли się zaistniałym zdarzeniem. Uspokajał ich sołtys Habela, twierdząc, że: – *Tyn leśny potwór, jakeśmy widzieli zeżar świnie, ale jo myśla, że ón chned się wyniesie z naszych lasów. Jak się nagle pojawił, tak samo nagle zniknie.*

Stało się jednak inaczej. Jeszcze tej samej nocy niedźwiedź zaatakował w samej wsi i porwał młodego barana. Później zaatakował jeszcze dwukrotnie. Najpierw porwał kozę, a później uprowadził cielaka sołtysa Habeli.

Przerażeni mieszkańcy Niedobczyc zaczęli opuszczać swoje zagrody i chronić się w sąsiednich wsiach. W wiosce pozostało zaledwie kilkoro mieszkańców. W tym czasie Niedobek był z wizytą u znajomych mieszkających w Pszczynie. Kiedy ten trzydziestoletni mężczyzna o wysokiej, potężnej posturze, znamionującej ogromną siłę, o jasnych prostych włosach obciętych równo nad brwiami, z tyłu opadającymi na plecy. Ubrany w białą koszulę i czarne spodnie wrócił do domu, postanowił (...). – *Jutro pojedę do lasu poszukać tego niedźwiedzia i obiecuję, iż zginie on z mojej rynki.* Jak postanowił, tak

zrobił. Pocwałował w stronę lasu a za nim biegł jego wierny Sznupek. *Niedobek i jego pies przez cały dzień krążyli po leśnych ostępach, lecz nie natrafili na ślad ogromnego niedźwiedzia (...). Gdy świt zapalał już na niebie różowe zorze, nagle leśną gęstwiną wstrząsnął straszliwy, ogłuszający ryk. Spomiędzy gałęzi drzew furgnęły w powietrze przerażone ptaki. Tak Niedobek i leżący przy jego nogach, drzemiący Sznupek, porwali się na równe nogi. I oto w zaroślach, gdzieś niedaleko, ponownie dał się słyszeć niesamowity głos leśnego potwora. Rycerz pochwycił jeden z oszczepów. Nie miał najmniejszych wątpliwości, że w chaszczach czai się tropiony przez niego niedźwiedź. Podejrzenia potwierdziły się. Niestety, Sznupek atakując leśną bestię, padł martwy w nierównej walce. Wściekły Niedobek cisnął oszczepem w niedźwiedzia i ostrze wbiło się w jego pierś. Rycerz rzucił się na swoją ofiarę, ale: *niedźwiedź, którego siły zdały się opuszczać, nagle z szybkością piorunu porwał się z ziemi. I zanim Niedobek zdążył uderzyć toporem, zwierz wyrzucił go łapą w środek piersi. Rycerz wypuściwszy topór z ręki, poleciał kilka metrów do tyłu i runął plecami na ziemię. W piersiach czuł żywy ogień, zaś oczy zaszyły mu szarą mgłą. Nad Niedobkiem zawisło widno niechybnej śmierci.**

W miejscu rozgrywającej się tragedii przypadkowo znalazła się młoda dziewczyna. *Miała na sobie ciemnozielony strój myśliwski z kołpakiem i z piórkiem, nakrywającym gęste, kasztanowe włosy. Przez plecy zwiisał jej łuk oraz kołczan ze strzałami. Zauważyła, że wielki zwierz zbliżał się do leżącego na ziemi człowieka. Wtedy: *nie tracąc ani sekundy, dziewczyna wyrwała błyskawicznie strzałę z kołczana, założyła na cięciwę i prawie nie mierzając, wystrzeliła. Strzała przeciąwszy ze świstem powietrze, wbiła się głęboko w lewe oko niedźwiedzia. A w dwie sekundy później następna strzała utkwiała w jego prawym oku. Potężny leśny potwór zaryczał głosem najwyższej wściekłości, a potem zacharczał strasznie z bólu i opadł na czworaki.**

Dziewczyna o imieniu Olga pokonała potwora i jednocześnie uratowała Niedobka, który rzekł do swojej wybawicielki: – *A teraz pozwólcie Olgo, że gorónco, z całego serca podziynkuja wóm za uratowani mi życia – i głęboko skłonił się przed dziewczyną. Ona zaś odrzekła poważnie: – Ni mie, a Bogu dziynkujcie, zech się znojdła tukej w odpowiednij chwili. Niedobek zabrał Olgę do swego dworu, a później odwiózł ją do Chwałowic, do jej wuja.*

Zwłoki niedźwiedzia przewieziono do Niedobczyc. Mieszkańcy wsi oglądali je z przerażeniem. Następnie je spalono. Legenda kończy się bardzo szczęśliwie. *Niebezpieczna przygoda, w której Niedobek omal nie postradał życia, okazała się dla rycerza wielce szczęśliwa. Nie minęło bowiem od owych groźnych wydarzeń nawet sześć miesięcy, a Niedobek pojął za żonę wojowniczą amazonkę Olgę.*

Pierwsza wzmianka o miejscowości Niewiadom pochodzi z 1414 r. i wiąże się z osobą niejakiego Kropacza, o którym w jednym ze źródeł historycznych napisano: ***Kropacz, pan na Niewiadomu.*** Około roku 1792 graf von Hoym wybudował tutaj kopalnię i nadał jej nazwę „Hoym” pochodzącą od jego nazwiska. W ten sposób Niewiadom z wioski rolniczej przekształcił się w osadę górniczą. Wśród ludności Niewiadomia popularną stała się legenda „**Złote dukaty Skarbnika**”.

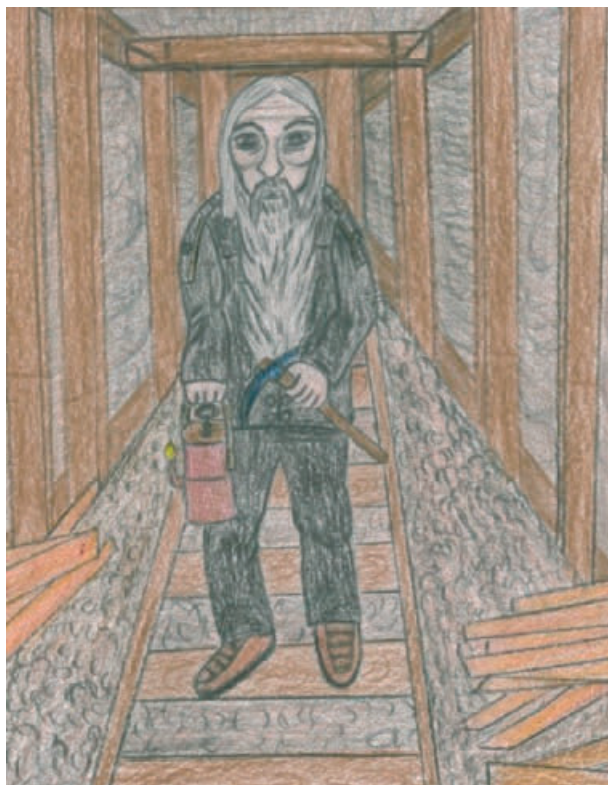
Rybnik-Niewiadom. Widok na Zabytkową Kopalnię „Ignacy”

Na „Hoym – Grubie” pracujący tam górnicy prawie wcale nie rozmawiali o Skarbniku. Inaczej jednak było w sąsiedniej kopalni „Charlotte” w Rydułtowach. Tam podobno ten duch kopalnianych podziemi pojawiał się już kilkakrotnie. Paru rydułtowskich górników przysięgało, iż zdarzyło się im oglądać ducha podziemi na własne oczy. Według ich opowieści Skarbnik jawił się jako stary górnik z siwymi, długimi do ramion włosami i sięgającą pasa brodą. Miał na sobie skórzane ubranie ze srebrnymi guzikami, a w rękach dzierżył karbidkę i krótki sztygarski kilofek. Rozmawiał życzliwie z ludźmi, którym się ukazał, pomagał im w pracy, jadł ich chleb oraz zażywał tytoniu. Jednakże nie był on takim dobrodusznym duchem, jakby się zdawało i na jakiego wyglądał. Bo oto pewnego razu

pobił ciężko jednego górnika, który ciągle przeklinał na dole kopalni. Skarcony przez Skarbnika delikwent wyjechał na powierzchnię ze swoimi zębami w kieszeniach. Duch kopalni miał mocną pięść (...).

Rydułtowski górnicy opowiadali swoje historie, lecz ich kamraci z Niewiadomia nie chcieli w nie uwierzyć. Najbardziej z tych fantastycznych opowieści wyśmiewali się pracujący na „Hoym – Grubie”- Erwin Gorgol i jego kolega Jorguś Szpotawa. Byli straszliwymi awanturnikami. Bez ich udziału nie odbyła się żadna bijatyka w okolicy. – *Wóm zamiast galot trza dać kiecki, boście som babami, kiere wierzóm w jakoweś podziemne duchy – wołał wysoki jak kościelna wieża, z jasną czupryną, Gorgol. – Od strachu przed jednym brodziatym starzykiem trzepiecie spodniokami – wtórował kamratowi Szpotawa. Ten miał rude włosy, był niskiego wzrostu, ale za to zbudowany jak Herkules. Pewnego razu, siedzący samotnie przy jednym ze stolików niski mężczyzna z łysą jak kolano głową i siwym wąsem, odezwał się poważnie do młodzików: – Karlusy, nie róbcie se błoznów ze Skarbnika.*

Bo może być, że ón poszuko z wami spotkania, a wtedy na pewno niy bydzie wóm do śmiechu (...). Po pewnym czasie na podszybiu kopalni „Hoym” sztygar Alfons Kacperek rozdzielał pracę górnikom. Gorgol i Szpotawa zostali skierowani do starego chodnika

wentylacyjnego wiodącego do szybu numer dwa, aby sprawdzić czy wszystko tam jest w porządku. Po czterdziestu minutach dotarli do chodnika i postanowili chwilę odpocząć: *usiedli na walających się tu i ówdzie cienkich deseczkach, zwanych okorkami. Opartszy się o wykrzywione stemple, wyciągnęli wygodnie nogi przed siebie, po czym wydobyli z kieszeni paczuszki z jedzeniem i poczęli ze smakiem pałaszować chleb.* Ku ich zdziwieniu, w tym miejscu nagle pojawiła się mała, ruchliwa i dziwna

myszka: *miała jednolicie, srebrzyście błyszczące futerko, grube wąsy, coś na kształt maleńkiej bródki oraz paciorkowate, intensywnie świeczące zielone oczka. Chyba chce, co by my dali jej trocha chleba – zauważył Gorgol. - Może dostać, ale kamiyniym po grzbiecie – fuknął Szpotawa i zaraz wcielił swoje słowa w czyn. Znudzeni górnicy rozpoczęli grę w karty. Wtedy, niespodziewanie usłyszeli głęboki, męski głos: - Karlusy, czy mogą też zagrać se z wami? (...) Przed nimi stał niski, chudy górnik dzierżący w dłoni lampkę świecącą dziwacznym, niebieskawym płomykiem. Tkwiący na jego całkowicie tysej głowie za duży hełm, opadał mu aż na odstające uszy, zaś nad siwym wąsem tyskały zielone oczy.*

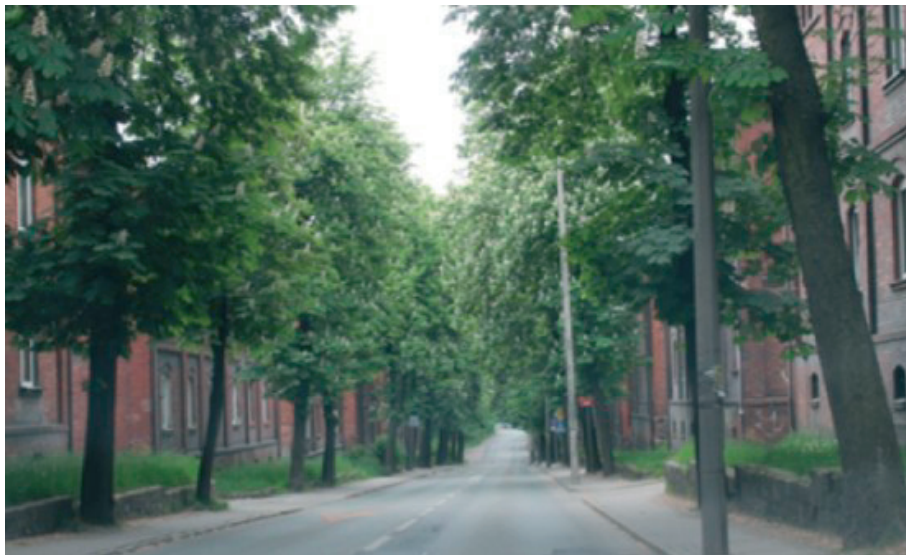
Górnicy poznali człowieka spotkanego trzy dni temu w karczmie. Nieznajomy postawił w grze swoje złote pieniądze, zaś Gorgol i Szpotawa niedojedzone kromki chleba. Po kolejnej rundzie tajemniczy gość zaproponował: – *Karlusy, a niy chcielibyście mieć wiyncyj takich dukatów? (...) Otóż byłech dzisiaj w starym zawalisku na pióntym pokładzie i tam bez przypadek odkrył zech pomiyndzy kamiyniami i skałami wónski wejście do niywielkij jamy. Wczotgołech się do tyj jamy i znod zech w nij żelazno skrzynia pełno dukatów.*

Natychmiast wszyscy udali się we wskazane miejsce. Nagle Jorguś i Erwin zauważyli, że: *stojący przed nimi górnik zaczął rosnać, wydłużać się, bary mu się poszerzyły, pod bluzą uwapukliły się grube bryły mięśni. Jednocześnie z tysej czaszki puściły się długie do ramion, zmierzwione kudły, a siwa broda wyrosła mu aż do pasa. Tajemniczy gość odezwał się słowami: - No tóż dowidzcie się, ze joch je Skarbnik, Duch kopalni. Niy wierzyliście, że jo istnieja, tóż teraz mocie mie przed sobóm. Postanowiyłech się wóm ukozać, bo móm z wami do pogodanio ... Dzisiej już widzieliście mie w postaci malučkij myszy.*

Górnicy struchleli ze strachu. Trzęśli się na całym ciełe. Sześć metrów od miejsca, gdzie znajdowali się, stała skrzynia pełna złotych dukatów. Niestety chodnik, w którym widziano wielki skarb, był zagazowany i dlatego bardzo niebezpieczny. Gorgol zwrócił się do Skarbnika: - *Terozki już wierzymy, Skarbniku, że naprowda istniejecie i wyndrujecie po podziemiach kopalni. Wystawioce nos na próba i mamicie tamtym złotym. Ale dlo nos najwiynkszym skarbem je nasze życie. (...) Skarbniku, my wos festelnie przepraszómy, że jakeście byli tamtóm myszkóm to my ciepli na wos kamiyniym (...) Ale już nigdy tak niy zrobimy. Skarbnik skwitował usłyszane słowa: jeszcze mocie ludzkie odruchy ni ma*

z wami tak źle, jakich se myśloł. Skarbnik wybaczył górnikom ich przewinienia i zakazał wyśmiewania się z ich rydułtowskich kolegów, którzy opowiadali o duchu podziemia kopalni. Nakazał także solidność w pracy, skinął młodzieńcom kilofkiem i wszedł do zagazowanego chodnika. *przez jakiś czas migotało tam jeszcze niebieskie światło jego lampy, a potem z wolna przygasto, aż w końcu śmiercionośny tunel pogrążył się w nieprzeniknionych ciemnościach.*

Gorgol i Szpotawa przekonali się, że Skarbnik naprawdę istnieje. Chociaż nie do końca wiedzieli, czy to, co się zdarzyło, było prawdą. Kiedy jeden z nich wyciągnął z kieszeni złoty dukat otrzymany od Skarbnika, mieli namacalny dowód na to, że spotkali Skarbnika, ducha kopalnianych podziemi.

Rybnik-Chwałowice. Familoki przy ul. 1 Maja

Chwałowice to jedna z dzielnic miasta Rybnika. W przeszłości stanowiły niewielką wieś, której nazwa wywodzi się od imienia Chwałek. O powstaniu Chwałowic opowiada się następującą legendę.

Pod koniec XIII wieku wielkimi obszarami ziemi na terenach dzisiejszych Jankowic, Świerklan i Markłowic rządził bogaty rycerz Bartłomiej. Był to dobry człowiek, sprawiedliwy dla poddanych, pobłażliwy dla służby i wielce miłujący swoją nadobną żonę Kunegundę. Małżeństwo nie doczekało się potomstwa. Po latach trwania w modlitwie Kunegunda powiła ślicznego synka, któremu nadano imię Wojciech. Niestety, dwa miesiące po tym szczęśliwym wydarzeniu, matka zmarła. Żadne pióro nie opisze, żadne usta nie wypowiedzą bóleści pana Bartłomieja po utracie ukochanej żony. Całą miłość

ojciec przelał na swojego jasnowłosego i wesołego brzdąca. Kiedy syn miał cztery lata, Bartłomiej zabrał go do sadu. Zasiadł na wyścielanej ławie z dzbankiem miodu w ręce, przyglądał się dziecku i ... zapadł w drzemkę.

Mały Wojciech biegał po ogrodzie a następnie przeszedł przez furtkę i znalazł się na ubitej drodze. Przyglądał się czarnym wronom i po chwili dostrzegł bardzo kolorowo ubraną kobietę o czarnych jak heban długich włosach, opadających aż do połowy pleców. Potrząsała okrągłym tamburynem. Malec podążył za tajemniczą osobą.

Na niewielkich, porośniętych bujną trawą wzgórzach, zwanych Kozie Góry młody pasterz Chwałko pasł liczne stado kóz. Razem z nim była piękna dziewczyna, o wdzięcznym imieniu –

Hanusia. Ona również, co dnia wypędzała na Kozie Góry trzy chude kózki. Chwałko, dorodny młodzian o niebieskich oczach i Hanka, prześliczne dziewczę z grubymi, jasnymi warkoczami, znali się od dziecka i bardzo się ze sobą przyjaźnili. Ich chatupy sąsiadowały ze sobą. Chwałko był sierotą (...) samotnie gospodarował na niewielkim splotetku ziemi, a dorabiał sobie w wolnych chwilach, pasąc stado kóz należących do rycerza Bartłomieja.

W późne popołudnie Chwałko i Hanka siedzieli na szczycie wzgórza. U ich stóp leżał owczarek Bulba. Młodzi rozmawiali o swojej przyszłości. O rękę Hanusi zabiegał syn sołtysa, ta jednak nie chciała zostać jego żoną. Na polnej drodze u podnóża wzgórza pojawił się cygański wóz. *Nakryty był szarą, płócienną budą, połataną w kilku miejscach. Na koźle siedział mocno zbudowany, krępy Cygan w okrągłym kapeluszu na głowie i złotym kolczykiem w lewym uchu. Trzaskając batem po szerokich zadach dwóch zaprzężonych koni, próbował zmusić je do jak najszybszego kroku. Nagle spod budy*

rozległ się płacz dziecka. Można było usłyszeć słowa: *Tato, tato* Głos wydawał się podobny do małego Wojtka.

Akcja legendy przenosi się znowu do ogrodu. Rycerz Bartłomiej przebudził się z drzemki. W zasięgu wzroku nie widział swojego syna. – *Wojcieszku! Wojcieszku, a chodźże tu do ojca!* – *zahuczał rycerz grubym basem. Ale dziecko nie odzywało się. Zaniepokojony Bartłomiej począł biegać po całym sadzie.* Po chwili dostrzegł otwartą furtkę. Niestety nigdzie nie było widać malca. Znikąd nie dobiegał również jego głos. Służba rozpoczęła poszukiwania, ale one nie przyniosły pozytywnego rezultatu.

Wieczorem Chwałko dowiedział się o zniknięciu małego Wojcieszka i zrozumiał, że płacz usłyszany z cygańskiego wozu był głosem syna rycerza Bartłomieja. Postanowił jeszcze tej nocy rozpocząć poszukiwania, odnaleźć Cyganów i odebrać im dziecko. Było grubo po północy, gdy w drogę wybrało się dwóch podróżników. Byli nimi: Chwałko i jego wierny pies Bulba. *Na razie wszystko szło po myśli Chwałka, albowiem blask księżycy dostatecznie oświetlał drogę, na której powierzchni wyraźnie odbijały się ślady kót (...) trop Cyganów wiódł poprzez bezdroża i pustacie, przecinając pola, ugory i zagajniki. Cyganie, nie zatrzymując się ani na moment, ciągle parli naprzód.*

Zmyślny owczarek uchwycił trop. Podróżni poczuli wyraźną woń dymu. Ktoś niedaleko palił ognisko. *Chwałko powoli, krok za krokiem, z największą ostrożnością posuwał się środkiem dosyć szerokiej drogi (...) dojrzał z lewej strony migocący pomarańczowo pomiędzy pniami drzew blask ognia. (...) dotarł do niewielkiej polanki, skąpanej w świetle księżycy (...) z mocno bijącym sercem spojrzął na leśną łączkę. (...) Cygan i Cyganka piekli nad ogniskiem zatknięte na patyku kawałki mięsa, a Wojcieszek ogryzł okrągły placek.* Doszło do walki. - *No i móm wos nareszcie, wy stolióński przechery, zbóje kudłate, złodzieje dzieci! Co wyście se myśleli, że udo wóm się pitnyć s tym syneczkiym, kieregoście porwali? O niedoczekanie wasze! Chwałko! Chwałko!* – *zawołał radośnie malec, poznając młodzieńca.*

Cygan wyjął nóż, lecz Chwałko wytrącił mu go z ręki uderzeniem pałki. Sam godził przeciwnika ciosem w środek piersi. Nagle Cyganka uderzyła Chwałka patelnią w głowę i ten bezwładnie osunął się na trawę. Petro i Emira, bo tak nazywali się Cyganie, na moment poczuli się zwycięzcami walki. Petro chciał zadać ostateczny cios nożem, lecz wtedy pies Bulba uratował swojego pana. Po chwili Chwałko doszedł do siebie

i odszukał w wozie małego Wojcieszka. – *Chwałko, ja chcę do taty! – szlochał malec.*
– *Gdzie jest tata?*

Rycerz Bartłomiej uradował się z odnalezienia ukochanego syna i rzekł:
– *Owi Cyganie powinni gnić w lochu! Ale niech czort z nimi tańczy! Tego jednak, żeś młodzieńcze wyrwał z ich rąk mego syna, nigdy ci nie zapomnę! I bądź pewien, iż za to, coś uczynił, nagroda cię nie minie.* Obiecana nagroda była wspaniała. Bartłomiej podarował dzielnemu Chwałkowi ogromny szmat ziemi pod Rybnikiem, składający się z pól, łąk i pastwisk. Chwałko sprowadził na swoją ziemię osadników i założył wioskę, która rozwijała się pomyślnie, a ludziom żyło się tam dostatnio. Przyjęła nazwę Chwałowice zapożyczoną od imienia swojego założyciela – Chwałka. Jak to często w legendach bywa doszło także do małżeństwa. Oczywiście żoną Chwała została piękna Hanusia, z którą ongiś pasał kozy na Kozich Górkach.

Paruszowiec-Piaski- Staw „Paruszowiec”

Paruszowiec-Piaski to dzielnica składająca się z trzech części: Paruszowca, którego nazwę wywodzi się od imienia Parus, Zastawia wiązanego ze stawem i rzeką Rudą oraz Piasków wiązanych nazwą z piaszczystymi glebami. Szczególnie Paruszowiec wpisał się w znaczący sposób w historię Rybnika. Jeszcze niedawno istniała tam Huta „Silesia” produkująca między innymi doskonałej jakości garnki. Pracownicy tego zakładu mieszkali na osiedlu patronackim istniejącym do dzisiaj. Nieopodal *familoków* znajduje się okazały staw. W to właśnie miejsce przenosi nas legenda pod tajemniczym, a jednocześnie trochę frywolnym tytułem *Tańcząc nago przy świetle księżycy.*

Pewnego skwarne lipcowego popołudnia, przed jednym z paruszkowskich familoków siedzieli na drewnianej ławeczce dwóch młodych mężczyzn. Byli to Anatol Gryszczyk i Paul Golas, serdeczni przyjaciele pracujący w hucie „Silesia”. Gryszczyk był

wysoki, szczupły, z czarnymi włosami i zabójczym wąsikiem na przystojnej twarzy. Golas z kolei odznaczał się średnim wzrostem, krępką budową ciała i jasną, kędzierzawą czupryną. Kamraci oparli plecami o ceglany mur familoka, z wyciągniętymi wygodnie przed siebie nogami, palili papierosy. Leniwie wpatrywali się w odległy o kilkanaście metrów staw, na którego powierzchni promienie słońca rozsiewały złote błyski. Koledzy narzekali na panujący upał, dlatego postanowili wykapać się w stawie. Jeden z nich rzekł: – Ale mie się niy chce iść du dóm po kómpielówki.

– Wiysz przeca, że miysz kóm na piyrszym sztoku. Drugi dodał: A dyć wcale niy potrza nóm kómpielówek! – Pódymy trocha dalij od familoków, coby nos ludzie niy widzieli i wypluskómy się na golasa. Tak też zrobili. Po kąpieli rozłożyli się w wysokiej, pachnącej ziołami trawie i słuchali dźwięcznego cykania świerszczy i rehotliwego kumkania żab. Z wolna powieki opadły im na oczy. Nagle ich drzemkę przerwał dźwięczny dziewczęcy głos. Gryszczyk i Golas jak oparzeni porwali się na nogi. Z przerażeniem wybałuszili oczy na stojącą przed nimi młodą, dwudziestoletnią może dziewczynę z długimi do ramion czarnymi włosami, ubraną w ciemnozieloną sukienkę.

Mężczyźni z powrotem wskoczyli do stawu i wystawili z wody same głowy. Tajemnicza dziewczyna złożyła mężczyzną dziwną propozycję: Co byście pedzieli na to, jakby my dzisiaj o północy zatańczyli tukej nad stawem we troje, cołkiym goli, przy blasku ksiynżyca?

Anatol i Paul oniemieli ze zdumienia. Jeden z nich zapytał: – *Czy joch dobrze słyszysz, Hildo? Ty godosz na poważnie, czy tyż yno się z nos błozna robisz?* Dziewczyna potwierdziła swoje zamiary, chociaż mężczyźni mieli w tej sprawie wiele wątpliwości.

Nastała ciepła i jasna noc. Gryszczyk i Golas dotarli na miejsce spotkania. – *Witejcie mi, lube karlusy! Ogrómniscie się ciesza, żeście przyszli!* – powiedziała Hilda, wychodząc z wody. Dziewczyna rozebrała się. Zdziwienie budziło jej fioletowe ciało, upiornie blada twarz, czarne usta oraz oczy płonące nienaturalnym, niebieskim światłem.

Widok był przerażający. Przyjaciółmi targaly przeróżne myśli. Uciekać znad stawu czy bawić się z Hildą? – *Mie się zdowo, co óna nawet ni ma żywo - wyrzekł cicho Golas. – Bo óna wyglóndo mi na ... topielica. Ledwo wypowiedział te słowa, a już dziewczyna dopadła do niego dwoma długimi susami. Jej sinobiata twarz wykrzywiona była wściekłością. – Zawrzij dziób, mamlasie! Syknęła do Golasa, po czym wyrzuciwszy błyskawicznie prawą rękę naprzód, zacisnęła palce na jego gardle. Dłoń panny była lodowato zimna. Z niesamowitą siłą Hilda zwarła palce na karku Golasa, któremu zaraz oczy wyszły na wierzch, zabrakło mu tchu i zaczął się dusić. Zaś niesamowita dziewczyna coraz mocniej i mocniej miętosiła jego gardło. Przed oczyma nieszczęsnego młodzieńca zaczęły latać krwawe plamy. Chciał się bronić, ale ręce bezsilnie opadły mu w dół.*

Na szczęście po interwencji Gryszczyka topielica przerwał swój niecny proceder. Mało tego, rozpoczęła z nim taniec. *Po wodzie poniosła się niezbyt głośna, rzewliwa melodia. Anatol Gryszczyk w jednej sekundzie zapomniał o swym poturbowanym kamracie, a tylko słuchał czarownej muzyki (...)* Z nagła oplotły go zimne ramiona Hildy (...) kotylsali się w powolnym tańcu przy blasku księżyca. (...) w pewnym momencie Gryszczyk, nie zdając sobie sprawy z tego, co mówi, wyszeptał do ucha panny: – *Hildo ... jo ci przajaja.* Dziewczyna odpowiedziała: – *Ach, mój ty luby karlusie, toch właśnie chciała usłyszeć! No, skoro mi przajesz, to już na zawdy zostaniesz zy mnóm! A wiysz, ktoch jo je? (...)* – *Twój kamrat prawidłowo mie rozpoznoł. Boch jo je ... naprowda topielicóm. A dokładnijj to pannom wodnom. (...)* – *Utopiyłach się w tym stawie dwadzieścia lot tymu – zachichotała Hilda. – Ciepłach się do wody z powodu niyszczynśliwyj miłości.*

Powodem takiej decyzji było to, że zakochała się w bogatym młodzieńcu o imieniu Gustlik a ten, niestety, oszukał biedną dziewczynę i ożenił się z posażną panną. *Ale oto*

po dziesięciu latach nagle w piękny, letni poranek, Hilda ocknęła się żywa na brzegu stawu. Przed nią stał dziwnie wyglądający mężczyzna w niezwykle błyszczącym, białym ubraniu. Rzekł jej, iż ona, będąc topielicą, nie zazna pośmiertnego spokoju, dopóki nie znajdzie sobie ... narzeczonego. (...) Ale ów młodzik musi zatańczyć z nią całkiem nago na brzegu stawu i dobrowolnie wyznać jej swoją miłość. Dlatego więc Hilda, co dziesięć lat, na 24 godziny, będzie stawać się żywą dziewczyną (...) Niestety, za pierwszym razem nikt z żywych ludzi nie przyszedł nad staw, Hilda po 24 godzinach znowu stała się na dziesięć lat zimnym trupem, leżącym pod wodą na dnie.

Anatol zrozumiał jakie grozi mu niebezpieczeństwo. Topielica ukazała mu swoje prawdziwe oblicze: *przed Gryszczykiem tkwił ohydny, żywy kościotrup z odpadającymi tu i tam płatami fioletowej skóry. Jedynie oczy w trupiej czaszce, podobne teraz do ślepi demona, nadal gorzały niebieskim ogniem.* Następnie oderwała Anatola od ziemi i cisnęła nim w powietrze.

Ofiara znalazła się pod wodą. Na szczęści swojego przyjaciela uratował Paul Golas: *– Ty przeklynto marcho! – ryknął Golas, a potem trzymany w rękę konarem z całej siły wyrznął w czaszkę topielicy. Raz, drugi i trzeci ... Kościotrup zacharczał okropnym głosem, po czym ciapnął na chudy tyłek. Oszołomiony począł trząść nagą czaszką. – Wylazuj z wody i oblykej się! – krzyknął Golas do kamrata.* Topielica została pokonana. Odrzuciła swoją ofiarę tęsknym, gasnącym spojrzeniem, a potem odwróciwszy się, ruszyła na czworakach do stawu i stoczyła się w wodę.

Koledzy biegiem udali się do domu. Księżyc otulał staw widmowym całunem. Tak zakończyła się legenda oparta na miejscu, którym są familoki dawnej Huty „Silesia”.

*Legenda to skarb i siła,
często potężniejsza niż historia, niż rzeczywistość*
(Stanisław Witkiewicz)

Zadania pomocnicze do tekstu „Rybnickie legendy”

1. Odpowiedz na pytania: Co to jest legenda? Jak jest różnica między legendą, podaniem a baśnią? Jak powstaje legenda?
2. Jakie znaczenie historyczno-kulturowe mają legendy?
3. Wymień głównych bohaterów rybnickich legend.
4. Wybierz jedną z rybnickich legend i opowiedz ją własnymi słowami. Uzasadnij dlaczego tę właśnie legendę wybrałaś/łeś?
5. Scharakteryzuj wybranego bohatera z rybnickiej legendy. W opisie uwzględnij np. Kim jest? Czym się zajmuje? Jak wygląda? Jakie ma zalety i wady? Jaki jest jego związek z rodzinną ziemią?
6. Zastanów się, w jakich legendach rybnickich przewijają się wymienione wartości: uczciwość, dobroć, koleżeństwo, przyjaźń, miłość, bezinteresowność, pomoc drugiej osobie, moralność, odwaga, niesienie pomocy słabszym, nieużywanie wulgaryzmów, religijność? W których legendach jest o nich mowa (choć może nie bezpośrednio)? Dopisz również swoje propozycje.
7. Metodą projektu przygotujcie krótkie inscenizacje opowiedzianych historii w legendach rybnickich.
8. Narysuj do jednej z legendy ilustrację, może zobrazujesz ją w formie krótkiego komiksu.
9. Wybierzcie się na wycieczkę na poszukiwanie miejsc, o których mowa w legendach.

5. KUCHNIA ŚLĄSKA – KLUCZEM DO POZNANIA I ZROZUMIENIA TOŻSAMOŚCI KULTUROWEJ MIESZKAŃCÓW ŚLĄSKA

Podczas szerokiej dyskusji nad nową tożsamością paneuropejską i jednocześnie lokalną (naszych „małych ojczyzn”), które współtworzą Unię Europejską, pojawiła się koncepcja bliskiej każdemu człowiekowi tożsamości kulinarnej. Naturalną reakcją na narastającą globalizację jest poszukiwanie nietradycyjnych sposobów określania swojej indywidualności i niepowtarzalności na poziomie wszystkich grup, począwszy od mikro po makrogrupy. Wszechobecna popkultura fast foodów prowadzi do unifikacji tożsamości kulturowej i w efekcie do eliminowania jej regionalnych wyznaczników – zapachów, smaków i etykiety stołu. Tymczasem potrzeba stabilności i tęsknota za wspólnotą dowodzą nadrzędnej funkcji domu⁶⁷. Poczucie przynależności społecznej najlepiej można wyrazić poprzez ideę domu, jako miejsca komfortu, wygody, bez troski, bezpieczeństwa, zacisza oraz intymności. Kuchnia, sprzyjając poczuciu bliskości, uruchamia konkretne mechanizmy biesiadności. Jednak przede wszystkim u podstaw funkcjonowania domu leży potencjał emocjonalny generowany przez postrzeganie zmysłowe i utrwalany w pamięci. Czy zatem tożsamość narodowa tkwi w tym, co banalne i codzienne?

Do połowy lat 60. XX wieku spożywanie posiłków traktowano jako zagadnienie czysto biologiczne, co najwyżej jako temat książek kucharskich i poradników dla gospodyń. Sporadycznie pojawiało się również w badaniach kulturoznawczych, nierzadko wywołujące u twórców pewne kompleksy. Przełom w podejściu do sfery jedzenia nastąpił za sprawą autorów nowoczesnych badań kulinograficznych. Wśród nich znaleźli się: Claude Levi-Strauss, Mary Douglas i Norbert Elias. W Polsce etnografowie i historycy także pozostawiali problematykę kulinarną w kręgu kultury materialnej. Tę swoistą lukę uzupełniają współczesne opracowania zbiorowe, np. *Oczywisty urok biesiadowania* (1998), *Smak biesiady* (2000), *Ślonsko kuchnia dla Hanysów i Goroli* (2015), *Wokół stołu i kuchni* (1994), *W kuchni i za stołem* (2003) oraz monografia Justyny Straczuk *Cmentarz i stół* (2006). Tożsamość kulinarna to połączenie

⁶⁷ W. Żarski, Tożsamość kulinarna na Śląsku, [w:] M. Urseł, O. Taranek-Wolańska [red.], *Śląskie pogranicza kultur, t. 1, Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocław 2012, s. 169.*

dwóch sfer: materialnej i duchowej, które determinują perspektywę społeczną, psychiczną i ekonomiczną oraz kulturową. Zatem kod kulinarny należy do najtrwalszych wyznaczników wzoru tożsamości grupowej, społecznej i narodowej⁶⁸.

W historii Śląska wyraźnie widać krzyżowanie się i wzajemne oddziaływanie kultury polskiej, czeskiej i niemieckiej. Nie należy też zapominać o wpływach żydowskich i elementach kultury rzymskiej⁶⁹.

W kuchni, jak w zwierciadle, odbija się historia każdego regionu. Rozpocznijmy zatem tę wspólną, pełną smaków podróż od czasów najdawniejszych. Na temat odżywiania się ludności zamieszkującej Śląsk w średniowieczu i odrodzeniu dowiadujemy się przede wszystkim z opisów relacjonujących uczyty książęce oraz z mieszczańskich przepisów kulinarnych odnalezionych w rozprawach z drugiej połowy XIII wieku. Wraz z rozpowszechnianiem się przekazów podróżniczych i pamiętników pojawiały się nowe źródła wiedzy. Odnaleźć w nich można było opisy biesiad, a nierzadko całych jadłospisów: *Podstawą pożywienia średniowiecznych chłopów śląskich były przetwory zbożowe, z których przyrządzano polewki i podpłomyki. Uprawiano żyto, jęczmień i pszenicę. Do przyrządzania zup wykorzystywano warzywa ogrodowe – bób, groch, kapustę, cebulę, czosnek. Jadłospis uzupełniało mięso kurczaków i gęsi, ostre i łagodne sery, czasem doprawiane ziołami. Sosy, przyrządzane najczęściej z chleba i cebuli, gościły na stołach zamożniejszego chłopstwa*⁷⁰.

W okresie Piastów śląskich, kiedy proces kolonizacji zwiększył liczbę ludności niemieckiej w miastach i na wsi, a także w klasztorach żeńskich i męskich, odnotowujemy pierwszy mocniejszy akcent kuchni niemieckiej. Wpływ na to miał także fakt, że w tym czasie częściej otaczano się rycerstwem i duchowieństwem niemieckim i posługiwano się ich językiem. Na Śląsku wówczas zadomowił się, obecny do dnia dzisiejszego, zwyczaj spożywania piwa. Najstarszym dokumentem wzmiankującym o tym trunku w Polsce jest kronika Thietmara z Merseburga, opisująca historię Niemiec i Polski na przełomie X i XI wieku. Warzenie piwa, zgodnie z regułą wypracowaną w Bawarii, pojawiło się na naszych ziemiach wraz ze zgromadzeniami zakonnymi

⁶⁸ *Ibidem*, s. 171.

⁶⁹ M. Szczepański, A. Śliz, *Dylematy regionalnej tożsamości. Przypadek Górnego Śląska*, [w:] *Śląsk*, nr 10, Katowice 2010, s. 19.

⁷⁰ W. Żarski, *Tożsamość kulinarna na Śląsku*, *op. cit.*, s. 175.

benedyktynów i cystersów. Już książę krakowski Leszek I Biały, nie zamierzając brać udziału w krucjacie, tłumaczył się papieżowi, że nie może wybrać się do kraju, w którym nie ma piwa. Piwowarstwo na Śląsku zaczęło się rozwijać we wczesnym średniowieczu. W Polsce bardzo ceniono te piwa, o czym zapewniał kronikarz Marcin Bielski, pisząc: *Piwa mają dobre*⁷¹. Natomiast w słynnym klasztorze cysterskim w Rudach w XIV wieku wymieniono nawet z imienia uzdolnionego piwowara – brata Jana⁷². Na początku XVII wieku na Śląsku warzono cztery gatunki piwa. Do sprzedaży przeznaczano piwo jasne (*Weissbier*) oparte na słodzie pszenicznym lub mieszanym ze słodem jęczmiennym oraz piwo ciemne (*Schwarzbier*) oparte wyłącznie na słodzie jęczmiennym z dodatkiem żytniego⁷³. Pozostałe dwa gatunki piwa były nie najlepszej jakości i przeznaczano je do spożycia na miejscu w browarze. Były to: piwo drożdżowe (*Hefenbier*) określane jako mętne, niesklarowane oraz najbardziej popularny gatunek, piwo stołowe (*Tischbier*)⁷⁴.

W jadłospisie Ślązaków przede wszystkim gościły kasze: jaglana i jęczmienna zazwyczaj gotowane na osolonej wodzie z dodatkiem masła. Nicolaus von Hennefeld w swoim dziele *Silesiographiae Henaliana* z 1704 roku pisał, że jedzenie na Śląsku jest bardziej wykwintne niż u innych ludów⁷⁵. Jego zdaniem, na śląskich dworach panuje obfitość i wykwintność, która góruje nad niejednym stołem książęcym. W domach uboższej ludności podstawowymi daniami były krupy jęczmienne, gryczane i żytnie, a na wschodzie regionu dominowały kasze jaglane i owsiane oraz grysiki jęczmienne. Powszechne były breje z krup pszennych i żytnich, prażone kluski z mąki jęczmiennej, zupy mleczne, polewki i groch. Zestaw potraw na stałe uzupełniały kluski. W zimie szczególną rolę odgrywała kapusta – najczęściej gotowana z mięsem wieprzowym, jako naturalne uzupełnienie tłuszczu, białka i węglowodanów. Latem gotowano słodzone zupy owocowe, jedzone zwykle z chlebem. Dietę uzupełniano: ogórkami, rzodkwią, cebulą, pietruszką i sałatą. Na deser serwowano strucle i ciasta pieczone na maśle i drożdżach, nie dodawano jednak jajek, dlatego też ciasto było wyrośnięte, ale nie

⁷¹ R. Kincel, *Gliwice – miasto chmielu i piwa*, „Zeszyty Gliwickie” 1991, t. 20, s. 185.

⁷² S. Różański, *Zarys dziejów piwowarstwa gliwickiego*, Muzeum w Gliwicach, Gliwice 2006, s. 32.

⁷³ J. Kruczek, *O piwowarach i browarach pszczyńskich*, Towarzystwo Miłośników Ziemi Pszczyńskiej, Pszczyzna 1989, s. 32.

⁷⁴ *Ibidem*, s. 32.

⁷⁵ G. Wawoczny, *Kuchnia raciborska. Podróże kulinarne po dawnej i obecnej ziemi raciborskiej*, Wydawnictwo i Agencja Informacyjna WAW Grzegorz Wawoczny, Racibórz 2005, s. 216.

pulchne. Kuchnię śląską wysoko ocenił Lucjan Malinowski w *Zarysach życia ludowego na Szląsku: Pożywienie Szlązaków jest bardzo obfite i zdrowe. Oto jest dieta Szlązaka: na śniadanie piją kawę z mlekiem i jedzą chleb z masłem. Kawa (kafej) nie jest tu zbyt kownym napojem; na Szląsku Górnym piją ją powszechnie, nawet pachołki i dziewczki. Obiad koło godziny pierwszej w południe składa się z polewki, mięsa i sałaty lub zsiadłego mleka z kartoflami. Jedzą z jednej miski, gospodarz z rodziną i służbą razem. Koło godziny czwartej na podwieczorek dostają chleb z masłem i z wybornym serem. Wieczór kolacja gotowana. Chleb wszędzie jest biały, czarnego razowego nigdzie na Szląsku nie widziałem*⁷⁶. W tygodniu jedzono wielokrotnie tę samą potrawę. Jadłospis zmieniał się w niedzielę i dni świąteczne.

Dalsze przekształcenia w strukturze społecznej, kulturze oraz zwyczajach przyniosło podporządkowanie księstw górnośląskich Koronie Czeskiej. Ziemia górnośląska została włączona w strefę kultury czesko-niemieckiej, gdzie do XVIII wieku obowiązywał język czeski a od XVI wieku towarzyszył mu język niemiecki. W wyniku wojen śląskich w XVIII wieku ziemia górnośląska znalazła się w zdecydowanej większości w granicach Prus, które nie zmieniły wielokulturowości tej ziemi zamieszkiwanej przez mieszankę etniczną, mówiącą po polsku, niemiecku i w lokalnych dialektach. Okres industrializacji Górnego Śląska spowodował coraz większy napływ ludności niemieckiej, zatrudnianej jako kadra techniczna, nauczyciele oraz kupcy. Życie w bliskim sąsiedztwie Polaków, Niemców, Czechów i Żydów, podobnie jak otaczający ich cały górnośląski świat, zmieniało swój status z upływem kolejnych wieków i lat. Liczne XIX-wieczne źródła i późniejsze – zarówno polskie, czeskie, jak i niemieckie – opisują śląską kuchnię regionalną jako tłustą, obfitą i ciężką. Na kulinarnej mapie Polski wyróżnia się ona swoją specyfiką i smakiem. Kuchnia śląska była w tym czasie niemalże samowystarczalną, a produkty spożywcze pochodziły z własnych przydomowych ogródków. Bywały jednak okresy, że dieta była skromna i niejednokrotnie monotonna. Spożywano te same potrawy w ciągu dnia, a nawet tygodnia. Przeważały kartofle okraszone słoniną z kiszka (kwaśnym mlekiem). Potrawy mięsne przyrządzano z okazji świąt lub uroczystości rodzinnych, niezwykle ważnych dla Ślązaków. Różnice w sposobie odżywiania się na wsi i w mieście zanikły dopiero w XX wieku.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 218.

Na skutek ruchów migracyjnych doszło do przemieszania zwyczajów kulinarnych różnych środowisk i regionów. Na Śląsku jednak w dalszym ciągu dominuje przywiązanie do rodzimej tradycji wypracowanej przez pokolenia. Sposób odżywiania niemalże na równi z gwarą pełni podstawową funkcję społeczno-kulturową, będącą jedną z cech tożsamościowych Śląska. *Jedną z kulinarnych odrębności Śląska były zupy jedzone na śniadanie. Do ulubionych należały: żur, wodzionka, ścierka, zacierki ze słoniną, germuszka oraz owsianka. Jedzone były z plackami ziemniaczanymi, pieczonymi na blasze bez tłuszczu, albo z chlebem razowym lub żytnim z masłem. Typowo śląską potrawą śniadaniową jest tzw. fuła, przyrządzona ze zmielonej pszenicy, prażonej na tłuszczu z dodatkiem mleka. Obok produktów roślinnych chętnie jedzono nabiał. Najczęściej używanym tłuszczem było masło, zastępowane tłuszczami roślinnymi tylko w okresach postu. Smakosze kuchni śląskiej podkreślają walory gęstych zup, ze względu na dużą ilość zasmażki. Z najpowszechniejszych wymienić należy żur żeniaty z ziemniakami, żurek ze śmietaną albo z maślanką, zupę grochową z kiszoną kapustą, fasolową z octem, kwaśnicę, kapuśniak z kiszonej lub białej kapusty, zwany parzybrodą, oraz z żeberkami i wtedy nazywany kozibrodą, bioto zupa zwana aintopf, grzybionka ze świeżych grzybów⁷⁷. Popyt na żur wzrastał w okresie postu, wtedy też był sporządzany w wersji postnej, na specjalnym zakwasie, przygotowywanym z litra przegotowanej wody, dwudziestu dekagramów pszennej mąki razowej, skórki razowego chleba i czosnku. Żur kiszono w kamiennym naczyniu, zwanym bunclokiem⁷⁸. Na drugie danie podawano najczęściej karminadle⁷⁹ z mięsa wołowo-wieprzowego, golonkę z kapustą i grochem, płucka na kwaśno, gulasz z serc, duszoną kiszoną kapustę oraz krupnioki smażone z cebulą. Tłuszczu i nabiału dostarczała hodowla bydła, trzody, drobiu, królików i gołębi⁸⁰. W piątki i dni postne podawano ryby – najczęściej dorsza, pstrąga i śledzie, zwane tutaj harynkami. Popularne były nie tylko śledzie marynowane, rolmopsy, lecz także sojki ze śledziami, placuszki śledziowe oraz sałatka śledziowa. Zdaniem Julity Ćwikły, etnografa z muzeum w Raciborzu, mieszkańcy ziemi raciborskiej preferowali gotowaną*

⁷⁷ W. Żarski, *Tożsamość kulinarna na Śląsku*, op.cit., s.177.

⁷⁸ *Ibidem*, ss. 177-178.

⁷⁹ Spotykane są również określenia: karbinadle oraz kardinadle.

⁸⁰ I. Białas, *Tradycje kulinarne*, [w:] B. Bazieli (red.), *Ludowe tradycje. Dziedzictwo kulturowe ludności rodzimej w granicach województwa śląskiego*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Muzeum Śląskie, Wrocław – Katowice 2009, ss. 217–218.

wieprzowinę. Niedziela i dni świąteczne były okazją do bardziej wykwintnego jedzenia. Przygotowania rozpoczynały się już w piątkowy wieczór, od pieczenia ciasta. Na śniadanie jedzono zwykle gotowaną kielbasę domową z chlebem, masłem i musztardą. W zamożnych domach podawano kawę naturalną, w uboższych – zbożową. Na obiad serwowano regionalny specjał: roladę wołową, modrą kapustę i kluski śląskie – danie uważane za typowo śląskie. Tymczasem upowszechniło się ono dopiero w XIX wieku. Jadano również pieczoną kaczkę lub kurczaki, schab sztygarski, pieczeń huzarską lub pieczonego królika⁸¹. Do tego zielona sałata, kiszona kapusta albo mizeria. Ambicją śląskiej gospodyni było, aby dania się zbyt często nie powtarzały, stąd wiele przepisów np. na jaskółcze gniazda – rolady z mięsa wieprzowego z dodatkiem gotowanych na twardo jajek, na ptaszki cielęce – delikatne rolady z mięsa cielęcego i wiele rolad z mięsa wołowego z różnymi farszami. W niedzielę na stole pojawiały się także: pieczeń na kwaśno – zwana huzarską, schab sztygarski – przeznaczony najczęściej na proszony obiad, a do tego kluski śląskie lub czarne (zwane polskimi) oraz modro kapusta⁸². *Na wieczerzę, tak jak na obiad, podawano potrawy gotowane, zazwyczaj żur z ziemniakami, kwaśne mleko z kaszą lub z tzw. bratkartoflami (smażonymi ziemniakami), kaszę ze słoniną. W latach 30. XX w. zaczęto na kolację powszechniej jadać chleb razowy ze smalcem, smażonkę (jajecznicę), wędliny mięsne lub podrobowe własnego wyrobu, głównie kielbasy, wątrobiankę, krupnioki czy salceson. Podawano także takie potrawy jak szatot śląski (sałatka na bazie ziemniaków i kiszonych ogórków), placki ziemniaczane z kielbasą lub boczkiem wędzonym, jarmuż z kaszą i boczkiem wędzonym*⁸³.

Najbardziej tradycyjny charakter zachowała wieczerza wigilijna. Na przeważającym obszarze Górnego Śląska podawano siemieniotkę. W tym celu siemię konopne zalewa się wrzątkiem, odcedza i ubija w stępie, aż odpadną łuski. Następnie wyplukuje się je wodą i odrzuca, a wyciśnięte z nasion mleczko gotuje się i podprawia mąką. Doprawia się solą lub cukrem. Spożywano również moczki – deser przyrządzony z rozmoczonego w ciemnym piwie z suszonymi śliwkami piernika, np. w okolicy

⁸¹ G. Wawoczny, *Kuchnia raciborska. Podróże kulinarne po dawnej i obecnej ziemi raciborskiej*, op.cit., s. 219.

⁸² W. Sztabowa, *Krupnioki i moczka, czyli gawędy o kuchni śląskiej*, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice 1985, ss. 99–102.

⁸³ E. Łabońska, *Śląska kucharka doskonała*, Fundacja dla Śląskiego Instytutu Naukowego, Katowice 1990, s. 113.

Pszczyny gęsty sos przygotowywano z moczonego piernika z bakaliami. Na stole królowały makówki – robione z kawałków bułki wymieszanych z makiem z dodatkiem miodu i bakalii, kapusta z grzybami, kasza jaglana z cynamonem i cukrem, jabłka pieczone z konfiturami, kompot z suszonych owoców, kompot z dyni z odrobiną octu, strucle z makiem, pierniki z marmoladą, ciasteczka orzechowe. Na południowych krańcach Raciborszczyzny, gdzie były silne wpływy morawskie, podczas Wigilii podawało się między innymi puczki (kluski drożdżowe) z makiem polane przed podaniem roztopionym masłem lub posypane kakao bądź cukrem pudrem. Gdzieś na ziemi pszczyńskiej w wiejskich rodzinach na Wigilię był ryż na gęsto lub grysek (kasza manna), podawane na słodko z cynamonem⁸⁴.

Najtragiczniejszym okresem w relacjach między ludnością polską, niemiecką, czeską i żydowską był czas II wojny światowej i lata tuż po jej zakończeniu. Wówczas to ludność niemiecką zamieszkującą ziemie Górnego Śląska przesiedlono do Niemiec, a na terytorium Śląska zaczęła przybywać ludność z terenów Polski centralnej i wschodniej. Górny Śląsk pozostawał zatem wielokulturowym tygłem, (...) w którym mieszały się doświadczenia kulturowe i historyczne ludności miejscowej (...) i napływowej ludności z centralnej i wschodniej Polski, przesiedleńców z terenów II Rzeczypospolitej wcielonych w 1945 roku do ZSRR oraz repatriantów z Francji i Belgii (...) wraz z ludnością polską na Górny Śląsk przyjechali między innymi Ukraińcy przyznający się do polskośći, jako że byli obywatelami II Rzeczypospolitej oraz Żydzi ze wschodnich terenów Rzeczypospolitej. Tożsamość kulinarna Śląska również zmieniła się po II wojnie światowej, szczególnie w miejscach zasiedlonych przez Polaków, a zmuszonych do opuszczenia swych domów na Wschodzie w wyniku zmian granic na mocy konferencji jałtańskiej. Przybysze osiedlili się nie tylko na terenach przedwojennego Śląska, ale przede wszystkim na jego części wchodzącej w skład tak zwanych Ziemi Odzyskanych. Sąsiadami stają się przedstawiciele różnych obrzędów, zwyczajów kulinarnych, o zróżnicowanej tożsamości etniczno-kulturowej. Do uświęconej tradycją kuchni śląskiej dochodzą nowe potrawy, nowe obyczaje i nowy wzorzec kulturowy⁸⁵.

⁸⁴ M. Lipok-Bierwiazzonek, *Codziennosc i swietowanie – w rodzinie i w spolecznosci lokalnej*, [w:] Śląskie Prace Etnograficzne, t. 3, *Ziemia pszczyńska*, M. Lipok-Bierwiazzonek (red.), Katowice 2007, s. 120.

⁸⁵ W. Żarski, *Tożsamość kulinarna na Śląsku*, op.cit., s. 170.

Na tle tak rozległego kontekstu kulturowego szeroko opisuje śląską tożsamość kulinarną Wera Sztabowa, autorka poczytnej książki kucharskiej pt. *Krupnioki i moczki, czyli gawędy o kuchni śląskiej: Mówiono mi – kuchnia śląska? Ależ ona wcale nie istnieje!* A do mnie uparcie powracał obraz kuchni mojej babci: olbrzymi kredens zajmujący prawie pół kuchni, zdobny w papierowe koronki, grube fajansowe talerze z kwietnym niebieskim wzorkiem, buncloki ustawiane w równym szeregu na ławie, kwyrldoki wiszące nad piecem i nie bardzo zrozumiała dla mnie sentencja, pracowicie wyszyta przez ciocię Annę na śnieżnobiałej wykrochmalonej „zawieszce”, głosząca, że „Kto rano wstaje, temu Pan Bóg daje”. Inne dziewczynki obwoziły po osiedlowych uliczkach wózki z lalkami, a ja siedziałam na kuchennym stołku i przyglądałam się babci, jak „zarabia” ciasto na kołaczyki, układa na płatach mięsa plasterki boczku i smaruje je sownie musztardą, a potem białą nitką zawiązuje zgrabne podłużne rolady; jak uciera ziemniaki na czarne kluski i sieka czerwoną kapustę na modry szatot. A cóż to dopiero były za kulinarne przeżycia, gdy zbliżały się święta. Wtedy w całym domu pachniało wszystkimi piernikowymi wonnościami: anyżkiem, cynamonem, wanilią, kolendrą, goździkami, imbirem. W waniencie pluskały się ryby, w rondlu smażył się na miodzie mak do makówek i gotowała się moczka⁸⁶. To najbliżsi, a nie przepisy podane w książkach kucharskich decydują o tożsamości kulinarnej regionu, domu, rodziny.

W latach 70. ubiegłego wieku z terytorium Górnego Śląska wyjechała liczna grupa ludności autochtonicznej, osiedlając się w przemysłowych ośrodkach Westfalii i Północnej Nadrenii. Wraz z tą ludnością wyjechała, już wtedy skromna liczebnie, mniejszość żydowska, zmierzająca do krajów Europy Zachodniej, Stanów Zjednoczonych Ameryki lub do Izraela. Okres realnego socjalizmu w Polsce to spotęgowane wysiłki w celu ujednoczenia zróżnicowanego pod względem kulturowym i narodowym Górnego Śląska. Pielęgnowanie tradycji przywiezionych, ale i starannie podtrzymywanych przez mniejszości narodowe i etniczne odbywało się głównie w sferze prywatnej. Dopiero wejście Polski w okres transformacji pozwoliło stworzyć atmosferę pluralizmu kulturowego, którego rezultatem jest dzisiejsza wielokulturowość. *Region śląski stał się terenem kontaktu różnych kultur otwarcie manifestowanych przez mniejszości narodowe i etniczne. To kulturowe zróżnicowanie*

⁸⁶ W. Sztabowa, *Krupnioki i moczka, czyli gawędy o kuchni śląskiej*, op.cit., s. 6.

wpłynęło na ukształtowanie tożsamości regionu śląskiego. Łączy ona w sobie zarówno płaszczyzny tradycyjnego rozumienia tożsamości, jak i będące efektem współczesnych procesów globalnych, które coraz wyraźniej zacierają do unieważnienia terytorium⁸⁷. To mieszkańcy regionu śląskiego i niejednokrotnie ich bogate biografie współtworzą jego tożsamość. Na specyfikę tej tożsamości wpływają mniejszości narodowe, przede wszystkim niemiecka i śląska, nieco mniej czeska, romska czy żydowska. Dane Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2002 roku wskazują, iż odsetek ludności niepolskiej w województwie śląskim wynosił 4%. Jest to zatem jeden z czterech najbardziej zróżnicowanych narodowo i etnicznie regionów Polski⁸⁸.

W charakterystyce tożsamości etnicznej Ślązaków ważnym determinantem staje się zasięg kuchni konkretnej grupy społecznej. Tożsamość etniczna wyrażana jest również w codziennym, ale i odświętnym przyrządzaniu potraw. Jest uwarunkowana tradycją, historią i stale zmieniającą się konwencją. Genezę obyczajowości aktu kulinarnego odnajdziemy w tęsknocie za niezmiennym punktem odniesienia, odwołującym się do domu, dzieciństwa, rodziny i ważnych wydarzeń z tego okresu. Zauważamy też korelację pomiędzy rodzajem pożywienia, sposobem biesiadowania a sytuacjami społecznymi uwarunkowanymi historycznie. *Rodzina i dom najpełniej i najbardziej emocjonalnie determinują upodobania i tradycję kulinarną i są jej najżywszym wspomnieniem. Doświadczenia kulinarne należą do najwcześniejszych i najtrwalszych kontaktów etnicznych oraz czynników integracyjnych. Miernikiem stopnia integracji jest wymieszanie i koegzystencja różnych tradycji i preferencji kulinarnych*⁸⁹.

Trudno mówić o kuchni śląskiej jako o homogenicznym i zwartym systemie gastronomicznym. Ścierały się tu bowiem kulinarne wpływy z różnych stron świata: słowiańskie, niemieckie, czeskie, austriackie, włoskie, a nawet tureckie. I wszystkie wywarły wpływ na kuchnię pogranicza. Nie oznacza to jednak, że tradycyjne śląskie przepisy nie istnieją. Poniżej znajduje się kilka sztandarowych, które w swej prostocie zachęcają, by je wykonać wraz z dziećmi w trakcie ekcji lub warsztatów regionalnych.

⁸⁷ M. Szczepański, A. Śliz, *Dylematy regionalnej tożsamości. Przypadek Górnego Śląska*, op.cit., s. 19.

⁸⁸ *Ibidem*, ss. 19–20.

⁸⁹ W. Żarski, *Tożsamość kulinarna na Śląsku*, op.cit., s. 184.

Do dnia dzisiejszego najbardziej tradycyjny, a jednocześnie najbardziej uroczysty posiłek w rodzinie śląskiej to niedzielny obiad, przypieczętowany swoistym rytuałem. Biały obrus, lepsza zastawa niż na co dzień i nastrój, jako niezaprzeczalny symbol łączności rodziny⁹⁰. Czynnikiem decydującym o specyfice kuchni śląskiej i jej kulinarnej tożsamości jest klimat jej powstawania, postrzegany w kontekście kulturowym. Tradycje żywieniowe oraz próby ich wartościowania są zupełnie bezcelowe, nasze smaki determinowane są bowiem wzorcami kulturowymi, wynikającymi z długiej i bogatej tradycji różnorodnego Śląska.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 184.

WODZIONKA

SKŁADNIKI:

2 zomki
czosnku

trocha soli i korzynie

1 łyżka umasty
ze szpyrkami

1 liter wody

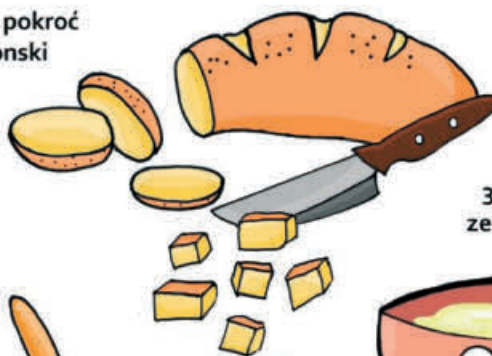

3 krajiczki
reżnego chlyba

1. woda uwarzić

2. chlyb pokroć
na konski

3. umasta
ze szpyrkami

4. pokroty
na konski czosnek

5. do garca dać pokrote na konski czosnek i łyżkom zetrzyć go ze solom, dodać pokroty chlyb, umasta, trocha korzynie i wszystko zalać wrawom wodom pomiyszać i trocha poczakać, aż łochdnie, doprawić jeszcze solom, naloć do talyrza

SZPAJZA CYTRONOWO

SKŁADNIKI :

4 jajca

2 łyżeczki żelatyny

200 ml
śmietanki 30%

1 cytryna

10 deka cukru

1. żelatyna zalać
trochę wodą
i na chwilę zostawić

2. żelatyna przewarzyć
i odstawić
co by ochłodziła

3. do jednej miski
wbić 4 żółtka,
żółtka utrzeć ze cukrem

4. do drugiej miski włożyć białka,
białka utrzeć na sztywno

5. do większej miski dać
utrzone żółtka do których
wyciś sok z cytryny i potrząść
skorką, potem powoli
dawać sztywne białka i po leku
wymieszać, na koniec
włożyć „ciynkom nitkom”
żelatyna i powoli mieszać,
rozlać do asjetek

6. ubić śmietankę

7. nastroić w asjetkach

AJERKUCHY

SKŁADNIKI :

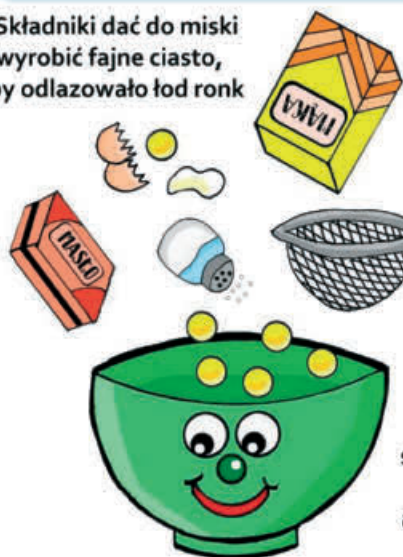

NUDLE

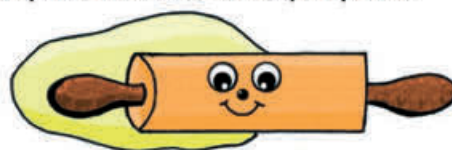
SKŁADNIKI:

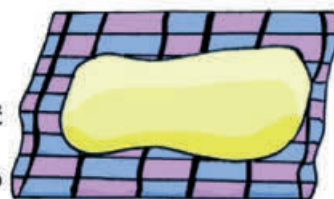
1. Składniki dać do miski i wyrobić fajne ciasto, coby odlażowało łód ronk

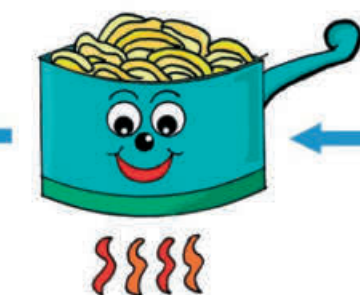
2. Kulokym rozkulać ciasto na cinyki placek

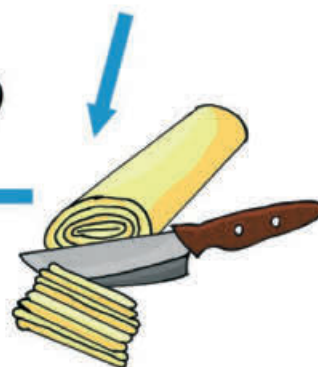
3. Placek suszyć na czystej szmatce i co jakiś czas obracać na drugo stronę, aż będzie akuratne do posfijania i krocio coby sie nie sklejiło

6. dać do wywaru ze kości łowiynzich abo inszych, dobrze doprawić, abo jeś polote roztopionym masłym i posute cukrym

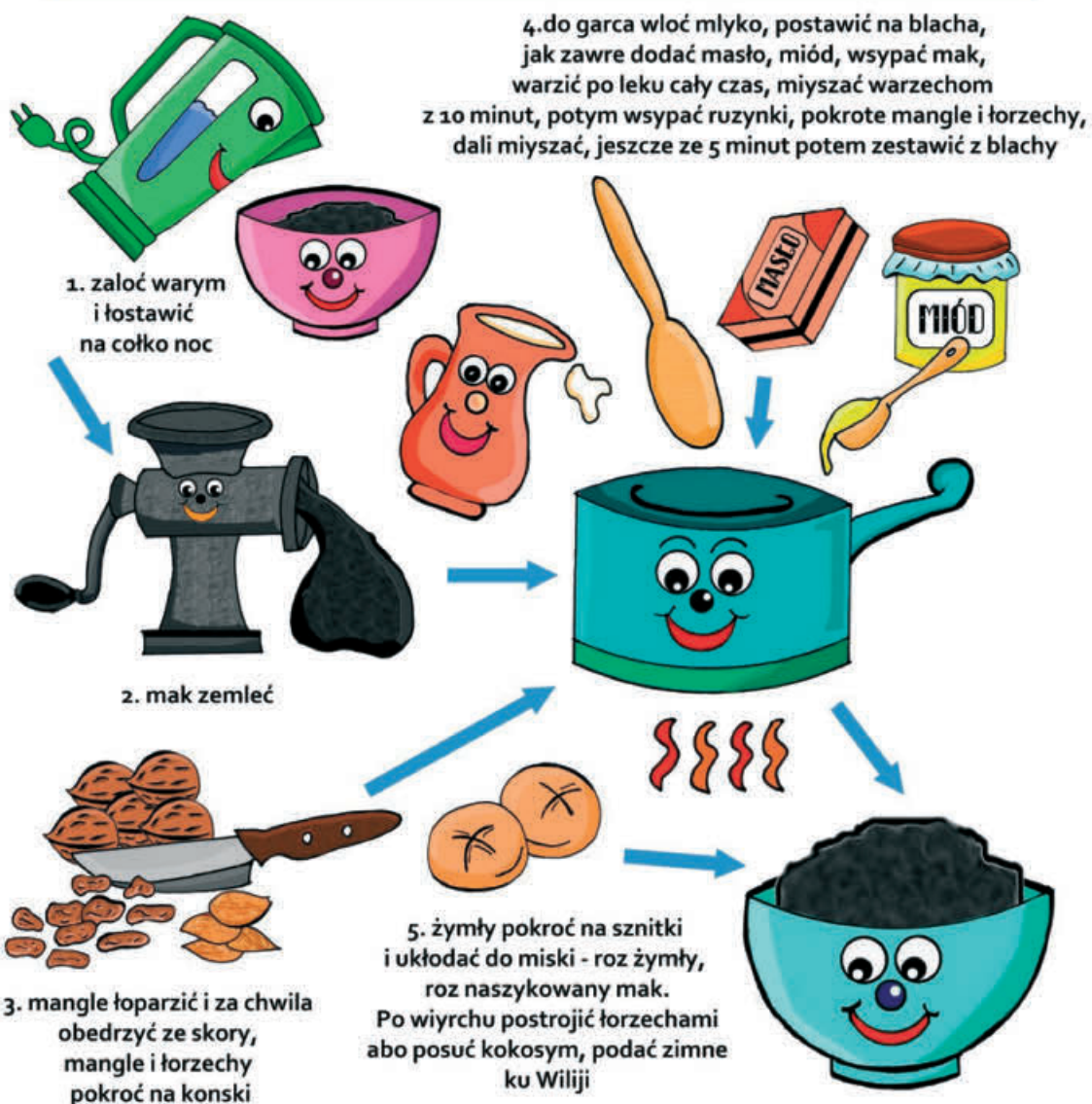
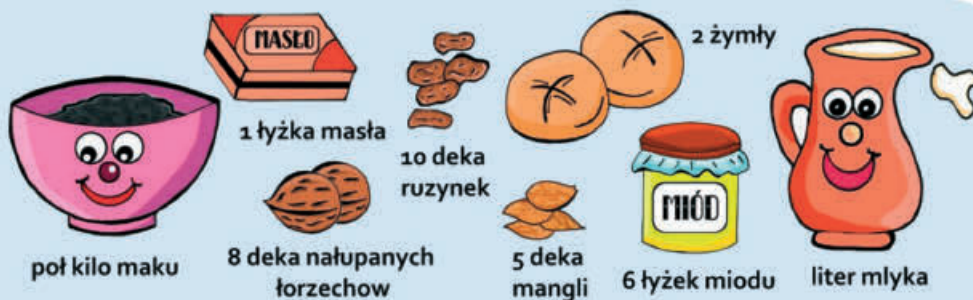
5. wciepować do wravej wody, warzić bez 5-7 minut, przecedzić bez sitko i poloć zimnom wodom

4. pokrote rozciepować na szmatka i dać pokoj, aż dobrze podeschnie

MAKÓWKA

SKŁADNIKI :

Wykonanie grafik: Małgorzata Brachman.

Opracowanie tekstu do grafik: Anna Stroncsek.

IV PODSUMOWANIE CZĘŚCI MERYTORYCZNEJ Z CIEKAWOSTKAMI

1. PODSUMOWANIE

W części merytorycznej *Świadectwa „małej ojczyzny”* intencją autorów podręcznika było przedstawienie istotnych zagadnień wpisujących się w rewitalizację wybranych obszarów miasta Rybnika i nie tylko. Stanowią one materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe naszego miasta i regionu. Są one spuścizną kulturową „przejętą jako spadek” po wcześniejszych pokoleniach.

Wychodząc z założenia, że edukacja regionalna to proces kształcenia i wychowania do wartości oraz kształtowania tożsamości człowieka, nieodzownym stało się opracowanie *W poszukiwaniu tożsamości i wartości a edukacja regionalna*. Pokazano w nim, iż tożsamość człowieka, nierozzerwalnie związana jest z kulturą grupy, w której jednostki się rodzą, wychowują i żyją, dzięki niej funkcjonujemy w rodzinie i w życiu społecznym. Zwrócono uwagę na realizację edukacji regionalnej wychodzącej z silnych fundamentów wartości rodzimych lokalnej przestrzeni „małej ojczyzny”, będących punktem wyjścia nauczyciela – regionalisty.

W *Dzielnicowych ABC* i *Niezwykłości śląskich familoków* pokazano krajobraz kulturowy jako jeden z najważniejszych elementów w określonej przestrzeni – 5 dzielnic Rybnika: Chwałowic, Niedobczyc, Niewiadomia, Paruszowca-Piasków, Śródmieścia. Krajobraz ten to prawdziwa „twarz” regionu Górnego Śląska, w którym historycznie osadzone jest nasze miasto Rybnik. Przestrzeń ta powinna stać się aktywnym poligonem działań nauczyciela z uczniami, w dążeniu do odkrywania śladów przeszłości, korzystając z wiedzy i potencjału lokalnych liderów, działaczy, twórców kultury itp.

Poprzez *Rybnickie legendy* odbiorcy podręcznika mają łączyć przekaz legendarny jako to niematerialne dziedzictwo z konkretnymi miejscami w krajobrazie kulturowym środowiska lokalnego.

Ważnym wymiarem współczesnej tożsamości są zapachy i smaki, które często sprowadzamy do skojarzeń z dzieciństwem, stąd miejsce w podręczniku na kuchnię

śląską. W *Kuchnia śląska – kluczem do poznania i zrozumienia tożsamości kulturowej mieszkańców Śląska* przypomniano zapach i smak pieczonego ciasta, świątecznych przygotowań itd. Powrócono do rodzinnego domu i wspomnień z minionych lat. Pokazano, że poczucie przynależności społecznej najlepiej wyrazić poprzez ideę domu, a najważniejszym w nim miejscem była kuchnia, kiedyś centrum życia śląskiej rodziny.

Przedstawione zagadnienia komponują z istotnymi treściami nauczania w edukacji regionalnej. Wzajemnie przenikają się tu elementy wiedzy (poznanie „małej ojczyzny” na tle regionu i tworzenia osobistej z nią więzi). Służyć to powinno dochodzeniu do identyfikacji uczniów ze swoim środowiskiem lokalnym i regionem (uświadamianie sobie, jaką wartością jest „mała ojczyzna” i region, w której mieszka) oraz do postawy gospodarza ziemi, na której żyje.

2. CIEKAWOSTKI

Czy wiesz, że:

- Nazwa miasta Rybnika pochodzi od prasłowiańskiego słowa „ryba”, wspólnego dla wszystkich języków słowiańskich. Słowianie na staw rybny mówili „rybnik”. Nawiązaniem do „rybnej” nazwy miasta jest również obecne hasło je promujące: „Rybnik. Miasto z ikrą”. To także odniesienie do żywiłowych, spontanicznych i pełnych ikry mieszkańców Rybnika.
- Najstarsze eksponaty w muzeum w Rybniku (skamieliny) pochodzą z paleozoiku.
- Pomiędzy rokiem 1201 a 1207 książę Mieszko I Lasonogi sprowadził do Rybnika zakon sióstr norbertanek. Prowadziły one tu szkołę dla córek rycerzy z okolicznych miejscowości. Zgromadzony zbiór ksiązek można nazwać pierwszą rybnicką biblioteką. Niestety nie przetrwała ona w naszym mieście zbyt długo, bo już w 1228 roku zakonnice opuściły Rybnik i przenieśli się do podopolskiej wsi Czarnowąsy.
- Najstynniejsza i najbogatsza w okolicach Rybnika biblioteka była w nieistniejącym już klasztorze w Rudach. Od XIV wieku do 1810 roku prowadzili ją cystersi. Rząd pruski zamykając klasztor, skonfiskował wszystkie dobra.

Wówczas też przepadła biblioteka, w której przechowywano około jedenaście tysięcy cennych ksiąg.

- Kościół pw. św. Antoniego Padewskiego początki swojej historii notuje na rok 1823. Wówczas mieszkańcy Rybnika za pośrednictwem magistratu zwrócili się do proboszcza Michała Schneidera z prośbą o zezwolenie na budowę kapliczki przeznaczonej dla prastarej figury św. Antoniego Padewskiego. Na początku XX wieku opodal kapliczki (którą następnie rozebrano) rozpoczęto budowę kościoła w stylu neogotyckim. Bazylika, dzięki dwóm około 90. metrowym wieżom góruje nad okolicą. Można się wspinać na jedną z nich i podziwiać przepiękną panoramę miasta Rybnika. Podobno patrząc na te dwie wieże, obojętnie z której strony, nigdy nie pokryją się ze sobą.
- Od 13 marca 2007 roku św. Antoni Padewski (św. Antoni z Padwy) jest patronem Rybnika. Święty ten właściwie nazywał się Ferdynand Bulonne.
- Rybnik może się poszczycić „perełkami śląskiej rodzimej ciesiołki” – drewnianymi kościółkami: pochodzącym z XVI wieku kościołem pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej i Matki Bożej Różańcowej (przeniesionym z Gierałtowic) znajdującym się w dzielnicy Wielopole oraz pochodzącym z XVIII wieku kościołem pw. św. Wawrzyńca (przeniesionym z Boguszowic) znajdującym się w dzielnicy Ligota-Ligocka Kuźnia.
- W 1925 roku tona węgla kosztowała 30 zł.
- W styczniu 1929 roku Dyrekcja Kopalń i Hut Księcia Donnersmarcka wniosła do Starostwa Powiatowego w Rybniku podanie o zezwolenie na ułożenie kabla elektrycznego prowadzącego od szybów „Blücher” do wsi Boguszowice i Gotartowice. W ciągu roku większość domów w Boguszowicach została podłączona do nowej sieci elektrycznej.
- W okresie międzywojennym, do roku 1934, przy kopalni „Blücherschächte” istniała prywatna szkoła niemiecka. Była ona koedukacyjna i dwuklasowa z niemieckim językiem nauczania.

- We wrześniu 1942 roku przy kopalni Rymer utworzono oddział roboczy składający się z jeńców radzieckich obozu w Łambinowicach (niem. *Lamsdorf*). Przeciętnie liczył on 150 osób, ale np. 7 stycznia 1945 roku liczba ta wzrosła do 655. Pod koniec wojny do jeńców radzieckich dołączyli włosi. Na skutek niedożywienia, chorób i wypadków podczas wyczerpującej pracy śmiertelność w oddziałach była wysoka.
- W Śródmieściu były co najmniej trzy browary. Jeden tzw. zamkowy istniał już prawdopodobnie w 1601 r., w 1854 r. kupił go od miasta Żyd Louis Müller. Ten browar ostatecznie przestał działać w latach 20-tych XX wieku. Została po nim suszarnia słoju przy zamku.
- Rybnik posiada zadziwiającą ilość rond (okrągłych skrzyżowań) – około 40. Stanowi to niedościgniony jak dotąd rekord w Polsce. Niektórym nadano nazwy zwyczajowo używane przez mieszkańców, a część uzyskała miana miast partnerskich. Wszystkie wyspy rybnickich rond zostały zagospodarowane ciekawą i różnorodną zielenią przez Zarząd Zieleni Miejskiej w Rybniku. Dowcipnie Rybnik nazywany był „Rondnikiem”.
- Rybnik nazywany bywa „zielonym miastem na Śląsku”. Dawny i współczesny Rybnik słynie z pięknie skomponowanych miejsc zielonych – parków, skwerów i zieleńców. W latach międzywojennych został nazwany „miastem kwiatów i ogrodów”. Idea ukwieconego miasta była kontynuowana i opracowana przez burmistrza Rybnika Władysława Webera. Idea Webera stała się tradycją kultywowaną do dziś przez gospodarzy miasta Rybnika.
- Miejscowym rajem dla wędkarzy i żeglarzy jest Zalew Rybnicki – niezamarzający akwen wodny, położony w otoczeniu lasów Parku Krajobrazowego Cysterskich Kompozycji Krajobrazowych Rud Wielkich.
- W październiku 2017 roku w Zalewie Rybnickim złowiono największego w Polsce suma – mierzył 259 cm i ważył 105,5 kg.
- W Rybniku działa Klub Sportowy ROW Rybnik S.A. – polski klub żużlowy. 12-krotny mistrz Polski. Tradycje tego sportu w Rybniku sięgają roku 1932.

- W dzielnicy Rybnika – Gotartowicach znajduje się lotnisko Aeroklubu ROW, będące wyjątkową atrakcją dla miłośników sportów podniebnych. Powstało w 1964 roku na dawnych polach dworskich, zajmuje powierzchnię 36 ha.
- Z Rybnika pochodzi znany w całym kraju Kabaret Młodych Panów. Swoim poczuciem humoru zarażają publiczność od 2004 roku. Ich znakiem firmowym są skecze wykonywane gwarą śląską i o Śląsku.
- Zespół Carrantuohill to grupa muzyków, która istnieje od 1987 roku. Grają muzykę irlandzką, celtycką i folkową. Mówi się o nich, że są „zieloną wyspą” na polskim rynku muzycznym.
- W Rybniku odbywa się mnóstwo imprez kulturalnych, w tym m.in. Dni Rybnika, a w ramach nich koncerty, Złota Lira; Rybnickie Dni Literatury; Rybnicka Jesień Kabaretowa; (RYJEK); Ogólnopolski Festiwal Piosenki Artystycznej (OFPA); Jarmark Bożonarodzeniowy i Wielkanocny.
- W Rybniku kręcone były zdjęcia do serialu „Diagnoza” stacji TVN, w którym jednym z głównych bohaterów było nasze miasto. Film kręcony był głównie na kampusie, oraz na wielu rybnickich ulicach i w charakterystycznych miejscach dla naszego miasta, m.in. na placu Jana Pawła II przed bazyliką, nad Zalewem Rybnickim, na rynku, ul. Kościuszki, ul. Rudzkiej, w *Halo!Rybnik*, czy w Chwałowicach przy familokach.

3. SŁOWNICZEK

Dziedzictwo kulturowe – zasób rzeczy materialnych i niematerialnych wraz ze związanymi z nim wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi, uznawany za godny ochrony prawnej dla dobra konkretnego społeczeństwa, jego rozwoju oraz dla przekazania ich następnym pokoleniom.

Edukacja regionalna – pozwala na zdobycie wiedzy o regionie, jego przeszłości, tradycji. Podkreśla znaczenie lokalnego dziedzictwa kulturowego jako niezbędnego elementu tożsamości jednostkowej i społecznej. Zbliża do wartości materialnych

i duchowych, intelektualnych, moralnych, religijnych. Jest niezwykle ważna dla ustalenia własnej tożsamości, kształtowania postaw tolerancji i akceptacji kultur.

Folklor – (z ang. *folk-lore* „wiedza ludu”) – twórczość ludowa w szerokim rozumieniu: literatura (baśnie, podania, legendy, ballady, przysłowia), muzyka, taniec, sztuka i rzemiosło; zwyczaje i obrzędy. Inaczej *folklor* to całokształt form kultury ludowej obejmujący wierzenia (mity, rytuały, obrzędy, ceremonie), twórczość artystyczną w zakresie architektury, sztuk plastycznych, muzyki, tańca, strojów, literatury, a także zwyczaje związane z organizacją życia społecznego i głównymi zajęciami ludności.

Krajobraz kulturowy – przestrzeń historycznie ukształtowana przez człowieka w wyniku rozwoju cywilizacyjnego. Zawiera wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Krajobraz kulturowy jest wynikiem przekształcania krajobrazu naturalnego przez grupę lub kilka grup kulturowych i nakładania elementów kulturowych różnego wieku na tę samą rzeźbę terenu. Stanowi fragment przestrzeni geograficznej, powstały w wyniku zespolenia oddziaływań środowiskowych i kulturowych, tworzących specyficzną strukturę, objawiającą się regionalną odrębnością, postrzeganą jako swoistą fizjonomię.

Kultura (z łac. *colere* „uprawa, dbać, pielęgnować, kształcenie”) – termin ten jest wieloznaczny, pochodzi od łac. *cultus agri* („uprawa ziemi”), interpretowany przez przedstawicieli różnych nauk na wiele sposobów. Kulturę można określić, jako ogół wytworów ludzkich, zarówno materialnych, jak i niematerialnych: duchowych, symbolicznych (takich jak wzory myślenia i zachowania). Inaczej *kultura* to ogół zasad, reguł i sposobów ludzkiego działania, wytworów ludzkiej pracy, twórczości, stanowiący zbiorowy dorobek społeczeństw ludzkich lub in. *kultura* to ogół duchowego i materialnego dorobku, wytworzonego w całym procesie rozwoju historycznego danego społeczeństwa, wzbogacany i przekazywany z pokolenia na pokolenie.

Mała ojczyzna – edukacji regionalnej nie sposób zrozumieć bez odwołania się do pojęcia „mała ojczyzna”. Kazimierz Denek małą ojczyznę określił jako: *kamień, na którym siedział mój dziadek, pole, które orał mój ojciec, ogród otoczony malwami, w którym nad grządkami pochylała się moja matka*. Mała ojczyzna to rodzaj

przestrzeni geograficznej, społecznej i kulturowej, w której jednostka żyje, która jest jej dobrze znana, bezpieczna i „oswojona”. Stanowi najbliższe otoczenie, rodzinną miejscowość, gminę, region jak również wyznaczaną w świadomości przestrzeń bliską sercu.

Obrzęd – zespół czynności, praktyk i rytuałów wchodzących w skład uroczystości zbiorowych o charakterze religijnym lub świeckim. Inaczej *obrzęd* to utrwalone w tradycji, często określone przepisami, czynności i praktyki o znaczeniu symbolicznym, towarzyszące jakiejś uroczystości.

Region – wydzielony, stosunkowo jednorodny obszar odróżniający się od terytoriów przyległych określonymi cechami naturalnymi lub nabytymi.

Tożsamość – postrzeganie siebie jako osoby ze względu na specyficzne, odrębne i niepowtarzalne u innych ludzi właściwości. Wizja własnej osoby, jaką posiada człowiek, dotycząca wyglądu, sposobu myślenia, psychiki, zachowania itp. Świadomość tego kim jestem, co robię, myślę, czuję, do czego dążę, jakie więzi łączą mnie z innymi, a co stanowi moją odrębność. Wyróżniamy tożsamość społeczną i tożsamość osobistą. Tożsamość społeczna to uświadomienie sobie wspólnych właściwości z grupą, w której jednostka żyje, poczucie przynależności do grupy i dostrzeżenie odrębności grupy. Tożsamość osobista - dostrzeżenie tego, co różni jednostkę od innych, powstawanie sądów na temat własnej osoby.

Tradycja (z łac. *traditio* „wręczenie, nauczanie, podanie, przekazywanie”) – przechowywanie i ustne przekazywanie wiadomości, przekonań, zwyczajów, zasad, wierzeń, sposobów myślenia, odczuwania wydarzeń z przeszłości, umiejętności z pokolenia na pokolenie. Tradycją określa się też obyczaj, porządek, zasady postępowania przechodzące z pokolenia na pokolenie. Inaczej *tradycja* to przekazywane z pokolenia na pokolenie treści kulturowe (obyczaje, poglądy, wierzenia, sposoby myślenia i zachowania, normy społeczne) uznane przez zbiorowość za społecznie doniosłe dla jej współczesności i przeszłości.

Zabawa – to wszelkie czynności, które bawią i pozwalają przyjemnie spędzić czas. Inaczej *zabawa* to zespół czynności mających walor spontaniczności i bez troski lub in. *zabawa* jest spotkaniem i niespodzianką, tworzeniem i odtwarzaniem, ruchem

i żywiołem; bywa też ciszą i uspokojeniem, oczyszczeniem i wyzwoleniem, magią i wkraczaniem w świat wyobraźni bez granic.

Zwyczaj – ustalona forma zachowania się w określonych sytuacjach, przyjęta przez daną zbiorowość społeczną, może mieć charakter trwały, oparty na długoletniej tradycji, lub być przejściową modą.

V BIBLIOGRAFIA

Pozycje zwarte i artykuły

- Absalon D., Leśniok M., *Przewodnik przyrodniczy po Rybniku*, Katowice, Rybnik 1999.
- Antoszkiewicz J., *Metody heurystyczne*, PWE, Warszawa 1990.
- Aronson E., *Człowiek istota społeczna*, Warszawa 1997.
- Basistowa J., *Istota i rozwój tożsamości w koncepcji Eriksona*, [w:] Gałdowa A. (red.), *Wybrane zagadnienia z psychologii osobowości*, Wydawnictwo UJ, Kraków 1995.
- Bates Ames L., Baker S. M., *Rozwój psychiczny dziecka. Od 10 do 14 lat*, część 2, Gdańsk 1998.
- Bauman Z., *Ponowoczesne wzory osobowe*, „Studia Socjologiczne” nr 2, Warszawa 1993.
- Bee H., *Psychologia rozwoju człowieka*, Poznań 2004.
- Białas I., *Tradycje kulinarne*, [w:] Bazielich B. (red.), *Ludowe tradycje. Dziedzictwo kulturowe ludności rodzimej w granicach województwa śląskiego*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Muzeum Śląskie, Wrocław – Katowice 2009.
- Białkowski A. (red.), *Standardy edukacji kulturalnej*, Fundacja Polskiej Rady Muzycznej, Warszawa 2008.
- Bimler-Mackiewicz, *Herby i symbole miejskie.*, [w:] Hojka Z., Kloch B. (red.), *Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic*. Tom II, Rybnik 2017.
- Bimler-Mackiewicz E., *Rybnik. Znaki samorządnej wspólnoty*, [w:] Zeszyty Rybnickie nr 3: Rybnik 2006.
- Birch A., *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęcia do dorosłości*, Warszawa 2009.
- Bockenheimer K., *Przy polskim stole*, Wrocław 1998.
- Brezinka W., *Wychowanie i pedagogika w dobie przemian kulturowych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.
- Brudnik E., Moszyńska A., Owczarska B., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Poradnik po metodach aktywizujących*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2000.
- Brudnik E., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie*, Oficyna Wydawnicza Nauczycieli, Kielce 2003.
- Bryant P. E., Colman A. M. (red.), *Psychologia rozwojowa*, Poznań 1997.
- Brzezińska A. I., Czub T., Hejmanowski Sz., Rękosiewicz M., Kaczan R., Piotrowski K., *Uwarunkowania procesu kształtowania się tożsamości w okresie przejścia z adolescencji do dorosłości*, Nr 3 (89), *Kultura i Edukacja*, 2012.
- Brzezińska A., *Społeczna psychologia rozwoju*, Warszawa 2002.
- Brzezińska A., Bardziejewska M., Ziółkowska B. (red.), *Szanse rozwoju w okresie dorastania*, Poznań 2002.
- Brzezińska A., Hornowska E. (red.), *Dzieci i młodzież wobec agresji i przemocy*, Warszawa 2004.

- Buczyński J., *Tajemnice rybnickich dzielnic*, Rybnik 2012.
- Bugla W., *Szeptoł zegłówek. Wiersze gwarowe dla dzieci*, Racibórz 2015.
- Bukowska-Floreńska I., *Rodzina na Górnym Śląskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007.
- Bukowska-Floreńska I., *Spoleczno-kulturowe funkcje tradycji w społecznościach industrialnych Górnego Śląska*, Katowice 2007.
- Być dla, czyli myśleć sercem*, z biskupem A. Nossolem rozmawiał ksiądz J. Szymik, Katowice 1999.
- Chłopkiewicz M., *Osobowość dzieci i młodzieży. Rozwój i patologia*, Warszawa 1987.
- Drewniak-Woryna K., Stachowicz-Polak M., *Wokół kultury. Przez zabawę do wiedzy o Górnym Śląsku*, Rybnik 2012.
- Dulias R., Hibszer A., *Województwo śląskie. Przyroda. Gospodarka. Dziedzictwo kulturowe*, Kraków 2004.
- Duliban M. (red.), *Metoda projektów w nauczaniu historii*, „Raf”, Rzeszów 2000.
- Dyba K., *Regionalizm w globalnej wiosce*, referat wygłoszony na Konferencji Naukowo-Dydaktycznej na temat: „Rola nauczyciela w rozwijaniu wiedzy o własnym regionie i jego kulturze”, Siemianowice Śląskie 2006.
- Dymara B., Korzeniowska W., Ziemiński F., *Dziecko w świecie tradycji*, Kraków 2002.
- Dymara B. (red.), *Dziecko w świecie zabawy. O kulturze, cechach i wartościach ludycznej edukacji*, Kraków 2009.
- Edensor T., *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne*, Kraków 2002.
- Eichendorff J., *Górnośląskie baśnie i podania*, Racibórz 1991.
- Erikson E. H., *Tożsamość a cykl życia*, Poznań 2004.
- Michalski K. (red.), *Tożsamość w czasie zmiany. Rozmowy w Castel Gandolfo*, „Znak”, Warszawa – Kraków 1995.
- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Warszawa 2002.
- Góra Świętej Anny*, Sanktuarium Diecezji Opolskiej, Opole 1993.
- Góralski A., *Wzorce twórczości*, Warszawa 1998.
- Grabowska D., *Dziedzictwo kulturowe w regionie: założenia programowe*. Ministerstwo Edukacji Narodowej, Wydawnictwo Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 1995.
- Grabowska G. (i in.), *Rybnik 3 wymiary: historia, geografia, gospodarka*, Rybnik 2005.
- Grzyb W., *Wszystko idzie za mądrym wychowaniem młodzieży*, [w:] *Dom na Skale*, <http://domnaskale.net.pl/archiwum/2006>.
- Gustaw M., *W wiergutowej dziedzinie*, Katowice 1975.
- Halmer D., *Do końca XIII w.*, [w:] Hojka Z., Kloch B. (red.), *Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic*. Tom I, Rybnik 2017.
- Harwas-Napierała B., Trempała J., *Psychologia rozwoju człowieka*, t. 3, Warszawa 1997.
- Harmin M., *Duch klasy. Jak motywować uczniów do nauki?*, Warszawa 2004.

- Hojka Z., Kloch B. (red.), *Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic*, Rybnik 2017.
- Iyer P., *The Soul of An Intercontinental Wanderer*, Harpers Magazine, New York 1993.
- Jan Paweł II, Przemówienie pożegnalne na lotnisku Balice na zakończenie 6. podróży apostołskiej do Polski, Kraków, 10.06.2002 r.
- Jarząbek M., *Od miasteczka do miasta 1848-1918*, [w:] Hojka Z., Kloch B. (red.), *Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic*. Tom I, Rybnik 2017.
- Kadłubek Z., *Listy z Rzymu*, Księgarnia Św. Jacka, Katowice 2008.
- Kąkol J. A., *Edukacja ekologiczna w szkole podstawowej*, Warszawa 2002.
- Kiereta K., Stachowicz-Polak M., Wieczorek M., *W poszukiwaniu przygody – wędrówki po Górnym Śląsku*, Stowarzyszenie Korzenie.pl, Rybnik 2011.
- Kincel R., *Gliwice – miasto chmielu i piwa*, „Zeszyty Gliwickie”, t. 20, Gliwice 1991.
- Kloch B., *W Koronie Czeskiej 1526-1740*, [w:] Hojka Z., Kloch B. (red.), *Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic*. Tom I, Rybnik 2017.
- Kruczek J., *O piwowarach i browarach pszczyńskich*, Pszczyna 1989.
- Krzyżewska J., *Aktywizujące metody i techniki w edukacji wczesnoszkolnej. Część II, „Omega”*, Suwałki 2000.
- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1983.
- Kopirowska T., *Ocenianie kształtujące na lekcji – wzór scenariusza*, Warszawa 2009.
- Kortko D., Jodliński L. (red.), *Antologia. Najpiękniejsze śląskie słowa*, Agora, Warszawa, Muzeum Śląskie, Katowice 2010.
- Kowalski P. (red.), *Oczywisty urok biesiadowania*, Wrocław 1998.
- Kruczek J., *O piwowarach i browarach pszczyńskich*, Towarzystwo Miłośników Ziemi Pszczyńskiej, Pszczyna 1989.
- Książek W., *Wstęp [w:] O edukacji regionalnej – dziedzictwie kulturowym w regionie*, Biblioteczka Reformy MEN, nr 24.
- Kutz K., *Ja Ślązak, ja Polak, ja Europejczyk*, Gazeta Wyborcza 29 maja 2009 roku.
- Kwieciński Z., *Edukacja wobec wyzwań demokracji*, [w:] Kwiatkowska H., Kwiatkowski Z (red.), *Demokracja a oświata, kształcenie i wychowanie*, Toruń 1996.
- Lemis M., Vitry H., *W staropolskiej kuchni i przy polskim stole*, Warszawa 1989.
- Lipok-Bierwiazzonek M., *Codziennosc i świętowanie – w rodzinie i w społeczności lokalnej*, [w:] „Śląskie Prace Etnograficzne”, t. 3, *Ziemia pszczyńska*, Lipok-Bierwiazzonek M. (red.), Katowice 2007.
- Lysko A., *Tylko w macierzy jest prawda*, [w:] *Edukacja regionalna od tradycji ku nowoczesności*, Materiały konferencji naukowo-metodycznej, „WOM” Katowice, Katowice 1996.
- Łabońska E., *Śląska kucharka doskonała*, Fundacja dla Śląskiego Instytutu Naukowego, Katowice 1990.
- Łozińska J. i M. (wybór i opracowanie), *Wokół stołu i kuchni*, Warszawa 1994.
- Mała encyklopedia PWN*, Warszawa 1996.

- Marcia J., *Development and validation of ego-identity status. Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 1996.
- Mandrosz-Wróblewska J., *Tożsamość i niespójność. Ja a poszukiwanie własnej odrębności*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1988.
- Melosik Z., *Mass media tożsamość i rekonstrukcje kultury współczesnej*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań 2012.
- Michałowski A., *Świadome Kształtowanie Krajobrazu i Ochrona Krajobrazu Historycznego*, [w:] Michałowski A. (red.), *Krajobraz kulturowy: warsztaty dla nauczycieli i metodyków : rządowy program edukacyjny „Świadome kształtowanie krajobrazu i ochrona krajobrazu historycznego”*: zeszyt dydaktyczny, Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu. Narodowa Instytucja Kultury, Warszawa 2001.
- Miękina-Pindur J., *Literatura młodzieżowa wobec kultury instant (na przykładzie powieści Małgorzaty Gutowskiej-Adamczyk)*, [w:] Majchrzak N., Starik N., Zduniak A. (red.) *Podmiotowość w edukacji wobec odmienności kulturowych oraz społecznych różnicowań. Edukacja XXI w.* (t. 2/28), Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa w Poznaniu, Poznań 2013.
- Musiał D., *Kształtowanie się tożsamości w adolescencji*, [w:] Francuz P., Otrębski W. (red.), *Studia z psychologii*, t. 14., Lublin 2007.
- Musiolik L., *Rybniczanie słownik biograficzny*, Rybnik 2000.
- Musiolik L., *Spacerkiem po Rybniku i okolicy. Przewodnik turystyczny po Rybniku*, Rybnik 2000.
- Naruszewicz A., *Do Stanisława Augusta, Króla Polskiego, W. Książęcia Lit., nauk i uczących się Ojca*.
- Niestolik N., *Edukacja regionalna w szkole – na przykładzie Jankowic Rybnickich*, praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. F.A. Marka, Uniwersytet Opolski, Opole 2002.
- Niestolik N., *Nauczyciel regionalista na Górnym Śląsku – refleksja historyczna, spojrzenie w przyszłość*, [w:] *Historia, instytucjonalizacja i perspektywy kształcenia nauczycieli na Śląsku*, Katowice 2010.
- Niestolik N., *Szkoła i nauczyciele w biografii i twórczości księdza Norberta Bonczyka*, [w:] „Biblioteka Nostra” Śląski Kwartalnik Naukowy, nr1(39), Katowice 2015.
- Nikitorowicz J., *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Białystok 1995.
- Nowacki T., *O metodzie projektów*, Wydawnictwa CODN, Warszawa 1996.
- Nowak M., *Teorie i koncepcje wychowania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne Spółka z o.o., Warszawa 2008.
- Olbrycht K. (red.), *Edukacja aksjologiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999.
- Olbrycht K., *O roli przykładu, wzoru, autorytetu i mistrza w wychowaniu osobowym*, Toruń 2007.

- Olbrycht K., *Wychowanie do wartości – w centrum aksjologicznych dylematów współczesnej edukacji*, Paedagogia Christiana 1(29)/2012, Toruń 2012.
- Panek W., *Wiedza o kulturze. Podręcznik z ćwiczeniami dla szkół średnich*, Wołomin 2005.
- Pellegrino P., *Jak wychowywać dzieci*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1999.
- Poli O., *O tożsamości i osobowości*, „Bratni Zew”, Kraków 2012.
- Pośpiech J., *Zwyczaje i obrzędy doroczne na Śląsku*, Opole 1987.
- Różański S., *Zarys dziejów piwowarstwa gliwickiego*, Muzeum w Gliwicach, Gliwice 2006.
- Rysiewicz Z. (red.), *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1961.
- Szczepański M. S., *Ludzie bez ojczyzny prywatnej i edukacja regionalna*, [w:] *Edukacja regionalna od tradycji ku nowoczesności*, materiały konferencji naukowej, „WOM” Katowice, Katowice 1996.
- Simonides D. (red.), *Doroczne zwyczaje i obrzędy, ich antropologiczna funkcja*, [w:] *Kultura ludowa śląskiej ludności rodzimej*, Wrocław – Warszawa 1991.
- Simonides D., *Ele mele dudki. Rymowanki dzieci śląskich*, Katowice 1986.
- Simonides D., *Najpiękniejsze zwyczaje i obrzędy górnośląskie*, Katowice 1995.
- Simonides D., *Śląskie uciechy i zabawy*, Bytom 1991.
- Simonides D., *Śląskie beranie czyli humor Górnego Śląska*, Katowice 1991.
- Siwczyk K., *Rybnickie ABC*, Czerwionka-Leszczyny 2016.
- Smolińska T., *Tradycyjne zwyczaje i obrzędy śląskie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2004.
- Sobel G., *Przy wrocławskim stole*, Wrocław 2006.
- Sopot-Zembok B., Nocoń H., *Nasz świat. Program dla klas IV-VI szkoły podstawowej*, Częstochowa 2003.
- Sperka J., *Do 1532 roku*, [w:] Hojka Z., Kloch B. (red.), *Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic*. Tom I, Rybnik 2017.
- Stachowicz-Polak M., *Innowacja pedagogiczna. Rybnik na Górnym Śląsku*, Rybnik 2016.
- Stachowicz-Polak M., *Innowacja pedagogiczna. Rybnik na Górnym Śląsku*, Rybnik 2017.
- Stachowicz-Polak M., *Tożsamość współczesnego adolescenta*, [w:] Łacina-Łanowski A. (red.), *Dylematy, zagrożenia i perspektywy współczesnej pedagogiki społecznej*, Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi, Łódź 2015.
- Stachowicz-Polak M., *Współczesny nauczyciel – wychowawca w świetle tradycji regionalnych i wychowania do wartości*, [w:] Łacina-Łanowski A., Stanek J. (red.), *Edukacja – wychowanie – oświata w perspektywie temporalnej (między przeszłością a współczesnością)*, Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi, Łódź 2014.
- Stegner T. (red.), *W kuchni i za stołem. Dystanse i przenikanie się kultur*, Gdańsk 2003.
- Sterna D., *Ocenianie kształtujące w praktyce*, Warszawa 2006.
- Sterna D., *Uczę (się) w szkole*, Warszawa 2014.
- Straczuk J., *Cmentarz i stół. Pogranicze prawostawno-katolickie w Polsce i na Białorusi*, Wrocław 2006.
- Stróżewski W., *W kręgu wartości*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków 1992.

- Suchoński A., *Problematyka powstań śląskich w świadomości młodzieży ze szkół im. Powstańców Śląskich*, [w:] *Powstania śląskie i plebiscyt z perspektywy 60-lecia*, materiały na sesję naukową z okazji 60-lecia powstań śląskich, Opole 1981.
- Szczepeński M., A. Śliz, *Dylematy regionalnej tożsamości. Przypadek Górnego Śląska*, [w:] *Śląsk*, nr 10, Katowice 2010.
- Szejnert M., *Czarny ogród*, Kraków 2007.
- Szołtysek M., *Bojki śląskie*, Rybnik 2006.
- Szołtysek M., *Dzieje Śląska, Polski i Europy*, Rybnik 2004.
- Szołtysek M., *Dzielnice Rybnika*, Rybnik 1999.
- Szołtysek M., *Elementarz Śląski*, Rybnik 2001.
- Szołtysek M., *Graczki-zabawki i zabawy śląskie*, Rybnik 2009.
- Szołtysek M., *Rybnik nasze gniazdo*, Rybnik 1997.
- Szołtysek M., *Śląsk takie miejsce na ziemi*, Rybnik 1998.
- Szołtysek M., *Śląsk dla dzieci*, Rybnik 2012.
- Szołtysek M., *Śląsk je piykny*, Rybnik 2007.
- Sztabowa W., *Krupnioki i moczka, czyli gawędy o kuchni śląskiej*, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice 1985.
- Szwed R., *Tożsamość a obcość kulturowa*, Lublin 2003.
- Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1981.
- Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 roku (tj. Dz.U. z 2017 r. poz. 1023 ze zmianami).
- Wawoczny G., *Kuchnia raciborska. Podróże kulinarne po dawnej i obecnej ziemi raciborskiej*, Wydawnictwo i Agencja Informacyjna WAW Grzegorz Wawoczny, Racibórz 2005.
- Witerska K., *Drama, Techniki, Scenariusze*, Difin, Łódź 2011.
- Wysocka E., *Wschodząca dorosłość jako rezultat kryzysu w wartościowaniu a odczuwana jakość życia — analiza teoretyczna i empiryczne egzemplifikacje*, [w:] Furmanek W. (red.), *Kryzys wartości. Kategoria problematyki badań w pedagogice współczesnej*, Rzeszów 2012.
- Zazzo B., *Oblicza młodości. Psychologia różnicowa wieku dorastania*, Warszawa 1972.
- Żarski W., *Książka kucharska jako tekst*, Wrocław 2008.
- Żarski W., *Tożsamość kulinarna na Śląsku*, [w:] Ursel M., Taranek-Wolańska O. (red.), *Śląskie pogranicza kultur*, t. 1, Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocław 2012.
- Żukowski A., Gudzik A., *Szlakami zielonego Śląska*, Czerwionka-Leszczyny 2010.
- Żukowski A., Matuszczyk-Kotulska A., *Szlakami zielonego Śląska 2*, Czerwionka-Leszczyny 2008.
- Żukowski A., *Rybnik na szlaku*, Czerwionka-Leszczyny 2016.

Materiały źródłowe

Kutz K., *Scenariusze śląskie*, Katowice 1995.

Różycki T., *Dwanaście stacji. Poemat*, Kraków 2007.

Szymutko S., *Nagrobek ciotki Cili*, Katowice 2001.

Waniek H., *Finis Silesiae*, Wrocław 2003.

Strony internetowe:

<http://www.rybnik.eu>

<http://www.slaskie.pl>,

<http://www.zpk.com.pl>

<http://www.silesia.pl>

<http://www.slaskiesmaki.pl>

<http://www.zabytkotechniki.pl>

Audiowycieczka po Rybniku <http://www.slaskie.travel/Poi/Pokaz/1718/79/zabytkowa-kopalnia-ignacy>, <http://ignacy.miastorybnik.pl/>

<http://artelis.pl/artykuly/16231/termin-adolescencja-w-ujeciu-psychodynamicznym>

<http://www.bibula.com>

<http://fundacja-konsensus.pl/aktualnosci/2016/12/10/kim-jestes-jaka-jest-twoja-tozsamosc/>

<http://eszkola.pl/wos/mala-ojczyzna-4481.html>

<http://encyklopedia.pwn.pl>

<http://sjp.pwn.pl>

<http://www.krajobraz.kulturowy.us.edu.pl/krajobraz.php>

<http://www.ceo.org.pl/pl/ok/news/publikacje>

<http://www.ceo.org.pl/pl/ok>

VI ZAŁĄCZNIKI

*Z własnego doświadczenia wiem, o ile skuteczniejsza staje się nauka,
gdy znajdują się pod ręką odpowiednie narzędzia*

(Gate)

1. Rozkład materiału nauczania
2. Scenariusze zajęć lekcyjnych
3. Scenariusze wizyt studyjnych
4. Fiszki

Komentarz do załączników podręcznika

W załącznikach publikacji prezentujemy rozkład materiału zajęć lekcyjnych oraz dwa zestawy scenariuszy stworzone na potrzeby programu przedmiotu „Edukacja regionalna”.

Mamy nadzieję, że proponowana dokumentacja planistyczno-organizacyjna, w tym przykładowy sposób realizacji zagadnień stanie się inspiracją dla nauczycieli prowadzących zajęcia z edukacji regionalnej. Zachęcamy do ich modyfikowania i twórczego rozwijania w zależności od potrzeb i możliwości uczniów. Najważniejsze, żeby w procesie edukacji nasi uczniowie nie tracili posiadanej ciekawości świata, nie bali się zadawania pytań, poszukiwania własnych odpowiedzi i rozwiązań oraz samodzielnie zdobywali wiedzę o „małej ojczyźnie” i regionie oraz kształtowali postawy przedsiębiorczości, kreatywności i twórczego działania.

W zapisie kolejnych tematów

Rozkład materiału przedstawia tematykę zajęć osadzoną w 5 modułach tematycznych (szczegółowo przedstawionych w metodologii niniejszej publikacji), zakres treści nauczania oraz propozycje sposobu realizacji. Każde spotkanie poprzedzone jest inspiracją Kluski Wandruski.

Misja Kluski Wandruski rodem z ...

Kluska Wandruska zaprasza uczniów w niezwykłą podróż po „małej ojczyźnie” – Rybniku (w nim po jego niezwykłych dzielnicach) na tle regionu Górnego Śląska. Podczas wspólnej podróży odnajdą ciekawe miejsca, zabytki, krajobrazy. Poznają historię. Nauczą się zdobywać informacje o życiu, zwyczajach i obrzędach swojej rodziny, środowiska lokalnego i regionu. Ponadto uczniowie będą mieli okazję rozwijać swoje zainteresowania i talenty, doskonalić i zdobywać kompetencje, a przede wszystkim świetnie się bawić.

W scenariuszach zajęć lekcyjnych

Pierwszy zestaw to 16 scenariuszy lekcyjnych. Ich kolejność jest podyktowana układem tematyki zaproponowanym w rozkładzie materiału. Planując pracę uczniów na lekcjach z edukacji regionalnej przyświecała nam myśl, aby w uczniach zaszczerpić regionalną pasję. Pokazać region, w którym żyją z jak najlepszej strony i przede wszystkim nauczyć dzieci czerpania przyjemności ze zdobywania wiedzy o swojej „małej ojczyźnie” oraz nabywania nowych kompetencji.

Scenariusze zostały napisane według podobnego schematu, zawierają stałe elementy i są oparte o ocenianie kształtujące. Co zawierają scenariusze lekcyjne?

Przede wszystkim z *tematy lekcji*, które już na wstępie zaznajamiają uczniów z treścią i zakresem pracy na lekcjach edukacji regionalnej. Koncentrują ich uwagę na określony wycinek wiedzy i stawiają ich w stan gotowości do działania.

Powiązanie z wcześniejszą wiedzą, czyli moment, kiedy nauczyciel ustala na jakich podstawach będzie budować nową wiedzę uczniów, co uczniowie już na dany temat wiedzą, co potrafią. Nie chodzi tu o oczywiście o odpytywanie uczniów z poprzednich lekcji na ocenę, tylko o przypomnienie potrzebnej wiedzy.

Cele lekcji dokładnie określające, czego uczeń powinien się na tej lekcji dowiedzieć, co wyćwiczyć lub utrwalić oraz takie, które mają wpłynąć na jego motywację, czyli *cele sformułowane w języku ucznia*. Uczeń musi je poznać, zrozumieć, zaakceptować i przyjąć do realizacji jako swoje. W scenariuszu 1. podajemy przykładowy zestaw pytań, które pomogą sprawdzić czy cel został osiągnięty i co tak

naprawdę wynieśli uczniowie z lekcji, jak zrozumieli nowe treści. Odpowiedzi uczniów mogą również stanowić informację zwrotną dla nauczyciela na temat jego pracy na lekcji oraz posłużyć do planowania kolejnych zajęć lekcyjnych.

Kolejny element scenariusza to „nacobezu” – *kryteria sukcesu*, czyli szczegółowe wymagania nauczyciela od uczniów. To, na co będzie zwracał uwagę? Muszą być precyzyjnie określone na każdej lekcji. Uczeń musi dokładnie wiedzieć, co będzie podlegało ocenie.

Bardzo ważnym elementem każdego scenariusza jest *pytanie kluczowe*, które powoduje zainteresowanie uczniów problematyką lekcji, angażuje do działania, pobudza do myślenia oraz aktywnego uczestnictwa w zajęciach w celu poznania odpowiedzi.

W scenariuszach wizyt studyjnych

Drugi zestaw scenariuszy to scenariusze 5 wizyt studyjnych, które zostały omówione w metodologii. Każda wizyta studyjna powinna być dokładnie przemyślana i dobrze przygotowana. Układając program zwiedzania najlepiej sprawdzić, które ciekawe miejsca w dzielnicy chcemy odwiedzić (patrz rozdział: Dzielnicowe ABC). W organizację wyjazdu powinni zostać zaangażowani nie tylko uczniowie, ale również ich rodziców. W scenariuszach zaplanowano zajęcia terenowe w objętych rewitalizacją 5 dzielnicach Rybnika: Chwałowicach, Niedobczycach, Niewiadomiu, Paruszowcu-Piaskach i Śródmieściu. Nic jednak nie stoi na przeszkodzie na częstsze organizowanie lekcji w terenie i wycieczek do innych dzielnic miasta Rybnika.

Poniżej podajemy wzór scenariusza wizyty studyjnej. Z nim powinno być łatwiej zaplanować wyjazd.

Ramowy scenariusz wizyty studyjnej:

I. Przygotowanie do wizyty studyjnej.

1. Wybranie miejsca i terminu zajęć terenowych.
2. Nazwa wydarzenia.
3. Przygotowanie podstawowych informacji o odwiedzanych w trakcie wizyty miejscach.

II. Określenie zagadnień.

1. Ustalenie tematyki.
2. Sformułowanie listy pytań, na które uczniowie mają uzyskać odpowiedzi w czasie wizyty.
3. Spis potrzebnych materiałów i środków dydaktycznych.

III. Program wizyty.

1. Trasa.
2. Przewidywana aktywność.

IV. Rezultaty wizyty studyjnej.

1. Próba udzielenia odpowiedzi na przygotowane pytania (II/2).
2. Spostrzeżenia. Wnioski.

Dobór technik i metod oraz niektóre sposoby ich wykorzystania

Scenariusze zajęć podają różnorodne *metody, techniki i formy aktywności* oraz zestaw potrzebnych *materiałów i środków dydaktycznych*. Wszystkie z zaproponowanych mają przyczynić się do pełnego zrealizowania i osiągnięcia celów lekcji. Problem ten w metodologii został omówiony wyczerpująco. Jednak w tym momencie warto wspomnieć o dwóch kluczowych w trakcie realizacji programu metodach, do których będziemy odwoływać się na każdym zajęciach:

1. **Portfolio** – zbiór prac ucznia, przechowywany przez niego, prezentujący osiągnięcia w dalszym okresie nauki. Nie ważna jest forma zewnętrzna, ale proces tworzenia. Portfolio będzie prowadzone w segregatorze, zastąpi zeszyt ucznia. Tworzenie portfolio to dla ucznia ogromne wyzwanie, dlatego rolę nauczyciela jest pomoc, wspieranie i motywowanie ucznia (wspólny dobór i organizacja zakładek).
2. **Fiszki** – zestaw do efektywnego utrwalania (nauki) gwary śląskiej (znajdą się przecież osoby, dla których będzie to zupełnie nowe, nieznanne słownictwo). Zestaw można uzupełniać na każdym zajęciach. Będą średniej wielkości karteczki. Na awersie każdej karty znajduje się słówko gwarowe, na rewersie

jego polskie znaczenie. Wkładamy je do np. zwykłego pojemnika śniadaniowego, i przygotowujemy trzy różnokolorowe przegródki. Dzięki nim doskonale zaplanujemy naukę. Pierwszą, żółtą przegródkę z napisem *Do nauki*. Drugą, niebieską zakładkę *Uczę się*. Ostatnią, zieloną z napisem *Umiem*. Uczeń sam decyduje, w którym miejscu jest dany wyraz. Tak naprawdę zabawa zaczyna się już w momencie tworzenia fiszki, kiedy zaczynamy wycinać i łączyć w pary słówko gwarowe z polskim. Następnie można wymyślać różne warianty nauki: losowe zgadywanie, quizy z przyznawaniem punktów, siatkę skojarzeń w postaci map myśli, szukanie rymów, budowanie zdań, a nawet układanie logicznych opowiadań z kilku wylosowanych słówek.

W jednym, ze scenariuszy pojawiają się warsztaty *Festiwal zawodów i specjalności*. Całkiem prosto można zorganizować takie warsztaty. Pomysły do wykonania rękodzieła znajdziemy chociażby na stronach serwisów społecznościowych: <https://pl.pinterest.com>, <http://stylowi.pl>, a także w literaturze: „*Rękodzieła. Projektuj, wycinaj i twórz. Książka pełna pomysłów*” autorstwa A. Kay , D. Lowy, M. Powell, L. Torres (2014). Jeżeli nie czujemy się na siłach, zawsze możemy poprosić o wsparcie przedstawicieli różnych grup zawodowych. Może rodziców, dziadków, krewnych, sąsiadów?

Planowany przebieg zajęć

Podane propozycje realizacji często zawierają się w jednym zdaniu, nie posiadają skrupulatnych i pełnych opisów tzw. „krok po kroku”. Powód takiej formy był prosty. Chcieliśmy zachęcić nauczyciela do dydaktycznej fantazji, do tworzenia czegoś „na nowo”, do własnych ciekawych pomysłów, rozwiązań. Nie chcieliśmy zbyt narzucać, ograniczać pomysłowości nauczyciela. Doskonale zdajemy sobie sprawę, że po gotowe rozwiązania sięgają nieliczni. Większość nauczycieli traktuje je tylko jako inspiracje. Ponadto to nauczyciel zna swoich uczniów, wie jakie mają predyspozycje i oczekiwania. Zna możliwości lokalowe oraz ekonomiczne szkoły. To nauczyciel wraz z uczniami, w ścisłej współpracy z rodzicami i innymi osobami ze środowiska lokalnego zaplanuje realizację treści nauczania i sposobów zdobywania wiedzy i umiejętności na zajęciach edukacji regionalnej. Podobnie też postąpiliśmy z utworami śląskiego folkloru – przyśpiewkami, piosenkami, rymowankami, itp. Podajemy literaturę, a dobór zostawiamy uczniom i nauczycielom. Planowane zajęcia zawierają zadania sprzyjające

rozwijaniu kluczowych kompetencji uczniów takich jak: planowanie i organizacja pracy, skuteczne porozumiewanie się, efektywna współpraca w zespole, przedsiębiorczość, kreatywność itd.

Materiały, pomoce dydaktyczne, karty pracy

Dobór materiałów i środków dydaktycznych trzeba podporządkować celom i zaplanowanym działaniom uczniów. Należy bardzo dokładnie przemyśleć ich wybór, aby nie nastąpił „przerost formy nad treścią”. Środki dydaktyczne (gry, krzyżówki itp.), użyte w nadmiarze mogą stać się jedynie rozrywką, ozdobą lekcji bez znaczenia dla realizacji jej celów. Karty pracy postanowiliśmy zastąpić wykonywaniem przez ucznia kart („wkładek”) do portfolio. Jeśli w portfolio zaplanujemy różne kategorie zakładki tematycznych, to uczeń nie powinien się nudzić, a wykonana karta na pewno przyda się w trakcie powtarzania i utrwalenia wiadomości.

Praca domowa

Jest przewidziana na każdym zajęciach. Angażuje ucznia w działania prowadzące do rozwoju różnych kompetencji. Poprzez zadawanie pracy domowej chcemy rozwijać samodzielność ucznia w nauce, zachęcić go do podejmowania odpowiedzialności za organizację i przebieg lekcji oraz zaangażowanie w tworzenie zintegrowanego zespołu klasowego.

Uwagi końcowe

W trakcie realizacji naszego programu nauczyciel przestaje być wszechwiedzącym autorytetem. Staje się przewodnikiem, doradcą, moderatorem. Z kolei uczeń nie jest biernym odbiorcą. Jest aktywnym uczestnikiem planowania, organizowania i oceniania swoich działań.

Rozkład materiału nauczania do zajęć lekcyjnych w klasach czwartych w rybnickich szkołach podstawowych do programu przedmiotu „Edukacja regionalna” będącego rozwinięciem innowacji pedagogicznej autorstwa Marii Stachowicz-Polak <i>Rybnik na Górnym Śląsku</i>				
OBSZAR TEMATYCZNY	INSPIRACJE KLUSKI WANDRUSKI	TEMATYKA ZAJĘĆ	ZAKRES TREŚCI NAUCZANIA	SPÓSÓB REALIZACJI
RYBNIK TO JA	<i>Misja Kluski Wandruski rodem z...</i>	Z przewodnikiem po „małej ojczyźnie” i regionie Edukacja regionalna a rewitalizacja	Moduły tematyczne, cele zajęć, kryteria oceniania (oceny kształtujące). Kluczowe słowa: tożsamość, mała ojczyzna, środowisko lokalne, region, rewitalizacja, dziedzictwo kulturowe, krajobraz kulturowy, kultura, tradycja, zwyczaj, obyczaj, folklor, gwara. Źródła historyczne i ich wartość informacyjna. „Rewitalizacja miasta – nowa energia rybnickiej tradycji” – projekt realizowany przez Miasto Rybnik. Tożsamość młodego człowieka, a lokalna przestrzeń kulturowa.	Organizacja pracy zgodnie z programem edukacji regionalnej. Zapoznanie się z wybranymi źródłami historycznymi. Gromadzenie różnorodnych materiałów, przykładowych prac i dokumentów: założenie i prowadzenie portfolio – wykonanie zakładki do segregatora, wykonanie kart słownikowych. Śledzenie strony internetowej m.in. www.rybnik.eu , lokalnej prasy, mediów. Korzystanie z literatury tematycznej.

Rozkład materiału nauczania do zajęć lekcyjnych w klasach czwartych w rybnickich szkołach podstawowych do programu przedmiotu „Edukacja regionalna” będącego rozwinięciem innowacji pedagogicznej autorstwa Marii Stachowicz-Polak Rybnik na Górnym Śląsku					
OBSZAR TEMATYCZNY	INSPIRACJE KLUSKI WANDRUSKI	TEMATYKA ZAJĘĆ	ZAKRES TREŚCI NAUCZANIA	SPÓSÓB REALIZACJI	
RYBNIK TO JA	<i>Kluska ślonskich przodków ma, ślonsko godka dobrze zna.</i>	Najważniejsi są blisko mnie Każda rodzina jest jak drzewo	Dziecko jako członek rodziny. Członkowie rodziny, stopnie pokrewieństwa. Dzieje rodziny, pochodzenie, jej struktura. Wartości przekazywane z pokolenia na pokolenie. Gwara śląska – gwarowe nazewnictwo członków rodziny. Model rodziny śląskiej. Rodzina wielopokoleniowa. Drzewo genealogiczne. Znaczenie rodzinnych pamiątek – listy, zdjęcia, rysunki, albumy, dyplomy. Kroniki rodzinne jako źródła dziejów rodziny.	Wywiady z bliskimi, rozmowy z rodzicami, dziadkami, pradziadkami. Dyskusje i pogawędki w rodzinnym gronie. Gromadzenie rodzinnych pamiątek. Tworzenie drzewa genealogicznego. Wykonanie zestawu do fiszek – pomocy do nauki i doskonalenia gwary śląskiej. Tworzenie kroniki swojej rodziny. Uzupełnianie zakładek segregatora - portfolio.	

Rozkład materiału nauczania do zajęć lekcyjnych w klasach czwartych w rybnickich szkołach podstawowych do programu przedmiotu „Edukacja regionalna” będącego rozwinięciem innowacji pedagogicznej autorstwa Marii Stachowicz-Polak Rybnik na Górnym Śląsku				
OBSZAR TEMATYCZNY	INSPIRACJE KLUSKI WANDRUSKI	TEMATYKA ZAJĘĆ	ZAKRES TREŚCI NAUCZANIA	SPOSÓB REALIZACJI
RYBNIK TO JA	<i>Często bywa, że Kluska sto lat śpiewa. Wiosna, lato, jesień, zima Kluseczka zabawę zaczyna.</i>	Tradycje rodzinne i świąteczne w naszej rodzinie Cztery pory roku w zwyczajach i obrzędach na Górnym Śląsku	Ważne daty i wydarzenia w rodzinie od „kolebki aż do grobu”. Tradycja obchodzenia urodzin na Górnym Śląsku. Dawne formy grzecznościowe: powitania, pożegnania, podziękowania, pozdrowienia przy pracy. Dawanie błogosławieństwa. Niedziela na Górnym Śląsku. Święta w mojej rodzinie, w mojej dzielnicy, w moim regionie. Biesiadowanie przy śląskim „kołocz i kreplach”. Żarty, kawały, bery.	Pokazanie tradycji rodzinnych i świątecznych swojej rodziny w wykonanym wg własnego pomysłu „kalendarzu”. Wykonanie plakatu „Zwyczaże i obrzędy doroczne na Śląsku”. Zorganizowanie biesiady przy śląskim „kołocz i kreplach”. Śpiewanie śląskich pieśni, piosenek. Prezentowanie anegdot, powiedzonek oraz opowieści rodzinnych. Uzupelnianie zestawu fiszek i portfolio.

Rozkład materiału nauczania do zajęć lekcyjnych w klasach czwartych w rybnickich szkołach podstawowych do programu przedmiotu „Edukacja regionalna” będącego rozwinięciem innowacji pedagogicznej autorstwa Marii Stachowicz-Polak <i>Rybnik na Górnym Śląsku</i>				
OBSZAR TEMATYCZNY	INSPIRACJE KLUSKI WANDRUSKI	TEMATYKA ZAJĘĆ	ZAKRES TREŚCI NAUCZANIA	SPOSÓB REALIZACJI
RYBNIK TO JA	<i>Kluska dzierży w garści „godło”, będzie ważyć dobre jądło.</i>	W śląskiej kuchni „od kuchni” Przy śląskim stole	Kuchnia jako ważne miejsce spotkań rodziny, wspólnego przygotowywania i spożywania posiłków. Wyposażenie śląskiej kuchni dawniej i dziś. Tradycyjne śląskie potrawy na dzień powszedni i świąteczny – przepisy i sposób przygotowania. Kuchnia śląska jako wyznacznik tożsamości śląskiej. Najpopularniejsza zupa śląska – „wodzionka”. Słownictwo gwarowe związane z tematem. Quiz i konkurs kulinarny.	Wykład, praca z tekstem źródłowym „Kuchnia śląska – kluczem do poznania i zrozumienia tożsamości kulturowej mieszkańców Śląska”. Analiza przepisów zebranych śląskich potraw. Czytanie przepisów – kart pracy w gwarze śląskiej. Przygotowanie zupy wg przepisu, degustacja. Opracowanie śląskiego menu. Prowadzenie książki kucharskiej: „Przepisnik wg śląskiej starci”. Zorganizowanie konkursu, quizu kulinarnego. Uzupełnianie zestawu fiszek i portfolio.

<p>Rozkład materiału nauczania do zajęć lekcyjnych w klasach czwartych w rybnickich szkołach podstawowych do programu przedmiotu „Edukacja regionalna” będącego rozwinięciem innowacji pedagogicznej autorstwa Marii Stachowicz-Polak Rybnik na Górnym Śląsku</p>				
<p>OBSZAR TEMATYCZNY</p> <p>RYBNIK TO JA</p>	<p>INSPIRACJE KLUSKI WANDRUSKI</p> <p><i>Do familoka Wandruska zajrzata i we szafie śląskich oblyczek poszukata.</i></p>	<p>TEMATYKA ZAJĘĆ</p> <p>Mój dom, moje podwórko i moi sąsiedzi</p> <p>Stroje ludowe na Górnym Śląsku</p>	<p>ZAKRES TREŚCI NAUCZANIA</p> <p>Familok - dzieje, architektura, otoczenie. Podwórko, ogród oraz zabudowania gospodarcze. Charakterystyczne cechy budownictwa regionalnego, porównanie ze współczesnymi obiektami domu. Sąsiedzkie kontakty. Różnice gwarowe mieszkańców Śląska. Tradycyjny strój śląski (zróżnicowane stroje określonych grup). Wygląd i rola stroju ludowego dawniej i dziś. Nazywanie poszczególnych elementów stroju śląskiego – nazewnictwo gwarowe.</p>	<p>SPOSÓB REALIZACJI</p> <p>Wypowiedzi inspirowane ilustracją, wierszem, tekstem źródłowym „Niezwykłość familoka”. Składanie makiety familoka lub budynku gospodarczego – pomoc dydaktyczna. Gwarowe nazwy zabudowań na Górnym Śląsku. Prezentacja multimedialna „Nasze śląskie stroje”. Wykorzystanie rekwizytów w postaci wianka i czapki górniczej. Gwarowe nazwy poszczególnych elementów strojów śląskich. Wykonanie pamiątkowych zdjęć. Uzupelnianie zestawu fiszek i portfolio.</p>

Rozkład materiału nauczania do zajęć lekcyjnych w klasach czwartych w rybnickich szkołach podstawowych do programu przedmiotu „Edukacja regionalna” będącego rozwinięciem innowacji pedagogicznej autorstwa Marii Stachowicz-Polak <i>Rybnik na Górnym Śląsku</i>					
OBSZAR TEMATYCZNY	INSPIRACJE KLUSKI WANDRUSKI	TEMATYKA ZAJĘĆ	ZAKRES TREŚCI NAUCZANIA	SPÓSÓB REALIZACJI	
RYBNIK Z HAŁDĄ	<i>Kluska z mapami pracowała, swego miejsca na Ziemi poszukała.</i>	Rybnik – moje miasto na Ziemi Symbolika Rybnika i regionu Górnego Śląska	Położenie i przynależność administracyjna Rybnika. Usytuowanie miejscowości w gminie, powiecie, województwie, na mapie administracyjnej i fizycznej Śląska, Polski i Europy. Miejscowości sąsiadujące oraz partnerskie. Pochodzenie nazwy miasta Rybnika, herb i jego symbolika. Hejnał z wieży Ratusza. Etymologia nazwy Śląsk, herb Górnego Śląska. Stolica Śląska – Wrocław, Opole, Katowice.	Praca z mapą świata, Europy, Polski i województwa śląskiego. Praca z planem miasta Rybnika. Określenie położenia Rybnika oraz położenia wybranego obiektu na planie miasta – wykorzystanie pomocy multimedialnej „Osobliwości Rybnika”. Korzystanie z różnych źródeł informacji, portali internetowych, oglądanie filmów.	

Rozkład materiału nauczania do zajęć lekcyjnych w klasach czwartych w rybnickich szkołach podstawowych do programu przedmiotu „Edukacja regionalna” będącego rozwinięciem innowacji pedagogicznej autorstwa Marii Stachowicz-Polak <i>Rybnik na Górnym Śląsku</i>					
OBSZAR TEMATYCZNY	INSPIRACJE KLUSKI WANDRUSKI	TEMATYKA ZAJĘĆ	ZAKRES TREŚCI NAUCZANIA	SPOSÓB REALIZACJI	
RYBNIK Z HAŁDĄ	<i>Wandruska po dzielnicowych ścieżkach deptata.</i>	Miasto 27 dzielnic Dzielnica w której mieszkam	Nazwy dzielnic Rybnika. Skąd się wzięły i co oznaczają? Ciekawe miejsca w dzielnicy. Historia dzielnicy, aktualne wydarzenia, zabytki, postacie historyczne i współczesne ważne dla społeczności lokalnej. Obiekty użyteczności publicznej, ciekawe miejsca i walory dzielnicy.	Wykonanie i prezentacja projektów edukacyjnych nt. 27 dzielnic Rybnika – wykorzystanie pomocy multimedialnej „Osobliwości Rybnika”. Spacer po mojej dzielnicy – obserwacja bezpośrednia. Zebranie materiału do albumu pt.: „Malowane obiektywem”. Tworzenie lapbooka lub ścieżki dydaktycznej dzielnicy. Uzupelnianie portfolio.	

Rozkład materiału nauczania do zajęć lekcyjnych w klasach czwartych w rybnickich szkołach podstawowych do programu przedmiotu „Edukacja regionalna” będącego rozwinięciem innowacji pedagogicznej autorstwa Marii Stachowicz-Polak <i>Rybnik na Górnym Śląsku</i>					
OBSZAR TEMATYCZNY	INSPIRACJE KLUSKI WANDRUSKI	TEMATYKA ZAJĘĆ	ZAKRES TREŚCI NAUCZANIA	SPOSÓB REALIZACJI	
RYBNIK Z HAŁDĄ	<i>Zioła na herbatkę Kluska zbierata i w zgodzie z przyrodą krajobrazy oglądada.</i>	Osobliwości przyrodnicze Rybnika Rośliny pobliskich lasów, łąk, i przydomowych ogródków	Najciekawsze obiekty przyrodnicze Rybnika – osobliwości przyrodnicze: Dolina Rudy, Kem Golejowski, Rybnik-Podlesie, Rybnik-Swierki, Gzel, Cegielnia w Chwałęcicach, Dolina Potoku Wypandów, Las przy Karnatowcu, Potok z Kamienia, Las Goik i Starok, Jezioro Rybnickie, Głaz im. Oskara Michalika. Rozpoznawanie roślin rybnickich ekosystemów. Gwarowe nazwy roślin i zwierząt. Ochrona środowiska.	Wykład, prezentacja pt.: „Osobliwości przyrodnicze – najciekawsze obiekty przyrodnicze Rybnika”. Rozpoznawanie obiektów na podstawie ilustracji, opisu. Dyskusja, wymiana spostrzeżeń. Wykonanie z bibuły bukietu mleczy lub stokrotek. Uzupełnianie zestawu fiszek i portfolio.	

Rozkład materiału nauczania do zajęć lekcyjnych w klasach czwartych w rybnickich szkołach podstawowych do programu przedmiotu „Edukacja regionalna” będącego rozwinięciem innowacji pedagogicznej autorstwa Marii Stachowicz-Polak <i>Rybnik na Górnym Śląsku</i>				
OBSZAR TEMATYCZNY	INSPIRACJE KLUSKI WANDRUSKI	TEMATYKA ZAJĘĆ	ZAKRES TREŚCI NAUCZANIA	SPOSÓB REALIZACJI
RYBNIK ZABYTKOWY	<i>W szkolnej tawce Kluska posiedziata, historię Rybnika studiowata.</i>	Dzieje Rybnika na tle Górnego Śląsku Najważniejsze wydarzenia i ludzie z nimi związani	Dzieje Górnego Śląska. Cechy krajobrazowe regionu. Najstarsze miasta na Górnym Śląsku i ich historia. Początek górnictwa rud srebra, węgla kamiennego i wapienia na Górnym Śląsku. Historia mojej miejscowości – miasta Rybnika: najstarsze wzmianki i zapiski, najważniejsze wydarzenia, postacie historyczne ważne dla społeczności lokalnej i ich znaczenie dla dziejów regionu.	Prezentacja multimedialna – zarys przedstawianej tematyki. Poszukiwanie materiałów źródłowych, praca z tekstem źródłowym. Zorganizowanie czasowej wystawy muzealnej „Dzieje Rybnika na tle Górnego Śląsku”. Uzupelnienie portfolio.

Rozkład materiału nauczania do zajęć lekcyjnych w klasach czwartych w rybnickich szkołach podstawowych do programu przedmiotu „Edukacja regionalna” będącego rozwinięciem innowacji pedagogicznej autorstwa Marii Stachowicz-Polak <i>Rybnik na Górnym Śląsku</i>					
OBSZAR TEMATYCZNY	INSPIRACJE KLUSKI WANDRUSKI	TEMATYKA ZAJĘĆ	ZAKRES TREŚCI NAUCZANIA	SPOSÓB REALIZACJI	
RYBNIK ZABYTKOWY	<i>Legend Wandruska z uwagą wystuchata, rybnickie zabytki poznata.</i>	Legenda mojej dzielnicy Szlakami zabytków architektury i rzeźby Rybnika	Legends jako niematerialne dziedzictwo kulturowe. Motywy ze śląskich baśni jako okazja do poznawania kultury i tradycji swojego miejsca zamieszkania. Legendy dzielnic Rybnika – wybór. <i>Utopki, heksy i straszki domowe</i> . Śląskie nazwy straszdeł i wiedźm. Materialne dziedzictwo kulturowe – przegląd zabytków Rybnika.	Wprowadzenie do zajęć – zagadnienia dotyczące legend śląskich. Wspólne czytania baśni, podań i legend. Praca z tekstem źródłowym „Rybnickie legendy”. Poznanie ich bohaterów. Wykonanie rysunku elementów powtarzających się w legendach. Wykonanie ilustracji do ułożonej własnej legendy. Quiz – śląskie <i>straszki i heksy</i> . Tworzenie komputerowej bazy zabytków Rybnika. Uzupelnianie zbioru fiszek i portfolio.	

Rozkład materiału nauczania do zajęć lekcyjnych w klasach czwartych w rybnickich szkołach podstawowych do programu przedmiotu „Edukacja regionalna” będącego rozwinięciem innowacji pedagogicznej autorstwa Marii Stachowicz-Polak Rybnik na Górnym Śląsku				
OBSZAR TEMATYCZNY	INSPIRACJE KLUSKI WANDRUSKI	TEMATYKA ZAJĘĆ	ZAKRES TREŚCI NAUCZANIA	SPOSÓB REALIZACJI
RYBNIK CIEKAWYCH POSTACI	<i>Kluseczka po Rybniku biegata, autorytetów szukata.</i>	Poczet wybitnych postaci rybnickich Historia tworzy się na naszych oczach	Sylwetki Górnoszlazakow. Wazne rody gornoszlazkie i ich zastugi dla regionu. Znaczące postacie Gornego Slaska związane z historià regionu. Patroni naszych ulic. „Oni rozslawiajà nasz Rybnik” – poczet wspóczesnych postaci. Wartości tkwiàce w naszym kulturowym, społecznym otoczeniu.	Przygotowanie materiałow do wykonania gazetki o przedstawianej tematyce. Krótkie notki biograficzne: sylwetek Górnoszlazakow, waznych rodow gornoszlazkich, znaczących postaci Gornego Slaska, patronow naszych ulic. Przygotowanie listy osób, które rozslawiajà nasz Rybnik. Wykonanie prezentacji w programie Power Point – „Galeria wybitnych rybniczian XXI w.”. Uzupełnianie portfolio.

Rozkład materiału nauczania do zajęć lekcyjnych w klasach czwartych w rybnickich szkołach podstawowych do programu przedmiotu „Edukacja regionalna” będącego rozwinięciem innowacji pedagogicznej autorstwa Marii Stachowicz-Polak Rybnik na Górnym Śląsku				
OBSZAR TEMATYCZNY	INSPIRACJE KLUSKI WANDRUSKI	TEMATYKA ZAJĘĆ	ZAKRES TREŚCI NAUCZANIA	SPOSÓB REALIZACJI
RYBNIK CIEKAWYCH POSTACI	<i>Kluska mistrzowskie farchy poznawata.</i>	Rzemiosło, zawód, profesja Cech rzemiosł różnych	Zawody mieszkańców naszego regionu. Tradycyjne rzemiosła wiejskie i miejskie. Ginące zawody. Zakłady pracy na Górnym Śląsku – kopalnie, huty, koksownie, cementownie, cegielnie, leśnictwo. Tradycje zawodowe w regionie. Kult świętych – patronów poszczególnych grup zawodowych (św. Barbara, św. Florian, św. Izydor, św. Hubertus itd.).	Wykład nt. tradycyjnego rzemiosła wiejskiego, miejskiego i zawodowego w naszym regionie. Wystawka „Praca zawodowa rybniczian dawniej i dziś”. Prezentacja zakładów pracy, eksponatów, narzędzi, materiałów, wytworów pracy. Wspomnienie patronów wybranych grup zawodowych. Wykonanie mapy mentalnej „Zawody wczoraj i dziś”. Zorganizowanie warsztatów „Festiwal zawodów i specjalności”. Uzupełnianie zbioru fiszek i portfolio.

Rozkład materiału nauczania do zajęć lekcyjnych w klasach czwartych w rybnickich szkołach podstawowych do programu przedmiotu „Edukacja regionalna” będącego rozwinięciem innowacji pedagogicznej autorstwa Marii Stachowicz-Polak <i>Rybnik – Polak Rybnik na Górnym Śląsku</i>				
OBSZAR TEMATYCZNY	INSPIRACJE KLUSKI WANDRUSKI	TEMATYKA ZAJĘĆ	ZAKRES TREŚCI NAUCZANIA	SPOSÓB REALIZACJI
RYBNIK ODCZAROWANY	<i>Kluska rewitalizację przeanalizowała , miasto z „ikrq” zareklamowała.</i>	Rybnik reWita – nowa energia rybnickiej tradycji	Identyfikacja dzieci z miastem/dzielnicą/ miejscem zamieszkania/miejscem nauki. Obszary rewitalizacji w mieście Rybniku – fragmenty dzielnic: Chwałowice, Niewiadom, Niedobczyce, Paruszowiec- Piaski, Śródmieście. Kalendarium działań rewitalizacyjnych. „Zwycząjni i niezwyčajni” w procesie rewitalizacji. Lokalne środki masowego przekazu.	Przypomnienie podstawowych informacji o realizowanym przez Miasto Rybnik projekcie „Rewitalizacja miasta – nowa energia rybnickiej tradycji”. Przegląd obszarów objętych rewitalizacją w mieście Rybnik – informacje prasowe, zdjęcia, filmy itp. Analiza działań rewitalizacyjnych. Przygotowanie materiałów promujących miasto „Zapraszamy do Rybnika”. Konkurs na napisanie legendy „ O tym jak ...(imię i nazwisko) rewitalizował/a Rybnik”. Uzupełnianie portfolio.

<p>Rozkład materiału nauczania do zajęć lekcyjnych w klasach czwartych w rybnickich szkołach podstawowych do programu przedmiotu „Edukacja regionalna” będącego rozwinięciem innowacji pedagogicznej autorstwa Marii Stachowicz-Polak Rybnik na Górnym Śląsku</p>					
OBSZAR TEMATYCZNY	INSPIRACJE KLUSKI WANDRUSKI	TEMATYKA ZAJĘĆ	ZAKRES TREŚCI NAUCZANIA	SPOSÓB REALIZACJI	
RYBNIK ODCZAROWANY	<i>Wandruska ukwiecony „rondland” podziwiata, do ochrony środowiska namawiata.</i>	Rybnicka baza turystyczno- rekreacyjna Miasto o wielu obliczach i dobrej energii	<p>Walory turystyczne Rybnika, kompozycje przyrodniczo-kulturowe miasta: parki, zieleńce, skwery, ronda i inne elementy zieleni. Ośrodki sportów wodnych i konnych oraz ciekawe trasy rowerowe i piesze. Wspomnienie o Władysławie Weberze i o przedsiębiorcy Juliuszu Hasse. Ochrona przed zniszczeniem wartości przyrodniczych i kulturowych, które stanowią podstawę dla rozwoju turystyki, rekreacji i edukacji. Ekologia w rodzinnym domu i mieście..</p>	<p>Układanie materiałów i hasła reklamowego zachęcającego do odwiedzenia miasta Rybnika. Redagowanie opowiadania nt. „Dlaczego lubię miasto z ikrą”? Wykorzystanie pomocy dydaktycznej „Dzielnica, ulica, podwórko” – gra memory. Ekologia w rodzinnym domu i mieście. Dywanik pomysłów. Być jak Weber albo Hasse – reportaż. Uzupelnianie portfolio.</p>	

Rozkład materiału nauczania do zajęć lekcyjnych w klasach czwartych w rybnickich szkołach podstawowych do programu przedmiotu „Edukacja regionalna” będącego rozwinięciem innowacji pedagogicznej autorstwa Marii Stachowicz-Polak Rybnik na Górnym Śląsku					
OBSZAR TEMATYCZNY	INSPIRACJE KLUSKI WANDRUSKI	TEMATKA ZAJĘĆ	ZAKRES TREŚCI NAUCZANIA	SPOSÓB REALIZACJI	
RYBNIK ODCZAROWANY	<i>Kluska komputer odstawiła, do „epoki podwórkowej” powróciła.</i>	Epoka podwórkowa Zabawy, gry, wyliczniki	Ulubione zabawki moich dziadków i pradiadków. Dawne zabawy i gry zespołowe. Wyliczniki śląskie.	Wyzwalanie aktywności dziecka, wykazanie jego twórczej ekspresji, kreatywności i przedsiębiorczości. Zebranie informacji nt. „W jakie zabawy bawili się nasi dziadkowie, pradiadkowie?”. Przypomnienie o zasadach bezpieczeństwa oraz przestrzeganiu ustalonych reguł. Wspólne gry i zabawy wg instrukcji. Uzupelnianie zbioru fiszek i portfolio.	

Rozkład materiału nauczania do zajęć lekcyjnych w klasach czwartych w rybnickich szkołach podstawowych do programu przedmiotu „Edukacja regionalna” będącego rozwinięciem innowacji pedagogicznej autorstwa Marii Stachowicz-Polak <i>Rybnik na Górnym Śląsku</i>				
OBSZAR TEMATYCZNY	INSPIRACJE KLUSKI WANDRUSKI	TEMATKA ZAJĘĆ	ZAKRES TREŚCI NAUCZANIA	SPÓSÓB REALIZACJI
RYBNIK ODCZAROWANY	<i>Kluska „szmaragdową krajiną” się upajała.</i>	Górny Śląsk szmaragdem Europy Ocalić od zapomnienia	Działania mające na celu zachowanie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego. Szmaragd – zastosowanie, właściwości, zalety, magiczna moc, energia miłości, piękna i harmonii. Uzasadnienie porównania Rybnika/ Górnego Śląska do poszukiwanego, wyjątkowo cennego kamienia. Ocalić od zapomnienia – mój wkład, moje działania, mój sukces.	„Czatowanie” – przesyłanie sobie wiadomości, rozmowa/debata nt. „Śląsk w europejskiej wspólnotcie”. Swobodne wypowiedzi uczniów, rozmowa kierowana. Wyjaśnienie znaczenia sformułowań: „Górny Śląsk szmaragdem Europy” oraz „Ocalić od zapomnienia”. Tworzenie LRS (Listy Rybnickich Skarbów). Tworzenie mapy mentalnej.

SCENARIUSZ 1.

Misja Kluski Wandruski rodem z...

Tematyka zajęć:

Z przewodnikiem po „małej ojczyźnie” i regionie.

Edukacja regionalna a rewitalizacja.

Cele lekcji:

- Zapoznanie z podstawowymi pojęciami, założeniami i celami edukacji regionalnej.
- Omówienie elementów oceniania kształtującego, w szczególności z kryteriami oceniania i metodami sprawdzania osiągnięć ucznia.
- Przedstawienie założeń projektu „Rewitalizacja miasta – nowa energia rybnickiej tradycji” realizowanego przez Miasto Rybnik.

Cele sformułowane w języku zrozumiałym dla ucznia:

Na dzisiejszym spotkaniu dowiedziecie się, co to jest edukacja regionalna i czego będziecie się uczyć na zajęciach z tego przedmiotu. Poznacie Kluskę Wandruską oraz projekt realizowany przez Miasto Rybnik.

Nacobezu - kryteria sukcesu:

Uczeń:

- poprawnie posługuje się kluczowymi pojęciami z zakresu edukacji regionalnej,
- zna przykłady źródeł historycznych,
- wyszukuje i umiejętnie gromadzi informacje i dokumenty.

Pytanie kluczowe: Jak będziemy pracować z Kluską Wandruską na lekcjach edukacji regionalnej?

Miejsce i czas realizacji: sala lekcyjna, 2*45 min.

Metody/techniki pracy: pogadanka, rozmowa, wykład, zajęcia w sali z dostępem do Internetu, praca ze źródłami: prasa, ilustracje, filmy, książki, fotografie, albumy itp.

Formy pracy: praca indywidualna, praca zbiorowa.

Materiały/środki dydaktyczne: ilustracje źródeł, wydruki/kserokopie kryteriów oceniania z edukacji regionalnej, rysunki, zdjęcia, pocztówki, wycinki z gazet, pojęcia związane z edukacją regionalną i rewitalizacją, prezentacja multimedialna, filmy reklamowe, zasoby internetowe.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Powitanie. Czynności organizacyjno-porządkowe. Przedstawienie tematu i celów zajęć. Podanie kryteriów sukcesu ucznia – „Nacobezu” – czyli „na co będę zwracać uwagę”.
2. Wyjaśnienie uczniom, co to jest edukacja regionalna.
3. Wprowadzenie kluczowych pojęć: tożsamość, mała ojczyzna, środowisko lokalne, region, dziedzictwo kulturowe, krajobraz kulturowy, kultura, tradycja, zwyczaj, obyczaj, folklor, gwara.
4. Poznanie Kluski Wandruski i jej roli w trakcie realizowania programu.
5. Wykonanie pracy plastycznej „Kluska Wandruska z ...” (Kluska nabierze cech charakterystycznych danej dzielnicy). Powrót do pytania kluczowego: Jak będziemy pracować z Kluską Wandruską na lekcjach edukacji regionalnej?
6. Wystąpienie propozycji uczniów i uczennic. Omówienie organizacji pracy na lekcjach edukacji regionalnej. Podanie przykładowych sposobów realizacji. Ustalenie sposobu gromadzenia różnorodnych materiałów, przykładowych prac i dokumentów – założenie portfolio i wykonanie zakładki do segregatora. Opracowanie strony tytułowej z Kluską Wandruską.
7. Zdefiniowanie kluczowych pojęć obowiązujących w edukacji regionalnej – dopasowanie hasła do opisu (praca zbiorowa).
8. Wykonanie karty słownikowej (praca indywidualna) na podstawie pkt.7.
9. Pokazanie różnych rodzajów źródeł historycznych z podziałem na źródła pisane i niepisane, kroniki, roczniki, dokumenty, prasa, ustne przekazy przodków i członków rodziny, broń, ceramika.
10. Przedstawienie założeń projektu „Rewitalizacja miasta – nowa energia rybnickiej tradycji” realizowanego przez Miasto Rybnik.

Podsumowanie lekcji – stopień osiągnięcia celów/ocenie:

Przykład...

Ocena przez uczniów stopnia realizacji celów zajęć (z użyciem „świateł”).

Dokończenie zdań: Na dzisiejszej lekcji: nauczyłem/łam się..., zrozumiałem/łam, że..., przypomniałem/łam sobie, że..., zaskoczyło mnie, że..., osiągnąłem/łam założony cel, gdyż..., zaciekało mnie..., dowiedziałem/łam się..., zdziwiłem/łam się, tym że...

Praca domowa:

1. Poznam własne korzenie, zdobędę jak najwięcej informacji o najbliższych członkach mojej rodziny, porozmawiam z rodzicami, dziadkami, pradziadkami. Przygotuję rodzinne pamiątki do zaprezentowania w klasie (zdjęcia, listy, rysunki, albumy, dyplomy, kroniki).
2. Przyniosę zamknięte pudełko potrzebne do zestawu fiszek.

SCENARIUSZ 2.

*Kluska ślonskich przodków ma,
ślonsko godka dobrze zna.*

Tematyka zajęć:

Najważniejsi są blisko mnie. Każda rodzina jest jak drzewo.

Powiązanie ze zdobytą wcześniej wiedzą: Odwołanie się do zadań domowych przygotowanych przez uczniów.

Cele lekcji:

- Kształtowanie poczucia przynależności do rodziny i prawidłowych relacji rodzinnych.
- Poznanie modelu śląskiej rodziny wielopokoleniowej, przedstawienie modelu własnej.
- Próba ustalenia wartości przekazywanych z pokolenia na pokolenie, posługiwanie się gwarą, zapoznanie uczniów z najważniejszymi cechami językowymi gwary śląskiej.

Cele sformułowane w języku zrozumiałym dla ucznia:

Na dzisiejszych zajęciach poznacie model rodziny śląskiej i tkwiące w niej jej wartości. Na podstawie zdobytych informacji przedstawicie dzieje swojej rodziny, stworzycie drzewo genealogiczne.

Nacobezu - kryteria sukcesu:

Uczeń:

- zna datę i miejsce swoich urodzin, przedstawia krótką historię swojej rodziny,
- tworzy proste drzewo genealogiczne swojej rodziny,
- umie nazwać w gwarze śląskiej stopnie pokrewieństwa rodziny.

Pytanie kluczowe: Jak rozumiesz porównanie - każda rodzina jest jak drzewo?

Miejsce i czas realizacji: sala lekcyjna, 2*45 min.

Metody/techniki pracy: pogadanka, dyskusja, wywiad, obserwacja, praca z materiałem źródłowym, opis.

Formy pracy: praca indywidualna, praca w parach, praca zbiorowa.

Materiały/środki dydaktyczne: pamiątki rodzinne, kserokopie tekstu źródłowego: Irena Bukowska-Floreńska „Rodzina na Górnym Śląsku”, s. 20., ilustracje, książki, fotografie, albumy itp., komputer z dostępem do Internetu i projektor multimedialny, pudełko tekturowe (np. po butach), klej, nożyczki, wzory fiszek.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Powitanie. Czynności organizacyjno-porządkowe. Podanie tematu, celów lekcji, kryteriów sukcesu ucznia.
2. Wstęp do tematu lekcji, powiązanie z wiedzą zdobytą przez uczniów w trakcie odrabiania pracy domowej. Wypowiedzi uczniów na temat własnych korzeni w oparciu o wnioski wyciągnięte z rozmów z rodzicami, dziadkami i pradiadkami.
3. Zadanie pytania kluczowego: Jak rozumiesz porównanie - każda rodzina jest jak drzewo?
4. Tworzenie drzewa genealogicznego. Poinformowanie dzieci, co to jest drzewo genealogiczne oraz pokazanie jak się je tworzy. Nawiązanie do modelu rodziny śląskiej oraz rodziny wielopokoleniowej.
5. Podkreślanie wyrazów, które są nazwami wartości w rodzinie śląskiej – praca w parach, praca z materiałem źródłowym (materiał źródłowy: „Rodzina na Górnym Śląsku” I. Bukowskiej-Floreńskiej).
6. Powrót do pytania kluczowego: Jak teraz rozumiesz porównanie – każda rodzina jest jak drzewo? Uczestnicy ustalają odpowiedzi w grupach, następnie wybrana osoba prezentuje na forum klasy.
7. Dyskusja na temat roli gwary śląskiej jako wartości przekazywanej w rodzinie z pokolenia na pokolenie.
8. Podawanie przykładów zwrotów śląskich, tłumaczenie ich znaczenia.
9. Wykonanie zestawu fiszek.
10. Przypięcie karteczki z datą swoich urodzin, ustawienie się w kolejności od najstarszego do najmłodszego.

Podsumowanie lekcji – stopień osiągnięcia celów/ocenie: patrz przykład scenariusz 1.

Praca domowa:

Przeprowadzę wywiad z najstarszymi członkami swojej rodziny i spróbuję dowiedzieć się:

1. Jakie zwyczaje i obrzędy kultywowane są w mojej rodzinie?
2. Jakie są tradycje rodzinne dnia powszechnego, a jakie świątecznego?
3. Spiszę ważne daty i wydarzenia rodzinne oraz anegdoty, opowieści i powiedzonka związane z moją rodziną.
4. Wykonam „Kalendarz mojej rodziny” i zaznaczę w nim uroczystości, w których uczestniczy moja rodzina, np.: chrzest, roczek, komunia św., konfirmacja, bierzmowanie, wesele, jubileusze rodzinne, pogrzeb, urodziny lub imieniny poszczególnych członków rodziny i inne.

SCENARIUSZ 3.

*Często bywa, że Kluska sto lat śpiewa.
Wiosna, lato, jesień, zima...
Kluseczka zabawę zaczyna.*

Tematyka zajęć:

Tradycje rodzinne i świąteczne w naszej rodzinie. Cztery pory roku w zwyczajach i obrzędach na Górnym Śląsku.

Powiązanie ze zdobytą wcześniej wiedzą: Odwołanie się do wartości rodzinnych przekazywanych z pokolenia na pokolenie oraz do pojęć: tradycja, zwyczaj i obrzęd, które są jednymi z kluczowych w edukacji regionalnej.

Cele lekcji:

- Rozwijanie wiedzy o tradycjach rodzinnych przekazywanych z pokolenia na pokolenie.
- Kształtowanie szacunku wobec dorobku przeszłych pokoleń oraz potrzeby pielęgnowania świątecznych tradycji rodzinnych, lokalnych i regionalnych.
- Wyzwalanie aktywności artystycznej dziecka, wykazanie jego twórczej ekspresji, kreatywności i przedsiębiorczości.

Cele sformułowane w języku zrozumiałym dla ucznia: Na dzisiejszych zajęciach poznacie tradycje świąteczne zachowywane w rodzinie śląskiej oraz ich związek z tradycjami regionu i kraju. Poznacie formy grzecznościowe i formuły na „każdy dzień”.

Nacobezu – kryteria sukcesu:

Uczeń:

- potrafi wykonać kalendarz śląskiej rodziny z ważnymi datami i wydarzeniami oraz z różnymi ciekawostkami,
- zna i stosuje zasady pracy w grupie i miłego spędzania czasu wolnego.

Pytanie kluczowe: Jaką rolę odgrywają tradycje w życiu każdego człowieka?

Miejsce i czas realizacji: sala lekcyjna, 2*45 min.

Metody/techniki pracy: pogadanka, rozmowa, wykład, praca ze źródłami: prasa, ilustracje, książki, fotografie, albumy itp., praktyczne działanie – praca plastyczna (plakat).

Formy pracy: praca indywidualna, praca grupowa, zbiorowa.

Materiały/środki dydaktyczne: materiały źródłowe dotyczące śląskiego roku obrzędowego, komputer i projektor multimedialny (w zależności od rodzaju prezentacji)

przygotowanych przez uczniów), tablica flipchart i blok do flipcharta, flamastry, inne materiały papiernicze (w zależności od potrzeb i możliwości).

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Powitanie. Czynności organizacyjno-porządkowe. Przedstawienie tematu i celów zajęć, wprowadzenie do zajęć. Podanie kryteriów sukcesu ucznia.
2. Prezentowanie wykonanej w domu pracy „W kalendarzu mojej rodziny”.
3. Pytanie kluczowe: Jaka uroczystość rodzinna na trwale wpisała się w śląskie tradycje rodzinne? – odpowiedzi chętnych osób. Uzupelnienie wypowiedzi uczniów (materiał źródłowy Elżbiety Łabońskiej „Urodziny” w: „Śląska kucharka doskonała”).
4. Wykonanie plakatu zachęcającego rówieśników do pielęgnowania tradycji i udziału w świętach pt.: „Doroczne zwyczaje i obrzędy na Śląsku” – praca w 4 zespołach zadaniowych - wiosna, lato, jesień, zima. Rozdanie informacji źródłowych o śląskim roku obrzędowym oraz przygotowanych materiałów: opisów, rysunków, ciekawostek itp. Podanie instrukcji wykonania zadania oraz pomoc w uwzględnieniu poszczególnych świąt.
5. Zorganizowanie biesiady przy śląskim „kołoczku i kreplach” pt.: „ Na ludowo bawimy się i śpiewamy, bery śmieszne i ucieszne opowiadamy”. Śpiewanie śląskich piosenek, opowiadanie anegdot, przytoczenie powiedzonek oraz opowieści rodzinnych.
6. Niedziela na Górnym Śląsku – wypowiedzi dzieci, wymiana doświadczeń, spostrzeżeń.
7. Uzupelnianie zestawu fiszek i portfolio.

Podsumowanie lekcji – stopień osiągnięcia celów/ocenie: patrz przykład scenariusz 1.

Praca domowa:

1. Dowiem się jakie były tradycyjne śląskie potrawy serwowane na dzień powszedni i świąteczny. Zbiorę na ten temat materiały.
2. Przyniosę na zajęcia przepisy kucharskie.

SCENARIUSZ 4.

*Kluska dzierży w garści
„godło”, będzie ważyć dobre jadło.*

Tematyka zajęć:

W śląskiej kuchni „od kuchni”. Przy śląskim stole.

Powiązanie ze zdobytą wcześniej wiedzą: Odwołanie się do znaczenia słowa *tożsamość*.

Cele lekcji:

- Docenianie wartości wspólnego jedzenia posiłków z rodziną oraz wyrabianie umiejętności samodzielnego radzenia sobie z przygotowaniem potraw.
- Kształtowanie umiejętności posługiwania się gwarą śląską.
- Wspieranie uczniów w poszukiwaniu i wzmacnianiu tożsamości lokalnej.

Cele sformułowane w języku zrozumiałym dla ucznia:

Na zajęciach dowiedziecie się, jak wyglądała dawna śląska kuchnia i jakie to miejsce miało znaczenie kiedyś, a jakie dzisiaj. Poznacie różne potrawy śląskie i nauczycie się przygotować niektóre z nich.

Nacobezu - kryteria sukcesu:

Uczeń:

- zna tradycyjne potrawy śląskie oraz ciasta, desery i słodczyce,
- potrafi przygotować prostą śląską potrawę,
- potrafi w gwarze śląskiej nazwać wybrane elementy wyposażenia śląskiej kuchni oraz potrawy śląskie.

Pytanie kluczowe: *Dlaczego kuchnia śląska jest wyznacznikiem tożsamości Ślązaka?*

Miejsce i czas realizacji: sala lekcyjna, 2*45 min.

Metody/techniki pracy: wykład, pogadanka, praca z materiałem źródłowym, działania z treningu kreatywności, elementy analizy SWOT.

Formy pracy: praca indywidualna, praca w parach, praca w grupach.

Materiały/środki dydaktyczne: kserokopie z podręcznika tekstu źródłowego nt. „Kuchnia śląska – kluczem do poznania i zrozumienia tożsamości kulturowej mieszkańców Śląska”, zdjęcia lub pocztówki z kuchnią śląską i potrawami, karty pracy dla ucznia (5 kart), komputer z dostępem do Internetu i projektor multimedialny. Produkty spożywcze, przyprawy oraz naczynia kuchenne i deseczki.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Powitanie. Czynności organizacyjno-porządkowe. Podanie celów lekcji i kryteriów sukcesu ucznia.
2. Wprowadzenie do tematu lekcji – krótki wykład nauczyciela (materiały źródłowe oraz rozdział książki A. Kiełkowskiego „Kuchnia śląska”).
3. Wypowiedzi uczniów na temat: Czy kuchnia śląska gości w naszych rodzinnych domach?
Pytanie kluczowe: Dlaczego kuchnia śląska jest wyznacznikiem tożsamości Ślązaka?
4. Uczniowie analizują jakie powiązania ma słowo *tożsamość* ze słowami kuchnia śląska (praca w grupach) i dzielą się swoimi spostrzeżeniami z całą klasą.
5. Pogadanka na temat różnorodnych potraw, ciast i smakołyków śląskich, które były przygotowywane w tygodniu i w niedzielę, z okazji Wielkanocy i na Wigilię, a także w zależności od pór roku – prezentacja informacji zebranych przez dzieci.
6. Czytanie przepisów śląskich potraw (5 kart, podręcznik).
7. Wykonanie „wodzionki” (praca w grupach) – karta pracy, przypomnienie zasad bezpieczeństwa i higieny pracy w kuchni, przygotowanie zupy wg przepisu, degustacja.
8. „Otwieramy regionalny lokal gastronomiczny” (praca w grupach).
9. Szukanie odpowiedniej lokalizacji w miejscu zamieszkania, w twojej dzielnicy. Wybranie nazwy, zaplanowanie wystroju, zatrudnienie personelu, opracowanie *śląskiego menu* wg podziału:
 - na co dzień (*na co dziyń*),
 - obiad niedzielno-święteczny (*łobiod niedzielny*),
 - ciastka i smakołyki (*maszkety*),
 - potrawy wielkanocne (*jedzynie wielkanocne*),
 - potrawy wigilijne (*jedzynie na Wiljo*).
10. Prezentacja pomysłów.
11. QUIZ KULINARNY: gra multimedialna – „Osobliwości Rybnika”.

Podsumowanie lekcji – stopień osiągnięcia celów/ocenie: patrz przykład scenariusz 1.

Praca domowa:

1. Uzupełnię zestaw fiszek – gwarowe nazwy związane z tematem kuchnia śląska.
2. *Co gotowały nasze prababcie?* – zbiorę przepisy. Założę własny „Przepiśnik wg śląskiej starki”.
3. Na następne zajęcia przyniosę wianek śląski (dziewczynki) albo czako górnicze (chłopcy).

SCENARIUSZ 5.

*Do familoka Wandruska zajrzała
i we szafie śląskich oblyczek poszukała.*

Tematyka zajęć:

Mój dom, moje podwórko i moi sąsiedzi. Stroje ludowe na Górnym Śląsku.

Powiązanie ze zdobytą wcześniej wiedzą: Odwołanie się do lekcji, na której uczniowie poznawali wnętrze kuchni śląskiej, jako najważniejszego miejsca w domu stanowiącego centrum życia śląskiej rodziny.

Cele lekcji:

- Rozwijanie wartości rodzinnych związanych z wartościami kulturowymi wspólnoty lokalnej i regionalnej.
- Poznanie charakterystycznych cech budownictwa regionalnego oraz strojów śląskich.
- Kształtowanie umiejętności posługiwania się gwarą śląską.

Cele sformułowane w języku zrozumiałym dla ucznia:

Na zajęciach dowiedzie się, jak wygląda tradycyjny dom rodziny śląskiej. Pozna stroje śląskie zróżnicowane ze względu na stan, zamożność, okoliczności i miejsce zamieszkania. Poszerzy zasób słownictwa gwarowego.

Pytanie kluczowe: *Dlaczego dom to nie tylko cztery ściany?*

Nacobezu - kryteria sukcesu:

Uczeń:

- wie, jak wygląda tradycyjny dom rodziny śląskiej i porównuje go ze współczesnymi domami,
- prawidłowo różnicuje śląskie stroje ludowe ze względu na stan, zamożność, okoliczności i miejsce zamieszkania,
- zna gwarowe nazwy zabudowań oraz nazwy elementów stroju ludowego.

Miejsce i czas realizacji: sala lekcyjna, 2*45 min.

Metody/techniki pracy: krótki wykład ilustracyjny lub pogadanka, praca z materiałem.

Formy pracy: praca indywidualna, praca w parach, praca w grupach.

Materiały/środki dydaktyczne: kserokopie tekstów źródłowych (wiersz ks. Jerzego Szymika z cyklu „Fotografie”), zdjęcia, ilustracje, makieta familoka i budynku gospodarczego. Oryginalne stroje śląskie lub przedstawione na ilustracjach, prezentacja multimedialna.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Powitanie. Czynności organizacyjno-porządkowe. Podanie tematu lekcji, celów i kryteriów sukcesu ucznia.
2. Przedstawienie pytania kluczowego. *Dlaczego dom to nie tylko cztery ściany?*
3. Wprowadzenie do tematu lekcji, spontaniczne wypowiedzi dzieci na pytania typu:
 - *Jak wygląda twój dom?*
 - *Jak wygląda wnętrze twojego domu, izby?*
 - *Jakie jest jego przeznaczenie, wyposażenie, dekoracje, miejsca szczególne itp.?*
 - *Jaka jest historia twojego domu rodzinnego?*
 - *Jakie wartości są w nim pielęgnowane?*
 - *Czy zmieniają się pod wpływem mijającego czasu?*
 - *Co znajduje się dookoła twojego domu?*
 - *Czym różnią się współczesne domy od tych tradycyjnych w naszym regionie?*
 - *W jakich warunkach mieszkali nasi przodkowie?*
4. Określanie jaki jest dom, do którego warto powracać w każdej chwili (praca w parach). Nauczyciel może przeczytać wiersz ks. Jerzego Szymika z cyklu „Fotografie”, a uczniowie w parach określą – ciepły, przytulny, bezpieczny, pogodny, do którego warto powracać w chwilach trudnych. Jawi się on jako azyl i schronienie przed żywiołem świata. Na jakich fundamentach (wartościach) dających człowiekowi siłę został zbudowany? Uczniowie znajdują wartości: miłość, dobro, harmonia, bezpieczeństwo, spokój, prawda, szczęście, ukojenie, ciepło. Można zastosować poker kryterialny, aby dzieci nauczyły się uzasadniania wybranych wartości i mogły utworzyć swoistą hierarchię wartości budujących dom.
5. Przedstawienie pytania kluczowego. *Dlaczego dom to nie tylko cztery ściany?*
6. Mieszkać we familoku – składanie makiety, krótki wykład nauczyciela, gwarowe nazwy zabudowań gospodarczych na Śląsku.
7. Prezentacja multimedialna pt.: „Nasze śląskie stroje”. Rekwizyty w postaci wianka (w zależności od pory roku można wykonać wianek z kwiatów żywych lub z bibuły) i czapki górniczej – gwarowe nazwy poszczególnych elementów strojów.
8. Pamiątkowe zdjęcie w wianku i czako na tle makiety familoka.

Podsumowanie lekcji – stopień osiągnięcia celów/ocenie: patrz przykład scenariusz 1.

Praca domowa:

1. Narysuję dom, w którym mieszkam (albo wkleję jego zdjęcie) a otoczenie, w którym dobrze bym się czuł/czuła – dorysuję.
2. Opiszę krótko historię tego domu (Kto go zbudował? Kiedy? Kto mieszkał i mieszka w domu? Legendy o moim domu itp.). Podam czyje informacje ułatwiły mi wykonanie zadania.

Pamiętaj, iż Twój dom jest fragmentem miejscowości, w której mieszkasz, a od jego wyglądu i otoczenia zależy w pewnym stopniu wygląd okolicy.

SCENARIUSZ 6.

*Kluska z mapami pracowała,
swego miejsca na Ziemi poszukiwała.*

Tematyka zajęć:

Rybnik – moje miejsce na Ziemi.

Symbolika Rybnika i regionu Górnego Śląska.

Powiązanie ze zdobytą wcześniej wiedzą: Odwołanie się do posiadanej przez ucznia wiedzy i umiejętności.

Cele lekcji:

- Doskonalenie umiejętności czytania map administracyjnych i fizycznych oraz planu miasta.
- Zapoznanie uczniów z podstawową symboliką miasta Rybnika i Górnego Śląska. Uświadomienie pochodzenia nazwy miasta.
- Rozwijanie wrażliwości estetycznej uczniów oraz poczucia przynależności do społeczności lokalnej.

Cele sformułowane w języku zrozumiałym dla ucznia:

Na dzisiejszych zajęciach określicie położenie i przynależność administracyjną Rybnika oraz położenie wybranych obiektów na planie miasta. Poznacie herb i hejnał Rybnika.

Nacobezu - kryteria sukcesu:

Uczeń:

- wskazuje na mapie województwo śląskie, powiat rybnicki i miasto Rybnik,
- wymienia teorie na temat pochodzenia nazwy Rybnik,
- wie, co przedstawia herb Rybnika, herb Górnego Śląska i województwa śląskiego.

Pytanie kluczowe: *Jaki wpływ ma położenie Rybnika na życie mieszkańców miasta?*

Miejsce i czas realizacji: sala lekcyjna, 2*45 min.

Metody/techniki pracy: pogadanka, rozmowa, elementy wykładu, zajęcia w sali z dostępem do Internetu, praca z mapą i atlasem geograficznym, działania praktyczne – praca plastyczna.

Formy pracy: praca indywidualna, praca zbiorowa.

Materiały/środki dydaktyczne: atlas geograficzny Polski, mapa fizyczna i administracyjna Polski, Europy, świata, oprogramowanie użytkowe, pomoc multimedialna, prezentacja multimedialna, ilustracje, zasoby internetowe.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Powitanie. Czynności organizacyjno-porządkowe. Podanie tematu, celów lekcji i kryteriów sukcesu ucznia.
2. Praca z mapą świata, Europy, Polski i województwa śląskiego. Określenie położenia Rybnika.
3. Praca z planem miasta – określenie położenia oraz wybranego obiektu na planie miasta.
4. Pomoc multimedialna opracowana do wykorzystania na tablicy interaktywnej (pomoc dydaktyczna rozszerzona o elementy geografii i przyrody – mapa Rybnika).
5. Przedstawienie pytania kluczowego: Jaki wpływ ma położenie Rybnika na życie mieszkańców miasta? Rozmowa nakierowana.
6. Praca z wykorzystaniem różnych źródeł informacji. „W nazwie ukryte” to szukanie odpowiedzi na pytania: Skąd pochodzi nazwa miasta, dzielnicy? Jakie informacje kryją się w nazwach wybranych ulic i obiektów?
7. Wykonanie wybranych symboli: herbu, logo, flagi – rysowanie węgłem, kredą i suchymi pastelami.
8. Zapoznanie się z uchwałą o herbie i fladze. Poznanie zasad używania herbu i flagi Rybnika – wykorzystanie stron internetowych www.rybnik.eu, www.slaskie.pl.
9. Oglądanie filmu o Rybniku – Bajka „Rybek z Rybnika” dostępnej na kanale miasta w serwisie YouTube.

Podsumowanie lekcji – stopień osiągnięcia celów/ocenie: patrz przykład scenariusz 1.

Praca domowa:

1. Przygotuję się do zajęć „Miasto 27 dzielnic” (9 grup kilka osobowych po 3 dzielnice do opracowania).
2. Opracuję metodą projektu trzy z wylosowanych dzielnic. Przygotuję następujące informacje:
 - Nazwa dzielnicy Rybnika – skąd się wzięła i co oznacza? Przedstawię teorię od najbardziej oczywistej do najdziwniejszej. A może jeszcze niewyjaśnioną.
 - Pierwsze wzmianki historyczne.
 - Odległość od centrum Rybnika.
 - Specyfika, osobliwości, walory, ciekawe miejsca w dzielnicy (fotografie własne).
 - Postacie historyczne i współczesne ważne dla społeczności lokalnej.

SCENARIUSZ 7.

Wandruska po dzielnicowych ścieżkach biegąca.

Tematyka zajęć:

Miasto 27 dzielnic.

Dzielnica, w której mieszkam.

Powiązanie ze zdobytą wcześniej wiedzą: Odwołanie się do zajęć z mapą, w trakcie których uczniowie określali położenie Rybnika, pracowali z planem miasta oraz do zadań opracowanych metodą projektu i do pojęć: mała ojczyzna, środowisko lokalne.

Cele lekcji:

- Doskonalenie umiejętności czytania planu miasta, określenie położenia dzielnic na planie miasta, określenie kierunków położenia względem centrum miasta.
- Kształtowanie trwałych więzi z „małą ojczyzną” i świadomości własnych korzeni.

Cele sformułowane w języku zrozumiałym dla ucznia:

Na dzisiejszych zajęciach dowiesz się, jakie dzielnice wchodzą w skład Rybnika. Poznasz swoją „małą ojczyznę”.

Nacobezu - kryteria sukcesu:

Uczeń:

- przygotował i zaprezentował projekt zgodnie z tematem i wytycznymi,
- rozpoznaje nazwy dzielnic Rybnika, potrafi określić ich położenie względem centrum miasta,
- zna swoją „małą ojczyznę”, własną dzielnicę, jej historię, zbytki, ciekawe postacie i bieżące wydarzenia.

Pytanie kluczowe: *Na czym polega wkład mojej dzielnicy w rozwój miasta?*

Miejsce i czas realizacji: sala lekcyjna, 2*45 min.

Metody/techniki pracy: pogadanka, rozmowa, dyskusja, metoda projektu, zajęcia w sali z dostępem do Internetu.

Formy pracy: praca indywidualna, praca grupowa.

Materiały/środki dydaktyczne: materiały przygotowane przez uczniów, plansza interaktywna, lornetki, aparat fotograficzny, notatnik/szkicownik.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Powitanie. Czynności organizacyjno-porządkowe. Przedstawienie tematu i celów zajęć, wprowadzenie do zajęć, zaproponowanie kryteriów sukcesu ucznia.
2. Prezentowanie wykonanych projektów.
3. Plansza interaktywna – gra memory, utrwalenie wybranych informacji o dzielnicach Rybnika.
4. Usystematyzowanie informacji przygotowanych przez uczniów, uzupełnienie wykładem nauczyciela.
5. Spacer po dzielnicy. Obserwacja bezpośrednia. Zebranie materiału do albumu (bądź gazetki) pn. „Malowane obiektywem” (w tym: obiekty użyteczności publicznej, ciekawe miejsca i walory dzielnicy. Wszystko, co ważne dla mnie i całej społeczności lokalnej – geografia, przyroda itp.).

Podsumowanie lekcji – stopień osiągnięcia celów/ocenie: patrz przykład scenariusz 1.

Praca domowa:

1. Przygotuję „wkładkę” do portfolio „Rybnik miasto 27 dzielnic”.
2. Przedstawię (w wersji papierowej) swój pomysł na utworzenie lapbooka lub ścieżki dydaktycznej w mojej dzielnicy. W projekcie uwzględnię specyfikę dzielnicy.

SCENARIUSZ 8.

*Zioła na herbatkę Kluska zbierała
i w zgodzie z przyrodą krajobrazy oglądała.*

Tematyka zajęć:

Osobliwości przyrodnicze Rybnika.

Rośliny pobliskich lasów, łąk i przydomowych ogródków.

Powiązanie ze zdobytą wcześniej wiedzą: Odwołanie się do wiadomości zdobytych w trakcie zajęć w terenie oraz lekcji o Rybniku i jego dzielnicach.

Cele lekcji:

- Kształtowanie u uczniów potrzeby ochrony przyrody.
- Wdrażanie do działań na rzecz ochrony przyrody w swoim środowisku.

Cele sformułowane w języku zrozumiałym dla ucznia:

Na dzisiejszych zajęciach poznasz osobliwości przyrodnicze Rybnika oraz pobliskie ekosystemy wraz z przedstawicielami fauny i flory. Dowiesz się, co możesz zrobić, żeby chronić przyrodę.

Nacobezu – kryteria sukcesu:

Uczeń:

- potrafi wymienić przykłady osobliwości przyrodniczych Rybnika,
- opisuje właściwości lecznicze niektórych roślin rosnących w okolicy,
- wie, jak chronić przyrodę i potrafi wymienić zniszczenia w przyrodzie spowodowane przez człowieka (wypalanie łąk, zaśmiecanie lasów, nadmierny hałas, kłusownictwo).

Pytanie kluczowe: *Dlaczego Rybnik nazywany jest miastem parków i ogrodów?*

Miejsce i czas realizacji: sala lekcyjna, 2*45 min.

Metody/techniki pracy: pogadanka, opis, objaśnienie, dyskusja, galeria zdjęć z użyciem komputera, ćwiczenia praktyczne.

Formy pracy: praca zbiorowa, praca indywidualna.

Materiały/środki dydaktyczne: ilustracje, wydruki, rysunki, zdjęcia, pocztówki, wycinki z gazet, prezentacja multimedialna, filmy, zasoby internetowe.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Powitanie. Czynności organizacyjno-porządkowe. Przedstawienie tematu, celów zajęć, kryteriów sukcesu ucznia, wprowadzenie do zajęć.
2. Prezentacja i wykład nauczyciela „Osobliwości przyrodnicze – najciekawsze obiekty przyrodnicze Rybnika”:
3. Dolina Rudy, Kem Golejowski, Rybnik-Podlesie, Rybnik-Świerki, Gzel, Cegielnia w Chwałęcicach, Dolina Potoku Wypandów, Las przy Karnatowcu, Potok z Kamienia, Las Goik i Starok, Jezioro Rybnickie, Głaz im. Oskara Michalika.
4. Uzupełnianie portfolio (praca indywidualna). Łączenie opisu z ilustracją oraz nazwą dzielnicy, w której obiekt występuje.
5. Rozpoznawanie roślin z pobliskich ekosystemów. Dyskusja, wymiana spostrzeżeń.
6. Losowanie ilustracji, określanie nazwy, odczytywanie przykrytych napisów.
7. Dopasowywanie fotografii roślin łąkowych do odpowiedniej kategorii (chronione, lecznicze, trawy) i podanie przykładów. Uczniowie otrzymują kartki z opisem właściwości wybranych roślin leczniczych i próbują wyjaśnić, w jakich sytuacjach można je zastosować.
8. Przykłady zastosowania roślin leczniczych, wykonanie „wkładki” do portfolio.
9. Ustalenie wniosków, rozmowa nakierowana:

Rośliny mają ogromne znaczenie ekologiczne: są podstawą (producentem) wielu łańcuchów pokarmowych (przypomnienie dzieciom pojęcia) jako organizmy samożywne; bez nich nie mogłoby istnieć wiele form życia. Przede wszystkim rośliny mają związek z produkcją tlenu (fotosynteza), ale także stanowią pokarm, dają schronienie, kształtują środowisko życia zwierząt. Swym niewłaściwym działaniem człowiek niszczy przyrodę (wypalanie łąk, zaśmiecanie lasów, nadmierny hałas, kłusownictwo).
10. Wykonanie z bibuły bukietu mleczy lub stokrotek (zielnika).

Podsumowanie lekcji – stopień osiągnięcia celów/ocenie: patrz przykład scenariusz 1.

Praca domowa:

Wybiorę kilka obiektów przyrodniczych w mojej dzielnicy i zrobię „wkładkę” do portfolio.

SCENARIUSZ 9.

*W szkolnej ławce Kluska posiedziała,
historię Śląska studiowała, innym swoją
wiedzę przekazała.*

Tematyka zajęć:

Dzieje Rybnika na tle Górnego Śląska.

Najważniejsze wydarzenia i ludzie z nimi związani.

Powiązanie ze zdobytą wcześniej wiedzą: Odwołanie się do zajęć z mapą Polski oraz do nazw: kraina geograficzna, region, kraj.

Cele lekcji:

- Kształtowanie poczucia odpowiedzialności za pielęgnowanie tradycji i popularyzację dorobku poprzednich pokoleń.
- Wyposażenie uczniów w wiedzę o własnym mieście na tle Górnego Śląska. Zwrócenie uwagi na różne płaszczyzny – historię, środowisko geograficzne, etnograficzne, kulturowe i społeczne.
- Poznanie zasad tworzenia wystawy muzealnej.

Cele sformułowane w języku zrozumiałym dla ucznia:

Na dzisiejszych zajęciach dowiesz się, jak zorganizować wystawę muzealną. Poznasz niektóre wydarzenia historyczne miasta Rybnika i wybrane dzieje Górnego Śląskiego oraz ludzi z nimi związanych.

Nacobezu – kryteria sukcesu:

Uczeń:

- zna najważniejsze wydarzenia i postacie historyczne Rybnika i Górnego Śląska,
- aktywnie uczestniczy w zajęciach, podejmuje działania dodatkowe.

Pytanie kluczowe: Co jest ważne w pracy metodą projektów?

Miejsce i czas realizacji: sala lekcyjna, 2*45 min.

Metody/techniki pracy: praca z poradnikiem, praca z materiałem źródłowym, pokaz, obserwacja, praca z mapą, metoda projektu.

Formy pracy: praca zbiorowa, praca indywidualna, praca w parach.

Materiały/środki dydaktyczne: przykładowe ilustracje, źródła, wydruki/rysunki, zdjęcia, pocztówki, wycinki z gazet, prezentacja multimedialna, zasoby internetowe.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Powitanie. Czynności organizacyjno-porządkowe. Przedstawienie tematu, celów zajęć, kryteriów sukcesu ucznia, wprowadzenie do zajęć.
2. Przedstawienie uczniom zasad (tzw. podstaw) organizowania czasowej wystawy muzealnej:
 - wybór kuratora, zastępcy, pomocnika,
 - pierwsza rozmowa z każdym z członków,
 - podzielenie projektu na części,
 - ustalenie planu/harmonogramu,
 - miła atmosfera i zaufanie, współpraca, odpowiedzialność, terminowość.
3. Napisanie pod kierunkiem nauczyciela prośby o umożliwienie zorganizowania wystawy. Złożenie wniosku u dyrekcji szkoły. Otrzymanie pisemnej zgody.
4. Zakres tematyczny wystawy – prezentacja multimedialna, przedstawienie poszczególnych treści, przydział odpowiedzialnych, wskazanie źródeł informacji.
 - Etymologia nazwy Śląsk, herb i flaga Górnego Śląska.
 - Obrazy z dziejów Górnego Śląska.
 - Przedstawienie typowych cech krajobrazowych poszczególnych części regionu.
 - Jak powstawały miasta na Górnym Śląsku?
 - Najstarsze miasta na Górnym Śląsku.
 - Historia Rybnika, podania związane z jego historią, wzmianki w źródłach historycznych, informacje na stronach internetowych.
 - Zmiany przynależności państwowej Górnego Śląska do Czech, Prus, Austrii, Niemiec i Polski.
 - Początek górnictwa rud srebra, węgla kamiennego i wapienia na Górnym Śląsku.
 - Najważniejsze wydarzenia, postacie historyczne ważne dla społeczności lokalnej i ich znaczenie dla dziejów regionu.
5. Czas na konsultacje i szukanie rozwiązań – planowanie w parach wystawy, prezentacja pomysłów na forum klasy.
6. Szczegółowe uzgodnienia, omówienie spraw organizacyjnych.
7. Podjęcie najważniejszych decyzji: ustalenie daty, miejsca, odbiorcy wystawy, prelegentów, itp.

8. Powrót do pytania kluczowego: Co jest najważniejsze w trakcie realizowania projektu grupowego? (Nakierowanie na wniosek: WSPÓŁPRACA, ODPOWIEDZIALNOŚĆ, TERMINOWOŚĆ. To jest nasz wspólny projekt, wszyscy są w nim ważni).
9. Krótkie omówienie kwestii praw autorskich różnorodnych utworów, które zamierzamy wykorzystać – wykład nauczyciela.
10. Omówienie pracy domowej.

Podsumowanie lekcji – stopień osiągnięcia celów/ocenie: patrz przykład scenariusz 1.

Praca domowa:

1. 1. Nakłonię rodziców na wizytę w rybnickim Muzeum i obejrzenie wystawy „RYBNIK NASZE MIASTO” przedstawiającej najważniejsze wydarzenia z historii i kultury regionu.
2. Wyszukam w bibliotece legendy i podania związane z Rybnikiem, przyniosę tekst na zajęcia.

Informacja do zadania domowego 1.

Część historyczna wystawy w oparciu o obszerne kalendarium_dziejów miasta oraz korespondujące z nim wybrane eksponaty ze zbiorów Muzeum, prezentuje najważniejsze wydarzenia jego historii. Uzupełnieniem treści są: mapa dzielnic miasta, multimedialne prezentacje oraz dioramy. W soboty i niedziele wstęp do Muzeum w Rybniku jest bezpłatny.

Istnieje możliwość wypożyczenia wystawy „Przełomowy czas 1918-1922”, która jest krótkim (12 dużych plansz) przedstawieniem niezwykle ciekawego i ważnego dla Górnego Śląska okresu powstań i plebiscytu. Tworzą ją przede wszystkim reprodukcje dokumentów i fotografii (ze zbiorów Muzeum w Rybniku), dzięki którym można lepiej poznać ten okres. Jest ona elementem działań Muzeum związanych z 95. rocznicą III powstania śląskiego. Szczegółowych informacji udzielają pracownicy Muzeum w Rybniku.

SCENARIUSZ 10.

Legend i podań Wandruska z uwagą wysłuchała.

Tematyka zajęć:

Legenda mojej dzielnicy.

Szlakami zabytków architektury i rzeźby Rybnika.

Powiązanie ze zdobytą wcześniej wiedzą: Odwołanie się do zadania domowego przygotowanego przez uczniów.

Cele lekcji:

- Poznawania kultury i tradycji swojego miejsca zamieszkania poprzez motywy ze śląskich baśni.
- Rozwijanie zainteresowań i uzdolnień ucznia oraz kształtowanie potrzeby osiągnięcia celu przy równoczesnej wrażliwości na potrzeby otoczenia.
- Poznawanie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego Rybnika.

Cele sformułowane w języku zrozumiałym dla ucznia:

Na dzisiejszych zajęciach poznasz legendy i zabytki Rybnika.

Nacobezu - kryteria sukcesu:

Uczeń:

- potrafi ułożyć, zapisać, zilustrować i zaprezentować legendę o swojej dzielnicy,
- zna wybrane zabytki Rybnika.

Pytanie kluczowe: *Jakie dziedzictwo kulturowe w przekazie z pokolenia na pokolenie jest trwalsze – materialne czy niematerialne?*

Miejsce i czas realizacji: sala lekcyjna, 2*45 min.

Metody/techniki pracy: mapa pomysłów, tworzenie ilustracji legend, tworzenie bazy danych.

Formy pracy: praca indywidualna, praca zbiorowa.

Materiały/środki dydaktyczne: najważniejsze hasła dotyczące legend, arkusz papieru szarego z napisanym na środku hasłem *legenda*, kserokopie map dzielnicy, makulatura - kolorowe gazety, różnego rodzaju materiały papiernicze, tablica do wyeksponowania powstałych prac.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Powitanie. Czynności organizacyjno-porządkowe. Przedstawienie tematu, celów zajęć, kryteriów sukcesu ucznia.
2. Wprowadzenie do zajęć – wyjaśnienie, co to jest materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe. Zagadnienia dotyczące legend – można odwołać się do legend zaprezentowanych w publikacji.
3. Wspólne czytanie baśni, podań i legend przygotowanych przez uczniów i nauczyciela. Poznanie ich bohaterów (jedna osoba może być narratorem, a pozostałe mogą się przebierać i inscenizować).
4. Zabawa z losowaniem haseł z najważniejszymi pojęciami dotyczącymi legendy.
5. Rysowanie ilustracji wybranej legendy.
6. Ekspozycja prac (w klasie lub na stronie szkoły).
7. Tworzenie komputerowej bazy zabytków Rybnika.
8. Uzupełnianie zbioru fiszek – śląskie nazwy straszycy i wiedźm.
9. Uzupełnianie portfolio – zabytki Rybnika.

Podsumowanie lekcji – stopień osiągnięcia celów/ocenie: patrz przykład scenariusz 1.

Praca domowa:

Przygotuję:

1. Krótkie notki biograficzne: patronów naszych ulic (2), sylwetek Górnoślązaków (2), ważnych rodów górnośląskich (2), znaczących postaci Górnego Śląska związanych z historią i ich zasługi dla regionu – przygotowanie materiałów gotowych do wykonania gazetki.
2. Listę osób, które swoją działalnością rozświetlają Rybnik (10).

SCENARIUSZ 11.

*Kluseczka po Rybniku biegła,
autorytetów szukała, mnóstwo ciekawych
ludzi spotkała.*

Tematyka zajęć:

Poczet wybitnych postaci Rybnika.

Historia tworzy się na naszych oczach.

Powiązanie ze zdobytą wcześniej wiedzą: Odwołanie się do zadania domowego przygotowanego przez uczniów oraz do wiedzy i umiejętności uczniów zdobytych na zajęciach komputerowych.

Cele lekcji:

- Poznanie i prezentacja wybitnych postaci zarówno historycznych jak i współczesnych.
- Kształtowanie umiejętności umożliwiających uczniom poznanie świata, uczenie się i ekspresję twórczą poprzez poznawanie wartości tkwiących w ich kulturowym i społecznym otoczeniu.
- Rozwijanie zainteresowań i uzdolnień ucznia oraz kształtowanie potrzeby osiągania celu przy równoczesnej wrażliwości na potrzeby otoczenia.

Cele sformułowane w języku zrozumiałym dla ucznia:

Podczas dzisiejszych zajęć poznasz i zaprezentujesz wybitne postacie związane z Rybnikiem i Górnym Śląskiem, wykonasz prezentację multimedialną związaną z tematem lekcji.

Nacobezu – kryteria sukcesu:

Uczeń:

- zna nazwiska i osiągnięcia sławnych Górnoszlązaków i rybniczian, zarówno tych historycznych jak i żyjących w chwili obecnej,
- potrafi dokonać selekcji treści, przedstawić temat w przystępny sposób i zainteresować nim innych,
- rozumie wartość przekazu słowno-wzrokowego dla przyswajania i przekazywania wiedzy.

Pytanie kluczowe: Co byś musiał/a zrobić, żeby „znaleźć się” w leksykonie wybitnych mieszkańców Rybnika?

Miejsce i czas realizacji: sala lekcyjna, 2*45 min. (zajęcia w sali z dostępem do komputerów i Internetu).

Metody/techniki pracy: pogładowa, pokaz, dyskusja problemowa, praca z materiałem źródłowym: prasa, ilustracje, filmy, albumy.

Formy pracy: praca indywidualna, praca zbiorowa.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Powitanie. Czynności organizacyjno-porządkowe. Przedstawienie tematu, celów zajęć, kryteriów sukcesu ucznia.
2. Przedstawienie przygotowanych przez uczniów materiałów.
(Sylwetki Górnoślązaków, ważne rody górnośląskie i ich zasługi dla regionu, znaczące postacie Górnego Śląska związane z historią regionu. Patroni naszych ulic.)
3. Wspólne tworzenie gazetki z przygotowanych materiałów. (Nauczyciel uzupełnia informacje uczniów, dodaje nowe, aktualizuje gazetkę.)
4. Uczniowie prezentują przygotowane listy „Oni rozślawiają nasz Rybnik”.
5. Każda kolejna osoba dodaje tylko postacie, których jeszcze nikt nie wymienił. Wszyscy aktualizują swoją listę.
6. Dyskusja problemowa – wyjaśnienie znaczenia przekazu słownego (listy), wzrokowego (gazetka) oraz łączonego (np. prezentacja w programie Power Point) dla skuteczności przyswajania wiedzy.
7. Uruchomienie programu Power Point, rozpoczęcie pracy nad prezentacją pod kierunkiem nauczyciela (rada i pomoc, przypomnienie informacji o prawie autorskim).
8. Wykonanie przez uczniów prezentacji „Galeria wybitnych rybniczian XXI wieku” i przedstawienie jej na forum klasy (ocena koleżeńska i samoocena – wybór najciekawszej, najlepiej wykonanej).
9. Powrót i rozszerzenie pytania kluczowego: Co byś musiał/a zrobić, żeby „znaleźć się” w leksykonie wybitnych mieszkańców Rybnika?

Podsumowanie lekcji – stopień osiągnięcia celów/ocenie: patrz przykład scenariusz 1.

Praca domowa:

1. Przyniosę eksponaty, narzędzia, materiały i wytwory pracy do zorganizowania wystawy „Praca zawodowa rybniczian dawniej i dziś”.
2. Przygotuję materiały na festiwal zawodów i specjalności.

SCENARIUSZ 12.

Kluska mistrzowskie farchy poznawała.

Tematyka zajęć:

Rzemiosło, zawód, profesja.

Cech rzemiosł różnych.

Powiązanie ze zdobytą wcześniej wiedzą: Odwołuje się w odpowiednich etapach lekcji do zadań domowych przygotowanych przez uczniów.

Cele lekcji:

- Przygotowywanie do uczestnictwa w życiu społecznym, kulturalnym i naukowym Górnego Śląska, Polski i Europy.
- Stworzenie możliwości i warunków do wszechstronnego i harmonijnego rozwoju ucznia poprzez integrację treści nauczania różnych przedmiotów zawierających treści z zakresu edukacji regionalnej, a także w oparciu o treści poszerzone.

Cele sformułowane w języku zrozumiałym dla ucznia:

Na dzisiejszych zajęciach zdobędziesz umiejętności wybranego zawodu.

Nacobezu - kryteria sukcesu:

Uczeń:

- zna tradycyjne zawody i ich patronów,
- potrafi wymienić kilka zakładów pracy w Rybniku, regionie.

Pytanie kluczowe: *Kim chcę być, gdy dorosnę?*

Miejsce i czas realizacji: sala lekcyjna, 2*45 min.

Metody/techniki pracy: pogadanka, rozmowa, wykład, mapa mentalna, praca ze źródłami: prasa, ilustracje, filmy, książki, fotografie, albumy itp.

Formy pracy: praca indywidualna, praca zbiorowa.

Materiały/środki dydaktyczne: ilustracje przedstawicieli różnych zawodów, materiał źródłowy, rysunki, zdjęcia, wycinki z gazet, materiały na warsztaty wg ustaleń.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Powitanie. Czynności organizacyjno-porządkowe. Podanie tematu lekcji, celów lekcji i kryteriów sukcesu ucznia.
2. Przedstawienie pytania kluczowego: Kim będę gdy dorosnę?
3. Wprowadzenie w tematykę lekcji.

4. Wykład nauczyciela a w nim:
 - Tradycyjne rzemiosło wiejskie i miejskie.
 - Tradycje zawodowe w naszym regionie.
 - Zakłady pracy na Górnym Śląsku, szczególnie w Rybniku – kopalnie, huty, koksownie, cementownie, cegielnie, nadleśnictwa.
 - Kult świętych – patroni wybranych grup zawodowych.
5. Prezentacja eksponatów, narzędzi, materiałów oraz wytworów pracy przyniesionych przez uczniów.
6. Wykonanie mapy mentalnej „Zawody wczoraj i dziś” – praca w 4-osobowych grupach. Mapa zawiera następujące kategorie:
 - Zawody moich rodziców, dziadków, krewnych.
 - Ginące zawody.
 - Współczesne zawody.
7. Zorganizowanie warsztatów „Festiwal zawodów i specjalności jubilerskich, poligraficznych, tkackich, krawieckich...”.
8. Uzupełnianie zbioru fiszek – śląskie nazwy związane z tematem zajęć.
9. Odpowiedź na pytania kluczowe: Kim chcę być, gdy dorosnę?

Podsumowanie lekcji – stopień osiągnięcia celów/ocenie: patrz przykład scenariusz 1.

Praca domowa:

Narysuj wybranego patrona. Technika dowolna.

SCENARIUSZ 13.

*Kluska rewitalizację przeanalizowała,
miasto z „ikrą” zareklamowała.*

Tematyka zajęć:

Rybnik reWita – nowa energia rybnickiej tradycji

Powiązanie ze zdobytą wcześniej wiedzą: Odwołanie się do słownictwa związanego z projektem rewitalizacji. Nawiązanie do tematów dotyczących dzielnic miasta Rybnika.

Cele lekcji:

- Poznawanie dziedzictwa kulturowego i materialnego, w tym również obiektów na obszarach rewitalizacji w dzielnicach Rybnika: Chwałowice, Niewiadom, Niedobczyce, Paruszowiec-Piaski, Śródmieście.

Cele sformułowane w języku zrozumiałym dla ucznia:

Na dzisiejszych zajęciach poznasz obszar objęty rewitalizacją, prześledzisz kalendarium wydarzeń w projekcie.

Nacobezu - kryteria sukcesu:

Uczeń:

- zna dzielnice Rybnika poddawane rewitalizacji, obiekty o które należy zadbać, „ożywić”, nadać nową jakość itp.,
- dokonuje analizy własnego otoczenia/dzielnicy/ulicy,
- bierze udział w procesach partycypacyjnych – co trzeba zmieć/przekształcić, aby mieszkańcy czuli się bezpieczniej,
- wie, co i dzięki komu dzieje się w projekcie.

Pytanie kluczowe: Co to jest rewitalizacja?

Miejsce i czas realizacji: sala lekcyjna, 2*45 min.

Metody/techniki pracy: pogadanka, rozmowa, wykład, debata oxfordzka, zajęcia w sali z dostępem do Internetu, zasoby Internetu, strona Miasta Rybnika.

Formy pracy: praca indywidualna, praca zbiorowa.

Materiały/środki dydaktyczne: foldery, ulotki, informacje prasowe, wycinki z gazet, pojęcia związane z edukacją regionalną i rewitalizacją, prezentacja multimedialna, filmy reklamowe, zasoby internetowe, strony internetowe, puzzle.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Powitanie. Czynności organizacyjno-porządkowe. Podanie tematu lekcji, celów lekcji i kryteriów sukcesu ucznia.
2. Wprowadzenie do tematu lekcji – przypomnienie podstawowych informacji o realizowanym projekcie.
3. Rozmowa na temat więzi uczniów ze swoim miejscem zamieszkania i nauki itp. Identyfikacja z miastem (warto opowiedzieć o partycypacji obywatelskiej w Rybniku, jakie projekty już zrealizowano, a jakie czekają na realizację).
4. Debata oksfordzka – teza: „Samorząd uczniowski powinien mieć własny budżet” (informacje o debatach na stronie: www.ceo.org.pl/pl/sejmmlodziezy/news/debata-oksfordzka).
5. Układanie puzzli tematycznych poświęconych rewitalizacji.
6. Przypomnienie wiadomości o obszarach objętych rewitalizacją w mieście Rybniku - fragmenty dzielnic: Chwałowice, Niewiadom, Niedobczyce, Paruszowiec-Piaski i Śródmieście – informacje, zdjęcia, filmy.
7. Analiza działań rewitalizacyjnych. „Zwyczajni i niezwyčajni” w procesie rewitalizacji. Co było, a co nas jeszcze czeka...
8. Projekcja filmów o naszym mieście: „Rybnik – miasto z ikłą”
https://www.youtube.com/watch?v=D6prp2a_jhM.
9. Przygotowanie materiałów promujących miasto: „Zapraszamy do Rybnika”.

Podsumowanie lekcji – stopień osiągnięcia celów/ocenie: patrz przykład scenariusz 1.

Praca domowa:

Napisz nową legendę: „O tym jak ...(imię i nazwisko) rewitalizował/a Rybnik”.

SCENARIUSZ 14.

*Wandruska ukwiecony „rondland” podziwiła,
do ochrony środowiska namawiała.*

Tematyka zajęć:

Rybnicka baza turystyczno-rekreacyjna.

Miasto o wielu obliczach i dobrej energii.

Powiązanie ze zdobytą wcześniej wiedzą: Odwołanie do tematów związanych z poznawaniem Rybnika, historii jego dzielnic, osobliwości przyrodniczych, wybitnych postaci oraz zagadnień związanych z ochroną środowiska.

Cele lekcji:

- Utrwalenie wiedzy o walorach turystycznych Rybnika.
- Kształtowanie postawy szacunku i dbałości o tereny rekreacyjne i turystyczne miasta.
- Budzenie świadomości ekologicznej.

Cele sformułowane w języku zrozumiałym dla ucznia:

Na zajęciach poznasz walory turystyczne oraz kompozycje przyrodniczo-kulturowe Rybnika. Uświadomisz sobie, jaki masz wpływ na niezanieczyszczenie środowiska w swoim mieście.

Nacobezu - kryteria sukcesu:

Uczeń:

- potrafi zareklamować miasto Rybnik,
- wie, kim był Władysław Weber,
- ma świadomość ekologiczną.

Pytanie kluczowe: *Jakie działanie zapoczątkowane przez Władysława Webera jest kontynuowane przez władze Rybnika?*

Miejsce i czas realizacji: sala lekcyjna, 2*45 min.

Metody/techniki pracy: wykład, reklama, reportaż, dywaniki pomysłów, „Dzielnica, ulica, podwórko” – gra memory, praca z mapą, gra terenowa.

Formy pracy: praca zbiorowa, praca grupowa i praca w parach.

Materiały/środki dydaktyczne: ilustracje, wydruki, rysunki, zdjęcia, pocztówki, wycinki z gazet, filmy, zasoby internetowe.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Powitanie. Czynności organizacyjno-porządkowe. Podanie tematu lekcji, celów lekcji i kryteriów sukcesu ucznia.
2. Wprowadzenie do tematu lekcji – krótki wykład nauczyciela.
3. „Kompozycje przyrodniczo-kulturowe Rybnika” – opracowanie w grupach, praca z mapą.
 - parki,
 - zieleńce,
 - skwery,
 - ronda,
 - ośrodki wodne,
 - szlaki turystyczne.
4. Układanie hasła reklamowego zachęcającego do odwiedzenia miasta Rybnika.
5. Redagowanie opowiadania: Dlaczego lubię „miasto z ikrą”?
6. „Dzielnica, ulica, podwórko” – gra memory, gra terenowa.
7. Wspomnienia o Władysławie Weberze i rybnickim przedsiębiorcy Juliuszu Haase – reportaż.
8. „Ekologia w rodzinnym mieście” (warsztaty świadomości ekologicznej) – dywaniki pomysłów, dyskusja. Poruszana tematyka:
 - ochrona powietrza,
 - ochrona wód,
 - gospodarka odpadami,
 - ochrona powierzchni ziemi,
 - ochrona przed hałasem,
 - ochrona przyrody i bioróżnorodności,
 - edukacja ekologiczna.

Podsumowanie lekcji – stopień osiągnięcia celów/ocenie: patrz przykład scenariusz 1.

Praca domowa:

Dowiem się, jak moi przodkowie spędzali wolny czas. W co grali i w co się bawili?

SCENARIUSZ 15.

*Kluska komputer odstawiła,
do „epoki podwórkowej” powróciła.*

Tematyka zajęć:

Epoka podwórkowa.

Śląskie zabawy, gry, wyliczanki.

Powiązanie ze zdobytą wcześniej wiedzą: Odwołanie do doświadczeń dziecka z okresu dzieciństwa, tradycji wspólnych zabaw wyniesionych z domu rodzinnego, do czasu spędzonego w tym okresie u babć i dziadków, krewnych. Przypomnienie wyliczanek i zabaw wykorzystywanych w trakcie zajęć edukacji regionalnej.

Cele lekcji:

- Kultywowanie tradycyjnej kultury regionalnej poprzez zabawę – czynnika kultury ludzkiej.
- Poznawanie dawnych zabawek, zabaw i gier zespołowych oraz wyliczanek śląskich.
- Budowanie poprzez wspólne zabawy prawidłowych relacji w grupie.
- Rozwijanie percepcji i ekspresji twórczej w działaniach.

Cele sformułowane w języku zrozumiałym dla ucznia:

Na zajęciach poznać zabawy waszych przodków oraz towarzyszące im reguły i zasady.

Pytanie kluczowe: Jak można „epokę zabaw podwórkowych” wydobyć z lamusa?

Nacobezu - kryteria sukcesu:

Uczeń:

- potrafi zainicjować dawne zabawy i gry, wykazując twórczą ekspresję dramowo-ruchową,
- zna zasady zdrowej rywalizacji i stara się ich przestrzegać.

Miejsce i czas realizacji: 2*45 min., wybór miejsca warunkuje rodzaj zabaw, jakie chcemy zaproponować uczniom.

Metody/techniki pracy: krótki wykład ilustracyjny lub pogadanka, praca z materiałem źródłowym, zabawy, działania dramowo-ruchowe, ćwiczenie myślenia kombinacyjnego.

Formy pracy: praca indywidualna, praca w parach, praca w grupach.

Materiały/środki dydaktyczne: różne rekwizyty potrzebne do przeprowadzenia zabaw, kreda, kserokopie tekstu źródłowego – opisy gier i zabaw wybrane wg uznania nauczyciela.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Powitanie. Czynności organizacyjno-porządkowe. Podanie tematu lekcji, celów lekcji i kryteriów sukcesu ucznia.
2. Przedstawienie pytania kluczowego.
3. Powiązanie z wcześniejszą wiedzą. Wprowadzenie do tematu lekcji – krótki wykład nauczyciela.
4. Nauczyciel zadaje uczniom pytanie: W jakie zabawy bawili się wasi dziadkowie, pradziadkowie? Uczniowie odpowiadają na nie. Nauczyciel objaśnia wybrane zabawy. Przypomina, że zawsze należy pamiętać o zasadach bezpieczeństwa oraz o przestrzeganiu ustalonych reguł.
5. Dzieci grają i bawią się według instrukcji.

Graczki moich starek, starzyków...

- *gra w koble,*
 - *zima, ciepło, spolisz się,*
 - *ciuciubabka,*
 - *dupki grali,*
 - *wyścigi helgom z koła,(abo zwykłym obrynczom z koła abo z beczki, kulanie rynką, patykiem abo powyginanym drutym (graczka dło synków),*
 - *gloka (narysowano krejdom kostka podzielono na 6 okiyn. Ciepało sie do tych okiyn konskym dachówki i po jednej nodze sie skokało i to zbiyrało piyrsze do jednego okienka, i do wszystkich sie skokało i do 2 okiynka i zaś dołokoła. Potym ciepało sie obroconym zadkym do tej gloki i ciepało sie, jak trefiło do kierego łokiynka, no to te łokiynko trzeba było przeskakiwać. Nie mogła ta dachówka nigdy spaść na kryska, bo to było koniec gry dla grającej i grała drugo, a ta czekała aż sie pomyli),*
 - *na Gogi (stoło sie w kołku, jedna z balym w środku, jak wyrzucata piłka do góry to wołała imię jednej z nas i ta musiała wartko ta piłka chycić i wołać – sto! i kaźdo z nas musiała się zatrzymać, wtedy ta robiyła tela krokow, wiewa miała w imiyniu liter i ciepała do kierej miała najbliżyj, jak jom nie skuła to musiała ona wyrzucać, a jak jom trefiła to była w pojszczotku).*
 - *we dwa ognie ze synkami...*
6. Nauczyciel mówi o wyliczankach, podając ich przykłady. Chętne dzieci mogą się ich nauczyć.
 7. Uczniowie podejmują działania, bawią się i grają w wybrane zabawy.
 8. Powrót do pytania kluczowego: *Jak można „epokę zabaw podwórkowych” wydobyć z lamusa?* Chętni uczniowie udzielają odpowiedzi na forum klasy.

9. Na zakończenie lekcji nauczyciel odwołuje się do zabaw, którym oddawały się dzieci, kiedy nie było jeszcze telewizorów i komputerów. Na zakończenie dziękuje uczniom za zgodną, wesołą zabawę.

Podsumowanie lekcji – stopień osiągnięcia celów/ocenie: patrz przykład scenariusz 1.

Praca domowa:

Zaproszę do podobnej zabawy kolegę lub koleżankę z sąsiedztwa.

SCENARIUSZ 16.

Kluska „szmaragdową krainą” się upajała.

Tematyka zajęć:

Górny Śląsk szmaragdem Europy.

Ocalić od zapomnienia.

Powiązanie ze zdobytą wcześniej wiedzą: Odwołanie się do zajęć z mapą, w trakcie których uczniowie określali położenie Rybnika w województwie, w Polsce, Europie i na świecie oraz do podstawowych pojęć z edukacji regionalnej.

Cele lekcji:

- Przygotowywanie do uczestnictwa w życiu społecznym, kulturalnym i naukowym Górnego Śląska, Polski i Europy.
- Samookreślenie się odnośnie odczuwania zadowolenia, satysfakcji oraz poczucia wartości.

Cele sformułowane w języku zrozumiałym dla ucznia:

Na dzisiejszych zajęciach poznasz wartość swojego regionu.

Nacobezu - kryteria sukcesu:

Uczeń:

- potrafi zinterpretować otrzymaną informację, utworzyć z niej hasło, nanieść na mapę mentalną i zrobić rysunek,
- na wartość swojego miasta i regionu.

Pytanie kluczowe: *Dlaczego Górny Śląsk nazywany jest szmaragdem Europy?*

Miejsce i czas realizacji: sala lekcyjna, 2*45 min.

Metody/techniki pracy: pogadanka, rozmowa, wykład, dyskusja, wymiana poglądów, praca z mapą: Polski, Europy i świata, mapa mentalna Tony’ego Buzana, zajęcia w sali z dostępem do Internetu, praca ze źródłami: prasa, ilustracje, filmy, książki, fotografie, albumy itp.

Formy pracy: praca indywidualna, praca zbiorowa, praca w grupach.

Materiały/środki dydaktyczne: mapa Polski, Europy, świata, tekst źródłowy, słowa abp Alfonsa Nossola*.

*) Heinrich Mühlport niemiecki poeta z XVII wieku w wierszu określa Górny Śląsk „Szaragdem Europy”. Abp Alfons Nossol zinterpretował to następująco: *„Szaragd to swoisty kamień szlachetny, przybywa mu na blasku, na wartości i oczywiście na cenie, jeśli ma w sobie jak najwięcej domieszek. Taką krainę z wieloma domieszkami, wymiarami,*

kulturowymi, cennymi dobrami jest właśnie nasza śląska kraina... I niech ta szmaragdowość... całej naszej śląskiej krainie da jak najwięcej powodów do dumy, do radości i szczęścia”.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Powitanie. Czynności organizacyjno- porządkowe. Przedstawienie tematu lekcji, celów zajęć, kryteriów sukcesu ucznia, wprowadzenie do zajęć.
2. „Śląsk w europejskiej wspólnocie” – nietypowy czteropokojowy czat (pogawędka, naprzemienne przesyłanie sobie wiadomości, rozmowa publiczna). Nauczyciel przygotował dla każdego pokoju po dwie informacje (zawsze w tyłu egzemplarzach, ile jest pokoi). Uczniowie odczytują głośno otrzymany tekst, na forum mówią, jak go zrozumieli. Pozostałe „pokoje” mogą tę wypowiedź skomentować, dodać swoją interpretację.
3. Mapa mentalna Tony’ego Buzana – po odczytaniu i przedyskutowaniu wszystkich informacji powstaje w każdym pokoju mapa (słowa klucze + rysunki i symbole).
4. Prezentacja powstałych map mentalnych.
5. Działania mające na celu zachowanie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego – swobodne wypowiedzi dzieci.
6. Uzasadnienie porównania Rybnika do poszukiwanego i wyjątkowo cennego kamienia, cenionego czasem bardziej niż brylanty (szmaragd – zastosowanie, właściwości, zalety, magiczna moc energia miłości, piękna i harmonii).
7. Odpowiedzi na pytania: Co to znaczy ocalić od zapomnienia? Jak ocalić ślady przeszłości? Jak ocalić od zapomnienia tradycje kulturowe? – spontaniczne wypowiedzi uczniów.
8. Tworzenie w parach Listy Rybnickich Skarbów.

Podsumowanie lekcji – stopień osiągnięcia celów/ocenie: patrz przykład scenariusz 1.

Jak rozumiesz zdanie: Rybnik tworzy 27 dzielnic, z których każda posiada swoją własną historię, czasem kulturową odrębność, a przede wszystkim ludzi związanych nierozłącznie ze swoją „małą ojczyzną”.

SCENARIUSZ WIZYTY STUDYJNEJ W RYBNIKU – ŚRÓDMIEŚCIU

Kluska dociyrno była, skarby odkryła.

I Przygotowanie

1. Miejsce wizyty studyjnej: RYBNIK-ŚRÓDMIEŚCIE.
2. Nazwa wydarzenia: POCZTÓWKA Z RYBNIKA.
3. Przygotowanie niezbędnych informacji na temat dzielnicy Rybnika – Śródmieściu, najważniejsze obiekty i zabytki oraz parki, skwery, tereny zielone.

II Zakres zagadnień

1. Tematyka dotyczy następujących kwestii:
 - Historycznie ukształtowane centrum miasta Rybnika o zróżnicowanych funkcjach wielkomiejских.
 - Zobrazowanie procesu rewitalizacji.
2. Lista pytań, na które uczniowie mają uzyskać odpowiedzi w czasie wizyty:
 - Co to jest rewitalizacja?
 - Po co się ją przeprowadza?
 - Jaka jest?
 - Jakie niesie skutki?
 - Jakie są namacalne jej efekty?
 - Jak mogę wesprzeć proces rewitalizacji w moim mieście?
 - Gdzie są ważne miejsca/urzędy w moim mieście?
 - Co można w nich załatwić?
 - Co to jest mural?
 - Co mogę nim wyrazić?
3. Spis potrzebnych materiałów i środków dydaktycznych.
 - Płótno białe – długie, kilkumetrowe (10 m x 1,5 m – można zszyć kilka prześcieradeł), suche pastele, węgiel.

III Program wizyty studyjnej

Obiekty ważne dla funkcjonowania społeczności lokalnej, siedziby władz: miasta, powiatu i sądu, budynek poczty. Nierzadko stanowią one zabytkową strefę Rybnika.

1. Zwiedzanie miasta.
2. Załatwianie ważnych spraw urzędowych – np. na poczcie wysyłanie pocztówki z pozdrowieniami dla społeczności w swojej szkole.

3. Zbieranie fotomateriałów do albumu „Rybnicka rewitalizacja w obiektywie” (dawny Szpital Miejski nr 1 zwany „Juliuszem”, deptak rybnicki, fontanna na placu Jana Pawła II).
4. Skwery, parki i zieleńce – spacer i podziwianie kompozycji roślinnych.
5. Odpoczynek.
6. Niezwykła „lekcja pod chmurką” w Parku Tematycznym nad Nacyną.
7. „Mural na płótnie” – wspólne wykonanie malowidła „Rybnik reWita” będącego gigantyczną widokówką promującą uroki naszego miasta.

IV Rezultaty wizyty studyjnej

- Próba udzielenia odpowiedzi na przygotowane pytania (II/2).
- Wrażenia z pobytu uczniów w dzielnicy Rybnika – Śródmieściu. Spostrzeżenia i wnioski.

SCENARIUSZ WIZYTY STUDYJNEJ W RYBNIKU – NIEDOBCZYCACH

Wandruska za hałdą cicho siedziała i pilnie przyrodę obserwowała. Zaśpiewała, zatańczyła, folklor śląski przybliżyła

I Przygotowanie

1. Miejsce wizyty studyjnej: RYBNIK-NIEDOBCZYCE.
2. Nazwa wydarzenia: ŚLĄSKI „MAM TALENT” W PARKU CZEMPIELA.
3. Przygotowanie niezbędnych informacji o dzielnicy Rybnika – Niedobczycach, o nieczynnej kopalni „Rymer”, parku im. H. Czempieła.

II Zakres zagadnień

1. Tematyka dotyczy następujących kwestii:
 - Walory turystyczne, przyrodnicze i krajoznawcze dzielnicy Rybnika Niedobczyce.
 - Śląski folklor słowny, muzyczny, taneczny.
2. Lista pytań, na które uczniowie mają uzyskać odpowiedzi w czasie wizyty.
 - Jak było kiedyś, a jakie jest dziś zabytkowe osiedle górnicze?
 - Czym się wyróżnia?
 - Jak okoliczne atrakcje wpływały na sposób spędzania czasu dawnych mieszkańców, a jak jest dziś?
 - Jakie imprezy/spotkania plenerowe ożywiłyby to miejsce?
 - Jakie gatunki drzew rosną w parku?
 - Jakich wydarzeń historycznych były one świadkami?
 - Czym się charakteryzują?
 - Czy znam śląskie piosenki lub przyśpiewki?
 - Czy jest mi znany śląski folklor?
3. Spis potrzebnych materiałów i środków dydaktycznych.
 - Kartki z bloku A3, mazaki, koszulki foliowe.

III Program wizyty studyjnej

1. Zwiedzanie osiedla Rymer zlokalizowanego przy ul. Barbary, Generała Andersa, Ignacego Paderewskiego i Obrońców Pokoju wraz z jego otoczeniem (osiedle robotnicze powstałe na początku XX wieku w sąsiedztwie nieczynnej już kopalni „Rymer”, wpisane do rejestru zabytków).

2. Pobyt w parku położonym przy ulicach Barbary i J.Rymera a założonym w 1938 r. Jego powierzchnia wynosi 37,4 tys. m². Park stanowił miejsce rekreacji i wypoczynku dla pracowników kopalni i mieszkańców przykopalnianej kolonii.
3. Odpoczynek.
4. Poszukiwanie okazałego platana (drzewo o charakterystycznej żółtoszarej łuszczącej się korze). Zbieranie zielnikowych skarbów (liści różnych gatunków drzew) – materiału na wkładkę do portfolio. (Należy pamiętać o założeniu rękawic ochronnych i zasadach zbierania?).
5. Realizacja zapowiedzianego parę tygodni wcześniej konkursu – Śląski „Mam Talent”. W programie:
 - Folklor muzyczny – pieśni, przyśpiewki.
 - Folklor taneczny – różne formacje.
 - Folklor słowny – wyliczanki, teksty okolicznościowe, wiersze, bojki i bery.
6. Polecenie dla ucznia: Zaplanuj program na śląski festyn rodzinny, przygotuj afisz.
7. Wystawa prac.

IV Rezultaty wizyty studyjnej

- Próba udzielenia odpowiedzi na przygotowane pytania (II/2).
- Wrażenia z pobytu uczniów w dzielnicy Niedobczyce. Spostrzeżenia i wnioski.

SCENARIUSZ WIZYTY STUDYJNEJ W RYBNIKU – PARUSZOWCU-PIASKACH

*Kluseczka gospodarkę regionu poznawała,
garnki, brytfanny i rondle projektowała.*

I Przygotowanie

1. Miejsce wizyty studyjnej: RYBNIK – PARUSZOWIEC-PIASKI.
2. Nazwa wydarzenia: „PIKNIK NAD STAWEM... PO ROBOCIE”.
3. Przygotowanie niezbędnych informacji o dzielnicy Rybnika – Paruszu-Piaskach, o dworcu kolejowym, o Hucie „Silesia” i innych, dawnych i współczesnych zakładach pracy tej dzielnicy.

II Zakres zagadnień

1. Tematyka dotyczy następujących kwestii:
 - „Cug znaczy pociąg” – żelazne drogi na Śląsku i ich znaczenie dla rozwoju regionu.
 - Industrialny Rybnik, przeszłość i teraźniejszość tworzą niezwykłą jedność.
2. Lista pytań, na które uczniowie mają uzyskać odpowiedzi w czasie wizyty:
 - Jakie były popularne środki komunikacji kiedyś i dziś?
 - Czy kolej jest ważnym środkiem komunikacji i jakie ma znaczenie dla mnie?
 - Jak podróżowano kiedyś a jak dzisiaj? Jakie są najbardziej popularne kierunki podróży?
 - Czy znam ciekawostki dotyczące kolei?
 - Ile waży lokomotywa?
 - Jakie są rodzaje lokomotyw?
 - Do czego wykorzystywano kolej?
 - Co to jest przemysł?
 - Jakie gałęzie przemysłu funkcjonowały w Rybniku?
 - Jakie zakłady przemysłowe działały w dzielnicy Paruszu-Piaski?
 - Jak na tle regionu wyglądał rozwój przemysłowy Rybnika?
 - Jakie znam gry podwórkowe?
 - W jakie gry podwórkowe bawili się nasi rodzice/dziadkowie?
3. Spis potrzebnych materiałów i środków dydaktycznych.
 - Arkusze papieru śniadaniowego, prostokątne kawałki białego płótna dla każdego ucznia, markery, klamerki, sznur.

III Program wizyty

Aby w pełni poczuć klimat tamtych czasów w dzielnicy Paruszowiec-Piaski proponujemy do dzielnicy wybrać się pociągiem ze stacji kolejowej Rybnik. W ten sposób do pracy dojeżdżali tu pracownicy nieistniejących już zakładów mięsnych, mleczarni oraz Huty „Silesia”.

1. Zwiedzanie zabytkowego dworca (budynek po kapitalnym remoncie).
2. Wędrówka ul. Przemysłową i ul. Ogrodowskiego, oglądanie zabudowań, które powstawały wraz z rozwojem Huty „Silesia” (obszar objęty rewitalizacją).
3. „Magiczna Silesia” – spacer wokół terenu dawnej huty, możliwość uczestnictwa w warsztatach (kontakt z Filią nr 4 Powiatowej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Rybniku).
4. Wypoczynek nad stawem.
5. „Lekcja pod chmurką”:

Opowieść nauczyciela o makatkach.

Polecenie dla ucznia: Wykonaj makatkę, wybierz miejsce, gdzie mógłbyś ją zawiesić. Pomyśl, jaką rolę będzie pełniło widniejące na niej motto?
Prezentacja prac – organizacja galerii.

„Pobite gary”, „Pomyłone gary” – powrót do „epoki podwórkowej”, gry i zabawy.

IV Rezultaty wizyty studyjnej

- Spotkanie w galerii nad stawem. Próba odpowiedzi na przygotowane pytania (p. II/2).
- Wrażenia z pobytu uczniów w dzielnicy Paruszowiec-Piaski.

SCENARIUSZ WIZYTY STUDYJNEJ W RYBNIKU – NIEWIADOMIU

Kluska ciężką robotę na „dole” z góry oglądała.

I Przygotowanie

1. Miejsce wizyty studyjnej: RYBNIK-NIEWIADOM.
2. Nazwa wydarzenia: NA „IGNACYM” SPOJRZENIE Z NOWEJ PERSPEKTYWY.
3. Przygotowanie niezbędnych informacji o dzielnicy Rybnika – Niewiadomia, w tym m.in. o Zabytkowej Kopalni Węgla Kamiennego „Ignacy”, wieży ciśnień i muzeum.

II Zakres zagadnień

1. Tematyka dotyczy następujących kwestii:
 - Początek górnictwa na Górnym Śląsku.
 - Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego.
2. Lista pytań, na które uczniowie mają uzyskać odpowiedzi w czasie wizyty.
 - Jakie były początki górnictwa na Górnym Śląsku?
 - Ile osób zatrudniała kopalnia w czasach jej świetności?
 - Jakie korzyści dla mieszkańców regionu niósł ze sobą rozwój górnictwa?
 - Jakie jest położenie geograficzne Rybnika?
 - Z jakimi miastami sąsiaduje?
 - Co to jest wieża ciśnień i do czego służyła?
 - Jakie pasmo górskie można obserwować z wieży ciśnień?
 - Jakie budynki tworzą kompleks kopalni?
3. Spis potrzebnych materiałów i środków dydaktycznych.
 - Kartki, przybory do pisania, ołówki, węgiel.

III Program wizyty studyjnej

Zapewne będziecie musieli cierpliwie stać w kolejce, aby wejść na wieżę ciśnień (na górze może przebywać jednocześnie tylko 15 osób). Naprawdę warto.

1. Zwiedzanie skansenu, w którym główną atrakcją stanowią dwie maszyny parowe. Pierwsza z 1900 roku obsługująca szyb „Głowacki”, a druga z 1920 roku działająca przy szybie „Kościuszko”.
2. Wejście na wieżę widokową (wysokość 46 m) będącą najwyższym w okolicy punktem, z którego możliwa jest obserwacja panoramy Rybnika, sąsiednich miast a nawet pasma górskiego Beskidów.

3. Zwiedzanie terenu należącego do kopalni. Podanie uczniom polecenia: Zastanów się jak mógłbyś zagospodarować te zniszczone, nieużywane budynki, aby włączyć je w ofertę dla zwiedzających?
4. Pobyt w pobliskim parku (po drugiej stronie ulicy) pisanie i rysowanie swojej propozycji na kartkach.
5. Prezentowanie swoich pomysłów: „Z mojej nowej perspektywy”.
6. Zwiedzanie dzielnicy Niewiadom, ze szczególnym uwzględnieniem:
 - osiedle Gustawa Morcinka (przy ul. Gustawa Morcinka),
 - osiedle Beata przy ul. Augustyna Kwiotka – osiedle patronackie powstałe na początku XX wieku w sąsiedztwie nieistniejącej już kopalni węgla „Szczęście Beaty”.

IV Rezultaty wizyty studyjnej

- Próba udzielenia odpowiedzi na przygotowane pytania (II/2).
- Wrażenia z pobytu uczniów w dzielnicy Niewiadom. Spostrzeżenia i wnioski.

SCENARIUSZ WIZYTY STUDYJNEJ W RYBNIKU – CHWAŁOWICACH

*Kluska jak turystka po zwatach wędrowała,
rewitalizację Chwałowic realizowała.*

I Przygotowanie

1. Miejsce wizyty studyjnej: RYBNIK-CHWAŁOWICE.
2. Nazwa wydarzenia: CHWAŁOWICKI PLENER MALARSKI „MIĘDZY HAŁDĄ A... HAŁDĄ”.
3. Przygotowanie niezbędnych informacji o dzielnicy Chwałowice (kopalnia, zabytki, ciekawe miejsca, pomniki itp.).

II Zakres zagadnień

1. Tematyka wyjazdu dotyczy następujących kwestii:
 - Śląskie krajobrazy.
 - Rewitalizacja hałdy według pomysłu uczniów.
2. Lista pytań, na które uczniowie mają uzyskać odpowiedzi w czasie wizyty:
 - Co to jest hałda?
 - Jak powstaje hałda?
 - Co to jest rekultywacja?
 - W jaki sposób można rekultywować hałdy?
 - Czy hałda może stać się atrakcją turystyczną?
 - Czym się charakteryzuje familok?
 - Skąd pochodzi jego nazwa?
 - Kiedy powstało osiedle familoków w Chwałowicach?
 - Jak wyglądało otoczenie familoków?
 - Jakie są charakterystyczne elementy śląskiego krajobrazu?
3. Spis potrzebnych materiałów i środków dydaktycznych.
 - Kartki z bloku A3, pastele, kredki, glinki, mazaki, sznurek, klamerki, lornetki.

III Program wizyty studyjnej

1. Zwiedzanie terenu parafii św. Teresy od Dzieciątka Jezus.
2. Przejście na plac zabaw przy ul. Zwycięstwa 10 – zgodnie z wytycznymi.
3. Przejście następującą trasą: Od Sanktuarium w prawo, ulicą Gałczyńskiego do ul. 1 Maja. Na światłach przejście na drugą stronę ulicy. Przemarsz w prawo w kierunku Jankowic wzdłuż ul. 1 Maja. Dotarcie do pętli autobusowej (po drodze

trzeba koniecznie zajrzeć na podwórka familoków. Skręt w lewo w drogę, która służy do transportu węgla. (Należy zachować ostrożność, ponieważ z jednej strony trasy jeżdżą ciężarówki, a z drugiej pociągi towarowe).

4. „Opowieść o hałdzie” – rozważania przygotowane przez nauczyciela. *Po prawej stronie rozciąga się miejscami zadrzewiona, rozległa łąka. Kiedyś była to 14 hektarowa hałda. Jej rekultywacja trwała 12 lat. Hałdy są nieodłącznym elementem śląskiego krajobrazu. Tworzą swoisty zespół przyrodniczo– krajobrazowy. Żyją własnym życiem (...). Hałdy są poddawane rekultywacji. Chwałowicka została zmieniona w łąkę (...).*

Czy jest to dobre rozwiązanie? Może masz ciekawsze? Bardziej praktyczne...? Nietypowe...? Artystyczne...? Może widzisz hałdę jako teren rekreacyjny...? A może jako obiekt sportowy...? A może jako miejsce kultu albo amfiteatr...? Pomyśl, jak Ty zmieniłbyś/łabyś ten teren?

5. Trasa: przecięcie ul. Koźdoniów, dotarcie do końca drogi. Następnie lekko w górę w kierunku familoków (ul. Zwycięstwa 10).
6. Postój na placu zabaw (w pobliżu placu zabaw znajduje się przejście nad torami, a z niego roztacza się widok na teren Kopalni „Chwałowice”).
7. Odpoczynek w parku.
8. Polecenie dla ucznia: zastanów się i przedstaw na arkuszu A3 swój pomysł na rewitalizację obserwowanego terenu.
9. Uczniowie tworzą „galerię pod chmurką”, oglądają i porównują pomysły, dyskutują.
10. Dalsze zwiedzanie Chwałowic:
 - zespół kolonii robotniczej przy ul. 1 Maja wraz z otoczeniem – osiedle patronackie powstałe na początku XX wieku dla pracowników kopalni „Donnersmarck” (dziś KWK „Chwałowice”) – obszar ochrony konserwatorskiej,
 - Park „Górnika”,
 - kapliczki, pomniki, głazy narzutowe.

IV Rezultaty wizyty studyjnej

- Próba udzielenia odpowiedzi na przygotowane pytania (II/2).
- Wrażenia z pobytu uczniów w dzielnicy. Spostrzeżenia i wnioski.

FAJER	DYCHNONĆ SIĘ
FAJKOWAĆ	RYCHTOWAĆ
DZIECIONTKO	ZAJONCZEK
MASZKIETY	POMASZKIECIĆ SIE
KOŁOCZ	KREPEL
ZISTA	APFELSTRUDEL
DORTA	MOCZKA

SZPAJZA	KAFYJ
GEBURSTAG/ GYBURSTAG	ABRAHAM
ŁODPUST	WILIJO
ŚMIYRGUST	WESELI
ŻYNIACZKA	WYDOWAĆ SIĘ
KLAJD	ANCUG
WYSZTIGLOWANY	LAJERY

SZEKULADA	WINSZOWAĆ
SERWET	ŁOSPRAWIAĆ
PRZOĆ	PRZAJESZ MI?
DAĆ KUSKU	
ŚWIĘTO	ODPOCZAĆ SOBIE
ŚWIĘTOWAĆ	PRZYGOTOWYWAĆ
PREZENT POD CHOINKĘ	PREZENT NA WIELKANOC

SMAKOŁYKI	JEŚĆ SMAKOŁYKI
CIASTO DROŻDŻOWE	PĄCZEK
CIASTO (BABKA)	JABŁECZNIK
TORT	WIGILIJNE DANIE Z OWOCÓW I PIERNIKA
DESER	KAWA
URODZINY	50-TE URODZINY
ODPUST	WIGILIA

LANY PONIEDZIAŁEK	WESELE
ŚLUB	WYCHODZIĆ ZA MAŻ
SUKNIA	GARNITUR
WYSTROJONY	MUZYKA, MUZYKANCY
CZEKOLADA	SKŁADAĆ ŻYCZENIA
OBRUS	OPOWIADAĆ
KOCHAĆ	KOCHASZ MNIE?

POCAŁOWAĆ	
-----------	--

PARZOK	PYWNICA
SIYŃ	ANTRYJ
LAUBA, LAŁBA	KRÓLICZOK
AJNCLA	STOW
PASIONEK	FAMILOK

ŁODBYWAĆ	GRINCOJG
ZEGRODA	
POMIESZCZENIE DO PRZYGOTOWANIA KARMY DLA ZWIERZĄT	PIWNICA
KORYTARZ, KLATKA SCHODOWA	PRZEDPOKÓJ
ALTANA, ZADASZENIE, GANEK PRZY DOMU	KLATKA NA KRÓLIKI
MAŁE POMIESZCZENIE	STAW
PASTWISKO	PRZEDWOJENNY BLOK MIESZKALNY

NAKARMIC DOBYTEK NP. KURY	OGRÓD WARZYWNY
OGRÓDEK	
FAMILIJO	ŁOJCOWIE
FATER	MAMULKA
CERA	STARKA
POTKA	UJEK, UJA
CHOP	BABA

KARLUS	FRELA
DZIECKA	DZIOŁSZKA
RODZINA	RODZICE
TATA	MAMUSIA
CÓRKA	BABCIA
DZIADEK	OJCIEC CHRZESTNY
MATKA CHRZESTNA	WUJEK

MAŻ	ŻONA
CHŁOPAK	DZIEWCZYNA
DZIECI	DZIEWCZYNKA

ISBN: 978-83-932158-5-0

Publikacja bezpłatna powstała w ramach projektu pn. „Rewitalizacja miasta – nowa energia rybniczej tradycji”, współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020.